

AIDAI

1951

NR. 2

TURINYS

	Pol.
Jonas Noreika — Tavo vardo šaukiuos	49
Vaitiekūnas — Tautinės bendruomenės išsilaikymas	50
Paulius Jurkus — Sukas laužo dūmai (ištrauka iš "Juod-varnių" poemos)	58
A. Mažiulis — Lietuviškasis kryžius ir jo klimas	60
Antanas Vaičiulaitis — Červenėj sušaudytųjų sielos stovi prieš Viešpatį Dievą (eil.)	71
J. Našlaitis — Lietuvos partizanai	73
Juozas Kruminas — Žiemos iliuzijos (keturi eilėraščiai)	76
Juozas Kralikauskas — Motina ir sūnūs	77

KORYBOS PASAULY

LITERATORA

Coppelius — Veikalas apie legendų žvilgį	85
--	----

KNYGOS IR ŽURNALAI

Marija Alseikaitė-Gimbutienė — Naujo veikalas apie aisčius praga	88
---	----

RELIGIJA

A. M. — Antikristinis šventųjų pagerbimas	90
---	----

VISUOMENINIS GYVENIMAS

A. Z. — VLIK'o kritikos klausimu	91
--	----

POLITIKA

A. K. — Persilaužimo metai	98
Kronika	96

ILIUSTRACIJOS

V. Kašuba — Tremties motina — skulptūra	viršelių 1 pol.
Telesforas Valius — "Tavo vardo šaukiuos" papuošimas	49
Paulius Augius — Sodyba (medžio raižinys)	53
Algirdas Kurauskas — Ex libris (medžio raižinys)	57
Geležinis kryžius — (iš P. Galaunės "Lietuvių liaudies meno")	60
Klaipėdos krašto lietuvių antkapiniai paminklai (iš P. Galaunės "Lietuvių liaudies meno")	62
Pakabinamos koplytėlės (iš P. Galaunės "Lietuvių liaudies meno")	65
V. Augustinas — Kryžius Karo Muziejaus sodelyje (foto nuotrauka)	67
M. K. Čiurlionis — Kapinės Žemaitijoje	69
Zofija Pacevičienė — Puota	74
V. Vizgirda — Autoportretas	81
Telesforas Valius — Viršelių ir skyrių vinjetės.	

SUSIPAZINIMUI AIDŲ NUMERIS SIUNCIAMAS Veltu.
SKAITYTOJUS PRAŠOME ATSIŪSTI ADRESUS TŲ AS-
MENŲ, KURIE AIDŲ DAR NESKAITO.

FEBRUARY, 1951

AIDAI - ECHOES cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription \$5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada \$5.50, single copy 55c.; Foreign, \$6.00.

Entered as second class matter at the Post Office at Kennebunk Port, Maine February 7, 1950, under the Act of March 3, 1879.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1951 METAI

VASARIO MĖNUO

Nr. 2 (38)

TAVO VARDŲ ŠAUKIUOS

K

UR TIK AKIS UŽMATO, KUR BENUKLYSTA MINTIS — VISUR MATAU, VISUR PAŽĮSTU AŠ TAVE. AR DIENA IŠAUŠTA, ATSKLEISDAMA KALNUS IR LYGUMAS, AR ŽYDINCIŲ GELIŲ KVPAS NUBANGUOJA PER PIEVAS, AR PAUKŠTIS MIŠKO GLUDUMŲ SUKLYKSTA — VISUR MATAU IR GIRDŽIU TAVE.

KALĖJIMO RŪSŲ NYKSTANČIO ŽMOGAUS KAULETOS RANKOS TIESIAS Į TAVE. KRUVINOJ KOVOJ GRANATŲ IŠRAUSTOJ DUOBĖJ UŽDUSUSIO KARIO PASKUTINIS ATODŪSIS ŠAUKIA TAVE. MYLIMOJI PRIE LANGO RYMANTI KRŪPTELI IR ŠAUKIA TAVO VARDĄ, IŠGIRDUSI ŽINIĄ BAISIĄ. PALYDI ŽEMĖ IR DANGUS PALYDI ŠAUKSMĄ TĄ. NUO MARIŲ IKI MARIŲ, NUO VIENO ŽVAIGŽDŽIŲ KRAŠTO IKI KITO GIRDISI TAVO VARDAS, O DIEVE!

MANO ŠIRDIS DREBA, KAIP AUDROJE SIUBUOJAMAS MEDŽIO LAPAS. NEŽINAU NEI KUR PRADŽIA NEI KUR PABAIGA. NORĖTŪSI, O, KAIP BAISIAI NORĖTŪSI APRĖPTI VISĄ ŽEMĘ. VISĄ ŽEMĘ SUTALPINTI Į SAVO ŠIRDĮ! KAD TAVO VARDAS AIDĖTŲ IR AIDĖTŲ. KAD GALEČIAU ILSĖTIS, KAD GALEČIAU NURIMTI!

TOKS DIDELIS TROŠKIMAS, TOKS GALINGAS IR NEPASOTINAMAS JAUSMAS ŠIRDY! O GALIA MANA TOKIA MENKUTĖ. KAIP SKRUZDĖLĖS ANT PRAVAŽIUOJAMO KELIO. KIEKVIENA PRAEINANTI PEDA GALI SUTRINTI, SUMINDYTI. KAS BŪCIAU, JEI TAVO VARDAS NESKAMBĖTŲ! KAS LIKTŲ IŠ MANĖS, JEI NEŽINOČIAU, KAD TURIU TĖVĄ, SAVO RANKŲ LAIKANTĮ MANE. JEI SAVO GYSLOSE NEJAUSCIAU TOS UGNIES, KURI BUVO VISOS GYVYBĖS, VISO JUDEJIMO, VISO GYVENIMO IR VISO PASAULIO PRADŽIA. MANO DIEVE! ŠTAI ESU TOKS, KOKĮ MANE PAŠAUKEI. MATAI, AR VERTAS AŠ PRAŠYTI LEISTI IR MAN VYKDYTI TAVO VALIĄ ŽEMĖJE. ŠAUKTI TAVO VARDĄ, KARTOTI TAVO ŽODJ. BE TAVĖS VISKAS BEPRASMIŠKA. PRAGARAS BE TAVĖS. IR DREBA ŠIRDIS, TAVO VARDĄ ŠAUKDAMA. LEISK BŪTI ARTI, LEISK SUŠILTI IŠVARGUSIAJAM TAVO MEILĖS UGNY, O DIEVE!

JONAS NOREIKA

STUTTHOF, 1944. I. 27.

TAUTINĖS BENDRUOMENĖS IŠSILAIKYMAS

VAITIEKŪNAS

Žodis tauta ir žodžiai tautinė bendruomenė yra tapatingos reikšmės. Tik tautos sąvoka turi daugiau statinės, teisinės, formalinės prasmės, o tautinės bendruomenės sąvoka yra elastingesnė ir dinamiškesnė, pažyminti organišką tautos buvimo būdą. Socialinius mokslus bendruomenės sąvoka palyginti nesena, nors pati bendruomenė yra labai ankstybas žmonių giminės padaras. Sociologijoje bendruomenė priimta laikyti natūraliuosius žmonių sambūrius: šeimos bendruomenė, giminės bendruomenė, tautinė bendruomenė, religinė bendruomenė. Bendruomenė taigi yra toks žmonių sambūris, kurio narių tarpusavio ryšį apsprendžia jų vidinis bendrumas: dvasios bendrumas, kraujo bendrumas, likimo bendrumas, gyvenimo supratimo bendrumas. Tuo tarpu kitus įprastinius visuomenės sambūrius žmonės sudaro, vedami kurių kultūrinių, politinių, profesinių, gamybinių, prekybinių ar kurių kitų naudos tikslų. Kiekvieną draugiją ar sąjungą, kiekvienas susivienijimas ar klubas turi aiškų tikslą, kurio vedami kai kurie žmonės susitelkia bendrai veikti. Tai yra tikslo sambūriai.

Kai tariame tautinę bendruomenę, minty turime ne kurią draugiją, ne kurią šiaip sau organizaciją, bet tos ar kitos vietovės, to ar ano krašto, arba ir viso pasaulio visus lietuvius. Todėl vietoj Chicagos lietuvių bendruomenės, Kanados lietuvių bendruomenės, pasaulio lietuvių bendruomenės galime tarti ir Chicagos lietuviai, Kanados lietuviai, pasaulio lietuviai. Skirtumas čia bus tik tas, kad pirmuoju atveju mes aiškiai pažymime lietuvių tarpusavio organišką ryšį, jų prigimtą tautinį bendruomeninį buvimą, o antru atveju tatau nutylime. Bet ir pirmu ir antru atveju minty turime visus lietuvius. Ir lygiai kaip Chicagos ar Kanados lietuvių būti nereikia pareiškimo kuriai lietuvių įstaigai, lygiai taip ir Chicagos ar Kanados ar kurios kitos vietos lietuvių bendruomenės nariu būti taip pat nereikia pareiškimo. Kiekvienas lietuvis yra savo bendruomenės narys ir juo bus tol, kol bus lietuviu. Buvimą bendruomenėje apsprendžia ne pareiškimai ir priėmimai, o žmogaus vidinis ryšys su kitais bendruomenės nariais, jo lietuviškumas, jo lietuviškas nusistatymas, lietuviška širdis. Ligšiol, deja, bendruomenės samprata mūsųose nėra užtenkamai įsisąmoninta ir tik įsisąmoninimo stoka galima paaiškinti kai kurių tautinių lietuvių nusistatymais ir nuotaikomis dėl paties reikalo sudaryti savąją bendruomenei organus arba dėl tų organų sudarymo būdo.

Yra įvairiai suprantama valstybės prigimtis ir jos paskirtis, tačiau tautinės bendruomenės atžvilgiu atrodo visai taikliai ir teisingai pasa-

kyta, kad valstybė yra aukščiausioji, tobulesnioji tautinės bendruomenės organizacija, tautinės bendruomenės buvimo ir jos kūrybinių žygių veiksmingiausioji sąlyga. Ir tatau suprantama kodėl. Valstybinė organizacija turi ne tik garantuoti resursus privalomųjų mokesčių pavidalu, bet turi ir eilę kitų priemonių tautinės kultūros ugdymui paremti, jį padaryti visuotinį, ar visi, ar nevisi bendruomenės nariai norėtų jame dalyvauti. Todėl natūralus kiekvienos tautinės bendruomenės troškimas ir siekimas sukurti valstybinę organizaciją ir jos rėmuose vykdyti savo tautinį pašaukimą. Netenka čia apsisistoti ties mūsų tautos pastangomis, kovomis ir aukomis savajai valstybei sukurti ir išlaikyti. Seniausioji ir naujausioji Lietuvos istorija apie tai labai įkalbingai liudija. Ir šiandieną dėl Lietuvos valstybės išlaisvinimo ryžtingiausiųjų mūsų tautos sūnų ir dukrų krauju rašoma ryt dienos Lietuvos istorija ne ką kita byloja. Jie herojiškai kovojo ir miršta, kad tautinė bendruomenė gyventų ir kad ji galėtų laisvai pati savo valstybine organizacija nuspręsti ir ją vairoti.

Lietuvos valstybės pavergimu priešas tėra pasiekęs savo tikslo pirmąją dalį — sužlugdęs mūsų tautinės bendruomenės aukščiausiąją organizaciją, jos gyvenimo formą. Jo tikslo antroji dalis — sužlugdyti pačią tautinę bendruomenę. Tam priemonės — kultūrinis ir biologinis genocidas. Baltijos pajūrio erdvėje nuo senų senovės įsikūrusios lietuvių bendruomenės kamieno išlikimo ir išsilaikymo klausimas amžių būvyje savo aktualumo niekad nebuvo nustojęs. Tik spėjus ties žalgiriu sutriuškinti šimtmečius trukusio visos to meto Europos talkinamų kryžiuočių antplūdžio galybę, neilgai laukus rytuose iškilo grėsmingas rusų imperializmas, kuris ilgainiui tapo toks lemtingas mūsų tautinei bendruomenei, jos gyvybei, kad su Maironiu betariant po Lietuvą naktis — nei žodžio, nei rašto neleidžia erelis suspaudęs nagais. Keturiasdešimt metų trukęs spaudos draudimas tam ryškiausia iliustracija. Antrojo pasaulio karo eigoje mūsų tautos kamieno išlikimas ir išsilaikymas pasidarė ypatingai opus. Jau pirmosios bolševikų okupacijos metu praktiškai išryškėjo bolševikų kėsiai mūsų tautinės bendruomenės atžvilgiu. 1941 m. birželio 14/18 d. d. įvykdyta masinė deportacija, pareikalavusi apie 40.000 lietuviškų sielų, buvo įvadas numatytam planui, kuris turėjo išimti iš mūsų tautinės bendruomenės kamieno 700.000 lietuvių. Šis genocidinis bolševikų aktas nedviprasmiškai parodė, kad bolševikiniai rusai, lygiai kaip kad savo metu cariniai rusai, Baltijos pajūryje prisiglaudusias aisčių padermės latvių ir lietuvių tautines bendruomenes bei suomių-ugrų

padermės estų tautinę bendruomenę siekia biologiškai sunaikinti, kad tuos plotus užpildytų rusiškąjį elementą.

Iš esmės ne kitokią tikslą turėjo ir naciai su savo užplanuotu Europos pertvarkymu. Net karo pabaigos nelaukdami, jau 1942/43 metais jie buvo pradėję Baltijos valstybių erdvę kolonizuoti, geriausiuose, derlingiausiuose rajonuose kurdindami vokiečius.

Su antrąja bolševikų okupacija Lietuvoje nuo 1944 m. mūsų tautinės bendruomenės kamieno išlikimo ir išsilaikymo tragizmas visą laiką auga. Turimi duomenys apie bolševikų įvykdytas Lietuvoje masines deportacijas rodo, kad mūsų tautinės bendruomenės kamienas tuo būdu yra netekęs 380,000 savo narių. (1941 m. birželio mėn. — apie 40,000; 1945 m. liepos-rugpiučio-rugsėjo mėn. 1946 m. vasario mėn. ir 1947 m. liepos-rugpiučio ir spalio-lapkričio-gruodžio mėn. — apie 120,000; 1948 m. gegužės mėn. — apie 100,000; 1949 m. kovo ir birželio mėn. — apie 120,000). Prie šio skaičiaus reikia pridėti 1944-47 metų laikotarpį bolševikų nužudytuosius (apie 30,000) ir 1947 m. bolševikų prievarta "repatrijuotus" į Lenkiją (apie 140,000). Taigi ligi 1950 m. pradžios, santūriai apskaičiavimu, bolševikų genocidinė politika yra išėmusi iš mūsų tautinės bendruomenės kamieno apie 550,000 lietuvių. 1950 m. genocidinis procesas Lietuvoje nebuvo sustabdytas. Atvirkščiai, bolševikinė žemės ūkio kolektyvizacija, kurios pagrindinis tikslas ne ūkinio, ne socialinio pobūdžio, bet grynai genocidinio, 1950 m. Lietuvoje kaip tiktais suintensyvin-tas. Tad šiuo metu nebūtų perdėtas bolševikų pasigyrimas, kad 1941 m. planas sunaikinti 700,000 lietuvių yra įvykdytas. Realiai turime skaitytis, kad su kiekvienais bolševikinės okupacijos metais mūsų tautinės bendruomenės kamienas netenka 100—120,000 savo narių. Natūralinis tautos prieauglis to milžiniško nuostolio nestengia išlyginti ne tik dėl jo didumo, bet ir dėl to, kad okupanto genocidinė politika lygiai žlugdomai veikia ir patį natūralinį prieauglį. Gyvenimo netikrumas ir nuolatinė baimė būti išskirtiems, suimtiems, deportuotiems ne tik gimimus, bet ir santuoką determinuoja. Šituos objektyvinius duomenis turint galvoje, labai skaudžia realybe padvelkia Lietuvos katalikų 1948 m. popiežiui Pijui XII įteikto laiško šiuos teigimas:

— Ką mes išgyvenome, jokia žmogaus vaizduotė nėra to sukūrusi ir negali sukurti. 1941 metų deportacijos ir naikinimas buvo tik gaivališkas siautimas, dabargi jau planingas tautos išnaikinimas, surusinimas. Tam tikslui įgyvendinti skiriamas maždaug 10 metų laikotarpis.

Šita traginga mūsų tautinės bendruomenės kamieno padėtis buvo ir tebėra nuolatinio rūpesčio ir pastangų objektas Vyriausiajam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui, Lietuvos pasiuntiniams, Amerikos Lietuvių Tarybai, visiems lietuviams ir mūsų tautos bičiuliams, beieškanč veiksmingų pagalbos priemonių. Memorandumai, peticijos,

bado protestai, demonstracijos, atsišaukimai, rezoliucijos, tarptautinė spauda, Jungtinių Tautų forumas — vis tai priemonės Sovietų Sąjungos Lietuvoje vykdomam genocidui sustabdyti ir tautinės bendruomenės kamieno gyvybei apsaugoti. Visa tai yra būtina. Tačiau kad ir kaip būtų veiksmingos visos šios genocido ženkle daromos pastangos, visos gyvosios mūsų tautinės bendruomenės jos neapima. Gyvoji lietuvių tauta yra daug daugiau, kaip vien tik jos kamienas Nemuno—Neries—Dubysos—Šešupės—Šventosios baseino erdvėje. Tautos gyvybės nešiotojas ir reiškęjas yra kiekvienas lietuvis, kur jis bebūtų. Todėl ir kova dėl tautinės bendruomenės gyvybės neturi ir negali apsiriboti tik bendruomenės kamieniu. Kova dėl tautinės bendruomenės gyvybės yra ne kas kita, kaip kova dėl to, kad lietuvis lietuviu išliktų visur ir visada, kad ne tik Lietuvos lietuvis savo fizinę gyvybę išsaugotų ir savo tautinę samonę gyvą išlaikytų, bet ir kiekvienas kitas lietuvis kiekvienoj pasaulio vietoj atsidūręs.

Lietuvių tauta, kaip reta kuri tauta pasaulyje, amžių būvyje buvo nuolat ir nuolat verčiama kovoti nelygia žūtbutinė kova dėl savo išsilaikymo Baltijos pajūryje. Tamsiausiais savo istorijos tarpsniais tūkstančiai mūsų tautinės bendruomenės narių kankiniu keliais ėjo Sibiran, lyčiai kaip kad šiandieną šimtai tūkstančių eina į Sibirą, Altajaus, Kazakstano, Vorkutos, Kolimos bado ir mirties stovyklas. Tūkstančiai ir dešimtys tūkstančių, priversti palikti savo tėvų sodybas, rinkosi išeivių dalį Didž. Britanijoje, Jungtinėse Valstybėse, Kanadoje ir kitur. Antrąjį bolševikų okupacijai Lietuvą užgriuvus, šiaipus "geležinės uždangos" atsirado naujas mūsų tautinės bendruomenės kontingentas. 1946 m. vakarinėje Vokietijoje lietuvių buvo 73,000. Austrijoje — 2,500. Danijoje — 1,000. Švedijoje — 450. Šveicarijoje — 225. Prancūzijoje — 1,500. Italijoje — 2,100, kitur Vakarų Europoje — 500. Iš viso — 81,275 lietuviai. Jų dauguma šiandien yra pabirę po visą žemės kamuoli. Pradedant Vakarų Europos kraštais. Afrika, jie kuriasi Kanadoje, Jungtinėse Valstybėse (didžioji dalis), P. Amerikos kontinente, Australijoje, N. Zelandijoje ir tolimesiose Ramiojo vandenyno salose. Kažin ar bėra toks žemės užkampis, kuriame bolševikinio siaubo persekiojamas lietuvis nebūtų mėginęs sau užuovėja rasti. Taigi labai žvemi mūsų tautinės bendruomenės dalis yra ištaškyta po visą šiaipus "geležinės uždangos" esanti pasaulį. Tautinės bendruomenės gyvybei išlaikyti tai yra didžios reikšmės veiksnys. Besisielojant tautinės bendruomenės kamieniu tėvynėje, lygiai tenka sielotis ir šitomis pausiomis bendruomenės atžalomis, diasporomis. Šitomis visą žemės kamuolį nusėjusiomis lietuviškomis bendruomenėlėmis.

Klausimas, kuriais keliais ir kuriomis priemonėmis šiuo pasaulyje pasklidusių lietuvių, šiuo tautinių bendruomenėlių lietuviybę gali būti palaikoma ir ugdoma. Kad tų priemonių eilėje svarbi vieta tenka tautinei organizacijai — aiškinti nereiki-

čia. Tautinės organizacijos veiksnys visų yra seniai supastas. Mūsų tautinė metropolija tokia nedidelė, o mūsų tautinės diasporos tokios gausios, kad ir laisvoji Lietuva buvo susirūpinusi už Lietuvos sienų esančių lietuvių lietuvių ir tam tikslui tinkamos organizacijos sudarymu. Pasaulio lietuvių kongresas Kaune, Pasaulio lietuvių Sąjungos kūrimas vis tai to susirūpinimo ženklai. Visai naujas šiuo atžvilgiu tarpinis prasidėjo ryšium su Lietuvos okupacija ir okupanto genocidine politika. 1945 m. šiapus "geležinės uždangos", būtent vakarinėje Vokietijoje atsidūręs keliasdešimt tūkstančių lietuvių tautinės organizacijos reikalą ypač suaktualino. Buvo atgaivintas lietuvių Sąjungos veikimas. Tačiau veikiai įsitikinta, kad sąjunga, apjungdama tik nežymią Vokietijoje esančių lietuvių dalį, nei visų jų vardu kalbėti negali, nei veiksmingai lietuviybės reikalų rūpinti nepajėgia. Po ilgesnio svarstymo pagaliau prieita vieninga išvada Vyrčiausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitete, kad tautinės bendruomenės diasporai geriausia organizacija yra tautinės savivaldos plotmėje.

Šiai minčiai buvo stiprių, ypač formalinio pobūdžio, prieštaištų. Esą, šiuo pagrindu sudaryta tautinės bendruomenės organizacija neturės legalaus statuso ir, neturėdama teisinio pripažinimo, neturės tinkamų priemonių lietuvių palaikyti bei kitiems bendruomenės reikalams rūpinti. Vien tik bendruomenės narių tautinio susipratimo ir geros valios nepakaks. Esą, verčiau pasilikti jau prie išmėginto organizacinio pavidalo ir tenkintis lietuvių Sąjunga, pavedant jai atstovauti visus lietuvių ir lietuviybės išlaikymu rūpintis.

Tačiau visapusiškai klausimą išgvaldžius, vieningai buvo priimtas nusistatymas tų, kurie iškėlė vakarinėje Vokietijoje esančių lietuvių bendruomenę organizuoti tautinės savivaldos plotmėje. Tarp jų argumentų svarbiausias buvo, kad bendruomenė suponuoją visuotinumą. Bendruomenei priklauso visi vietos ar krašto lietuviai, todėl logiška ir natūralu, kad ir bendruomenės organų sudarymas ir bendruomenei atstovavimas to visuotinumui nepaneigtų. Tuo tarpu lietuvių Sąjunga ar vistiek kuri draugija, kad ir kaip būtų populiari ir gausi narių, kiekvienu atveju jungia tik mažesnę ar didesnę bendruomenės narių dalį, paprastai aktyviąją dalį. Inertiškoji, mažiau paslanki bendruomenės dalis visada lieka draugijų nepaliesta ir neapjungta. Tuo tarpu, kad lietuvių bendruomenė būtų gyvybinga, kad tautinė sąmonė nenugurstų ir ten, kur palaimingas draugijos poveikis nesiekia, yra būtina prieiti prie izoliavusiųjų, inertiškųjų ir abejingųjų.

Inertiškoji bendruomenės dalis yra tarsi stovintis vanduo. Jis privalo srovės, kad neapsitrauktų maurais. O tokia srovė tegali būti prasminga tik atėjus ne iš šalies, bet iš pačios bendruomenės, iš vidaus, iš bendruomenės organų. Nėra arba nedaug tėra vilties pasisiekimui, jei kurios draugijos narys apeliuos į savo tautietį ne narį dėl jo abejingumo lietuvių mokyklai, lietu-

viškoms pamaldoms, lietuvių kalbai, lietuvių solidarumui savam tautiečiui nelaimės atveju, lietuvių vardo orumui, Lietuvos laisvinimo kovai ir t. t. ir t. t.

Visai kitas efektas, kai kiekvienas lietuvis žinos ir jaus esąs atsakingas savo tautinės bendruomenės dalyvis, kad bendruomenė suteikia jam tam tikras lietuvių teises ir uždeda atitinkamas pareigas bei atsakomybę. Kiekviena tautinė bendruomenė, juo labiau išeivių bendruomenė, gali būti gyva tik nuolatinio savo narių bendravimu, kuris praktiškai įmanomas tik per savo bendruomenės organizaciją. Kaip upės vandeny, kad gamintų elektrą, sukūtų mašinas, drėkintų laukus, privalo užtvankų ir visokių statybinių įrengimų, taip lygiai tautinė bendruomenė, kad galėtų turėti savo nariams įtakos, kad veiksmingai galėtų pasireikšti tautinės kultūros išlaikyme ir kūrime, privalo savo organų. Bendruomenės organų funkcijas pavesti kuriai draugijai ar draugijų sambūriui būtų savotiškos oligarchinės santvarkos bendruomenei primetimas, būtų uzurpavimas visumos teisių tam tikros dalies vardu, jau nekalbant apie tai, kad kiekviena draugija turi savo specifinių tikslų, kurie visada pirmautų ir bendruomenės organų funkcijos tebtų antrinės.

Be abejo joms organizacijos išpildytinimas, jos teisinė padėtis yra svarbus dalykas. Jau po pirmojo pasaulio karo tautinės bendruomenės teisė vadinamosios mažumų klauzulės pavidalu buvo mėginta garantuoti. Jungtinių Tautų charta savo narius įpareigoja gerbti pagrindines žmogaus teises. Tačiau atskirų kraštų pozityvinė teisė nevisada stengias susiderinti su tarptautine teise, nevisada jos evoliucija su gyvenimo tempų spėja. Neretai pozityvinė teisė savo konservatyvume nuo gyvenimo atsilieka. Todėl, būdami realūs, turime skaitytis, kad tautinės bendruomenės organų įteisinimas kai kuriuos kraštus gali susidurti su tam tikrais sunkumais. Tačiau kiekvieno krašto tikrai demokratinė santvarka ateivių tautinei bendruomenei reikštis kliudyti negali. Negali nepripažinti, kad kiekvienas žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę, būdamas sykiu lojalus savo gyvenamajam kraštui.

Be to, savo tautinės bendruomenės organizacijai mes turime labai pamokantį žydų bendruomenės organizacijos pavyzdį. Jų tautinės bendruomenės organizacija visuose kraštuose, kur ji yra, veikia tautinės savivaldos plotmėje, nors tik labai retai kuriamėse turėdama teisinį statusą. Todėl bendruomenės organams sudaryti formalinis įteisinimo momentas nėra lemiantis. Senasis Įstatymas griežtai tvarkė subatos šventimą. Fariziejai didžiai piktingos, kam Jėzus laužo įstatymą subatoje gydydamas. Atsiliepdamas į tuos priekaištus, Jėzus kartą priekaištautojus paklausė: "Jei keno jūsų asilas ar jautis įkrenta į šulinį, ar ne tuojau subatos dieną jį ištraukiate?" (Luk. 14, 5). Su visu azijatinio sadizmo jau kelinti metai bolševikinio pragaro šulinyje skendėja mūsų tautinės bendruomenės kamienas. Argi tad mes ne-

PAULIUS AUGIUS

SODYBA

turime daryti visko, kas yra mūsų galioje, kad išgelbėtume, kas galima, net jeigu kai kuriems fariziejams tatai atrodytų gydymas subatos dieną.

1946 m. kovo 4 d. buvo priimtas lietuvių tremtinių bendruomenės statusas ir sudaryti bendruomenės organai. Teisinio pripažinimo tikrai jie nesusilaukė. Tačiau savo buvimo ir savo veiklos faktų jie tapo labai reikšmingas tautinės bendruomenės veiksnys, labai veiksminga lietuvybei išlaikyti institucija. Tačiau vakarinėje Vokietijoje atsidiūrę lietuviai tėra dalis visos laisvojo pasaulio lietuvių bendruomenės, kurios nugaraulį sudaro Jungtinių Valstybių lietuvių bendruomenė, paskum eina Kanados, D. Britanijos, P. Amerikos, Australijos lietuvių bendruomenės, neskaitant smulkesnių židinių kituose kraštuose.

Aš jau kitoj vietoj esu rašęs, kad nors žymi dalis mūsų tautinės bendruomenės yra įsikūrusi už Lietuvos sienų, ligi šiol nebuvome pasirūpinę duoti šioms mūsų tautinės bendruomenės diasporoms tinkamos organizacijos, tenkindamiesi atsitiktine private iniciatyva, paremta arba kurios religijos, ideologijos, arba savišalpos, ar kuriais kitais mažiau ar daugiau daliniais uždaviniais, dalinių tikslų draugijomis. Tik pastarųjų metų mūsų tautą ištikusios didžiosios nelaimės ir pavojai pačiam tautinės bendruomenės kamienui atkreipė mūsų dėmesį į reikalingą nedelsiant duoti mūsų šiaurės „geležinės uždangos“ esančiai bendruomenei tinkamą organizaciją. Pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos sudarymas mums tapo tautinės gyvybės klausimas.

Tad visai suprantama, kodėl Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto darbų programoje ryšium su lietuvių tautinio potencialo išlaikymo problema iškilo pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos klausimas. 1948 m. pradžioje Vykdomoji Taryba pateikė VLIKui pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) konstitucijos projektą. Jam peržiūrėti 1948. 4. 30. VLIKas sudarė specialią tarpgrupinę komisiją (prof. D. Krivickas, K. Bielinis, Dr. P. Karvelis, V. Vaitiekūnas ir M. Valiukėnas). Komisijos peržiūrėtas projektas diskutuotas keliuose VLIKo posėdžiuose ir 1948. 8. 27. priimtas antruoju skaitymu. Šis dviem skaitymais VLIKo priimtas tekstas buvo nusiųstas didžiosioms pasaulio lietuvių organizacijoms, laikraščių redakcijoms, atskiriems veikėjams su prašymu dėl jo pasisakytų ir pateiktų VLIKui savo pastabų, kad redaguojant galutinį tekstą būtų galima turėti juo platesnių sluoksnių lietuvių nusistatymus. Atsiliepimams susirinkus, 1949. 4. 19. VLIKas pavedė tai pačiai komisijai gautąsias pastabas išstudijuoti ir VLIKui duoti galutinį pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos nuostatų tekstą. Nuoširdžiai ir su dideliu respectu buvo įvertintos visos gautos dėl projekto pastabos ir pagal jas į projektą įnešta žymių pataisų. Ilgokai užtrukęs svarstymas pačiam dalykui buvo nadingas. Išryškėjo tiek idėjinė lietuvių bendruomenės plotmė, tiek bendruomenės organizacijos apybraižos. Idėjinė bendruomenės plotmė buvo suimta 1949. 6. 14. VLIKo paskelbtoje Lie-

tuvių Chartoje. Bendruomenės organizacijai rėmai buvo nustatyti laikinuosiuose santvarkos nuostatuose.

Lietuvių Chartoje buvo siekiama išreikšti ir kodifikuoti žmogaus ir lietuvių pagrindinės prigimtosios teisės, santykiai su savo tautine bendruomene, prigimtosios prievolės tautinei bendruomenei, lojalumas gyvenamajam kraštui. Tai gi savo tikslu Lietuvių Charta yra kiekvienam lietuviui aukščiausias tautinis kodeksas, lietuviybės kodeksas. Kiekvienam lietuviui ji yra tarsi švyturys, kitų tautų vandenys šviečias kelią į savo tautinės bendruomenės uostą. Ji yra tarsi krypties rodyklė, pasaulio lietuviui painiuose svetimųjų kraštų klystkeliuose rodanti Lietuvos kelią. Ji yra tarsi svarstyklės kiekvieno mūsų tautiniam sąmoningumui bei pareigingumui pasverti. Mūsų jaunimas turėtų ją gerai išmokyti, išsamiai išsiaiškinti, nuolat savo sąmonėje nešioti gyvą ir pagal jos nuostatus savo santykius su savąja bendruomene rikiuoti.

Lietuvių Charta davė lietuviui lietuviybės išlaikymo principus, bet ji nelietė bendruomenės organizacijos. Tatai buvo padaryta laikinuosiuose pasaulio lietuvių bendruomenės santvarkos nuostatuose. Svarstant bendruomenės organizacijos klausimus, prieita išvados, kad bendruomenės santvarką turi apspręsti trys pagrindiniai elementai: ji turi būti demokratinė, ji turi respektuoti kiekvieno lietuvių gyvenamo krašto vietos sąlygas, ji neturi pažeisti pasaulio lietuvių bendruomenės vieningumo. Ieškant sintezės tarp pasaulio lietuvių bendruomenės vieningumo ir atskirų kraštų lietuvių bendruomenių organams reikštis ir veikti sąlygų įvairumo, ji buvo rasta federalizmo principų taikyme bendruomenės organizacijai. Apskritai federalizmas dabar yra madoje. Čia tik galima pastebėti, kad klaidingai federalizmą supranta tie, kurie galvoja, kad Jonui su Juozu draugėn susidėjus, tuo pačiu jau bus ištrauktas ir Jurgis su Petru, siūlydami veikiančių draugijų susivienijimą laikyti tolygų bendruomenės organizacijai. Faktiškai tai būtų veikiančių draugijų federacija, bet jokių atvejų ne bendruomenės įveiksminimas.

Federalizmo principus taikant bendruomenės organizacijai, gaunasi tos organizacijos dviaukštis pastatas. Pirmajame aukšte telpa kiekvieno atskiros krašto bendruomenės organizacija. Ji įvairuoja pagal gyvenamo krašto vietines sąlygas, bendruomenės gausumą ir vietos pilnateisių lietuvių nusistatymą. Vieno kokio organizacinio modelio čia negali būti. Todėl ir VLIKo priimtieji šios srities laikinieji santvarkos nuostatai yra ne daugiau kas, kaip vienas iš daugelio galimų pavyzdžių. Faktiškai kiekvieno krašto lietuviai yra visiškai suverenūs nustatyti savo bendruomenei tokią organizaciją, kokią jie randa tikslingą, žinoma, kiekvienu atveju nepažeisdami demokratinės santvarkos reikalavimų. Nežiūrint kiekviename krašte vietos sąlygų skirtingumo, kiekvienos bendruomenės organizacijos pastatas turi būti demokratiškai pastatytas. Jis savo pa-

matais turi atsiremti į atskirų vietovių lietuvių židinius, vietovių kolonijas, kurios sudaro mažiausius administracinius bendruomenės vienetus, vadovaujamus pilnateisių lietuvių renkamų vadovybių. Ar viename krašte tuos vienetus pavadin bendruomenės apylinkėmis, kitame — skyriais, trečiame — seniūnijomis ar dar kitaip, ar jų vadovybę vadins valdyba, ar komitetu, ar seniūnu, ar prezidentu — tatau yra to ar kito krašto lietuvių bendruomenės nusistatymo ir skonio reikalas. Tačiau kiekvienu atveju vieneto vadovybė turi būti pilnateisių lietuvių demokratiškai renkama ir jų susirinkimui atsakinga. Ar rinkimuose dalyvaus visi vietos pilnateisiai lietuviai, ar tik kuri jų dalis, tatau netaip jau reikšminga. Versti lietuvių būtinai dalyvauti savo bendruomenės organų sudaryme nebūtų tikslinga. Kiekvienas savo rinkiminę teisę naudoja taip, kaip jam atrodo geriau. Tačiau ir lietuvių būdamas, nekiekvienas lietuvių teisėmis gali naudotis.

Bendra tvarka teisių naudojimas yra susijęs su amžiumi. Nepilnamečiai savo teisių laisvai naudoti negali, nėra veiksnūs. Svarstant lietuvių pilnametystės klausimą, buvo galvojama, kad jaunimo vaidmuo tautinės bendruomenės gyvenime yra labai didelės reikšmės ir kad todėl prasminga įgalinti lietuvių atsakingai reikštis bendruomenėje ir kiek jaunesnio amžiaus, nei paprastai civilinei pilnametystei yra priimta, būtent nuo 18 metų vietoj nuo įprastinių 21 metų. Be abejo, kiekvieno krašto bendruomenė yra kompetetinga pati pas save nuspręsti amžiaus ribą pilnametystei. Betgi ne tik amžius, ir tam tikra lietuvių veikla, jo laikysena gali būti kliūtimi lietuvių teisėmis naudotis. Bendra tvarka teisių naudojimas varžomas kriminaliniams nusikaltėliams.

Mūsų tautinės bendruomenės atžvilgiu didžiausią kriminalą daro tas, kas jai kenkia, kas pritaria Lietuvos okupacijai, kas tarnauja Lietuvos priešams. Tai yra tarsi ligoti bendruomenės organizmo narveliai. Ir kaip kiekvienas gyvas organizmas susirgusį savo narvelį stengias izoliuoti, neleisdamas jam laisvai su sveikaisiais reikštis, taip lygiai ir bendruomenė tokius pikty bacilų apkrėstus savo narius tam tikra prasme turi izoliuoti, neleisdamas jiems lietuvių teisėmis laisvai naudotis. Nors principu tatau aiškus dalykas, tačiau konkrečiais atsitikimais reikalaujant didelio įsigilinimo, bešališkumo ir tautinės atsakomybės pajautimo. Todėl šios rūšies sprendimai geriau pavesti daryti visos to ar kito krašto bendruomenės pasitkėjimą turinčiam organui, ne kaip vietinio bendruomenės vieneto vadovybei, kur neretai tam tikrą vaidmenį gali vaidinti ir asmeniškumai bei intrigos.

Jeigu bendruomenės liemenį sudaro apylinkės ar kitaip kaip pavadinti atskirų vietovių administraciniai bendruomenės vienetai, tai bendruomenės viršūnė kiekviename krašte turi sudaryti visų to krašto pilnateisių lietuvių rinkta atstovybė. Ar ji bus pavadinta bendruomenės taryba, ar seimu, ar suvažiavimu — tatau nereikšminga.

Reikšminga tik, kad ji būtų demokratiškai išrinkta. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, turėdamas galvoje šio organo uždavinius, vaidmenį ir atsakingumą bendruomenei, ir norėdamas, kad jame juo pilniau galėtų atsispindėti visuomeninė bendruomenės diferenciacija, yra pareiškęs pageidavimą, kad krašto bendruomenės atstovybės nariai būtų renkami pagal proporcinę rinkimų sistemą. Svarbiausias krašto bendruomenės atstovybės uždavinys — duoti krašto bendruomenei vadovybę. Nesvarbu, ar ją pavadins komitetu, ar valdyba, ar sekretoriatu, ar vykdomuoju prezidiumu, ar dar kaip kitaip. Nesvarbu, ar ją sudarys 3, ar 5, ar 7 nariai. Svarbu, kad ji būtų išsąmoninus savo uždavinius ir energingai imtųsi juos vykdyti.

Ar tarp krašto bendruomenės vietinių ir centrinių organų dar reikalingi tarpiniai (apygardiniai, rajoniniai) organai, tatau priklauso nuo pačios bendruomenės. Vienai bus toki organai reikalingi, kitai — ne.

Tokia bendrais bruožais turėtų būti pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos pirmojo aukšto sąranga, tariant lietuvių bendruomenės santvarka atskiruose kraštuose. Ją nustato pagal savo gyvenamas sąlygas pati kiekvieno krašto bendruomenė, nepažeisdama vienok bendrųjų demokratinių principų ir visos pasaulio lietuvių bendruomenės vieningumo, kuriam atstovauti ir bendra visų kraštų lietuviams plotme bendruomenės reikalus rikiuoti ir yra pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos dviaukščio pastato antrasis aukštas. Jame telpa pasaulio lietuvių bendruomenės organai: pasaulio lietuvių seimas, pasaulio lietuvių valdyba, pasaulio lietuvių kultūros fondas.

Pasaulio lietuvių seimas yra aukščiausiasis pasaulio lietuvių bendruomenės areopagas. Jo uždavinys: susipažinus su bendruomenės padėtimi įvairiuose kraštuose, nustatyti bendrąsias lietuvių išlaikyti gaires, sudaryti pasaulio lietuvių bendruomenės vadovybę. Pasaulio lietuvių seimą sudaro kiekvieno krašto bendruomenės atstovai. Kai kas yra daręs priekaištą VLIKo nusistatymui, kad pasaulio lietuvių seimo sudėtį sprendžiant, nepilnai atsižvelgta į atskirų kraštų bendruomenių gausumą. Esą mažosios bendruomenės privilegijuojamos didžiųjų sąskaiton ir tuo nusikalstama demokratinio atstovavimo principams. Šioks priekaištas yra tikras nesusipratimas. Jungtinių Valstybių senatė ir New Yorko ir Nevados valstybės turi po 2 atstovų, nors gyventojų pirmoji turi 122 kartų daugiau kaip antroji. Jungtinių Tautų organizacijoje ir Perų ir Sovietų Sąjunga turi po vieną atstovą. Betgi niekam neateina į galvą abejoti nei Amerikos, nei Jungtinių Tautų demokratiškumu. Grynas proporcinis atstovavimas tinka homogeninės bendruomenės atstovybei. Bet tais atvejais, kai atstovybę sudaro atskirų savarankiškų vienetų atstovai (ar valstybių, ar atskirų kraštų bendruomenių), grynas proporcinis atstovavimas neįmanomas. Pagal tokią sistemą pasaulio parla-

mente Kinija ir Sovietų Sąjunga pačios vienos sudarytų absoliutinę daugumą ir visų kitų balsai neturėtų reikšmės. Lietuvių bendruomenė kiekviename krašte tvarkosi savarankiškai. Tad bendro visų kraštų bendruomenių, tariant pasaulio lietuvių bendruomenės, atstovybėje kiekvieno krašto bendruomenė turi būti atstovaujama ir tas atstovavimas turi būti toks, kad nė viena atskiro krašto bendruomenė toje atstovybėje neturėtų absoliutinės daugumos ir savo valią neprimestų kitų kraštų bendruomenėms. Minėti JV senato ir Jungtinių Tautų pavyzdžiai rodo, kad savarankiškų vienetų atstovybėje kiekvienas vienetas turi lygų balsą. Pasaulio lietuvių seimo sudėti svarstant, buvo sustota prie sintezės tarp gryno proporcinio ir lygaus vienetų atstovavimo. Tuo būdu didžiosios bendruomenės pasaulio lietuvių seime turi pagal savo gausumą atitinkamai daugiau atstovų.

Pasaulio lietuvių valdyba ar kaip kitaip pavadintas vykdomasis organas yra pasaulio lietuvių bendruomenės vyriausioji valdžia. Jos uždavinys atstovauti pasaulio lietuvių bendruomenei, bendradarbiauti su kitom tautinėm bendruomenėm; organizuoti priemonių tautinės bendruomenės kamienui nelaimėse padėti; tirti lietuvių ūkinę, kultūrinę, socialinę padėti atskiruose kraštuose kreipiant lietuvių išeiviją į palankiausių sąlygų kraštus; studijuoti ir siūlyti atskirų kraštų lietuvių bendruomenėn priemonių lietuvių išlaikyti; instrukuoti bei koordinuoti atskirų kraštų bendruomenių veiklą.

Savaime suprantama, kad faktiškai atskiro krašto bendruomenės santykiai su pasaulio lietuvių bendruomenės organais yra daugiau organizaciniai, kaip formaliniai. Pasaulio lietuvių bendruomenės organų poveikis atskiro krašto bendruomenei labiau atsirems į pačių tų organų moralinį autoritetą, nekaip į krašto bendruomenės organų formalinę subordinaciją. Kiekvienu atveju pasaulio lietuvių bendruomenės organizacinio pastato pirmąjį aukštą su antruoju aukštu sieja ne tiek jų tarpusavio santykių formalinė priklausomybė, kiek organiškasis visu lietuvių vieningumas ir bendrieji lietuviybės išlaikymo bei tautinės kultūros ugdymo ir Lietuvos laisvinimo imperatyvai.

Nepriklausomą vietą pasaulio lietuvių bendruomenės organizaciniame pastate užima pasaulio lietuvių kultūros fondas. Tai yra pasaulio lietuvių bendruomenės institucija tautinei kultūrai remti ir palaikyti. Pati kultūros fondo idėja laisvojoje Lietuvoje buvo gyvai diskutuojama, o vakarinėje Vokietijoje esantieji lietuviai rašytojai savo suvažiavime 1947. 7. 11/12. Augsburgėje buvo sudarę net "Lietuvių Kultūros Fondo Komitetą", kurio "sudarė ir paskelbė Lietuvių Kultūros Fondo statuta", numatydami, kad tas fondas "yra organizacija lietuvių kultūrai ugdyti". Dėl tos iniciatyvos buvo entuziastai, kurie savo sumanymus jau laikė ivykusiu faktu; buvo skeptikai, kurie laikė tikslinga šias privatinės pastangas irkiuoti į pasaulio lietuvių bendruomenės organi-

zaciją, užuot greta jos pradėjus separatinę veiklą. Nors entuziastai tada (1948 m.) buvo baisiai agresyvūs, skeptikų pasisakymą diskvalifikuodami "enkavedistų ir inkvizitorių balsu", tačiau maždaug po vienerių metų ir entuziastų sluogsnuose jau buvo konstatuota "tamsi kultūros fondo ateitis". Vis dėlto pati kultūros fondo idėja tiek Jungtinėse Valstybėse, tiek D. Britanijoje ir kitose lietuvių bendruomenėse tebėra gyva. Norint, kad toji idėja nebūtų sukompromituota (pavojaus esama), bet realizuota, reikia visų pirma susiprasti dėl kultūros fondo tikslo ir organizacijos.

Ar kultūros fondas yra lietuvių kultūrai ugdyti, ar tik jos ugdymui remti? Kitaip sakant, ar kultūros fondo uždavinys yra tiesioginė intervencija tautinės kultūros ugdyme, pvz., steigiant ir išlaikant mokslo bei meno istaigas, leidžiant žurnalus, mokslo bei meno veikalus, ar tik netiesioginė, aprėžta materialinių išteklių telkimu tautinei kultūrai remti. Nuo to, kuris bus kultūros fondo tikslas, priklauso jo veiklos pobūdis, apimtis ir iš dalies jo struktūra.

VLIKas yra priėmęs nusistatymą, kad kultūros fondas yra "tautinei kultūrai remti ir palaikyti" institucija. Tokios institucijos pirmasis uždavinys būtų mobilizuoti kultūros reikalams lėšas. Šis momentas turi būti respektuojamas. sudarant fondo organizaciją, nes anaiptol nekiekvienas kultūros entuziastas yra sykiu gabus lėšoms organizuoti. Antra vertus, kultūros fondo uždaviniams vykdyti yra svarbu ne tik jo aktyvų gerį organizatoriai-finansininkai, bet ir jo pasyvų autoritetinį tvarkytojai-kultūrininkai. Taigi kultūros fondo organizacija turi remtis tam tikra finansininkų-kultūrininkų sinteze. Jeigu tinkamų paaimų mobilizuotojų kvalifikacijos nesunku nustatyti, tai nuspręsti autoritetingi fondo išlaidų disponuotojai-kultūrininkai jau yra daug sunkiau. Jei fondo išteklių organizavimas tėra finansinės plotmės reikalas, tai fondo išlaidos kultūrai remti yra daug daugiau, kaip vien tik finansinė operacija. Kultūros fondo parama bet kuriam kultūrinės kūrybos žvgiui sykiu bus parama ir tam tikrai pasaulėžiūrai, nes kultūrinė sritis savo esme yra pasaulėžiūrinė. Kultūrinė kūryba ir pasaulėžiūra turi organinės sąveikos. Tad pigu suvokti, kad lietuvis, teikdamas kultūros fondui lėšų, turi teisės norėti, kad jos būtų naudojamos paremti tai kultūrinei kūrybai, kurią apsprendžia jo paties pasaulėžiūra. Tą patį praktiškai tėra įmanoma pasiekti kultūrinės savivaldos rėmuose. Tačiau mūsų šioje salygose kultūrinė savivalda tėra nepasiekiamas idealas. O kiekvienai pasaulėžiūrai organizuoti savai kultūros fondą būtų tautinės kultūros atžvilgiu nelaimingas atsitikimas. Lietuviybės išlaikymo imperatyvas įpareigoja mus, nežūrint mūsų pasaulėžiūrinių skirtumų, susiprasti dėl vieno bendro visoms pasaulėžiūroms kultūros fondo pasaulio lietuvių bendruomenės plotmėje. Pasaulio lietuvių bendruomenės plotmėje todėl, kad privatinės iniciatyvos kultūros fondas tiek materialinio

pajėgumo, tiek moralinio autoriteto atžvilgiu jo-
kiu atveju negali prilygti tos rūšies bendruome-
nės institucijai. Žinoma, ir bendruomenės orga-
nai nevisada galės priversti tautietį savo įnašą
kultūros fondui atiduoti, tai betgi jų moralinis
spaudimas ir kitos organizacinės priemonės ne-
palyginti labiau įtaigos šia prasme mažiau susi-
pratusį lietuvi, nekaip bet kuri privatinė inter-
vencija. Laiko atžvilgiu pirmiau turi eiti ben-
druomenės organų sudarymas, o jie jau pašauks
gyveniman kultūros fondą. Todėl visi tie, kurie
nuoširdžiai susisieloję kultūros fondo likimu, pir-
moj eilėj savo pastangas tenukreipia paskatinti
bendruomenės organų sudarymą ten, kur jis tau-
tinės bendruomenės nelaimei vis delsiamas.

Žinoma, ir bendruomenės organizaciją lydės
tos pačios žmogiškosios silpnybės ir ydos, kurios
savo ipoteka slepia visas mūsų organizacijas:
žmonių nepalankumas visuomeninei tarnybai,
ramybės ir patogumų pomėgis, vidinis netikrumas
viešai išpažįstamo ir prisiimto uždavinio te-
sėjimu, kasdienio gyvenimo srovės įkyri trauka
susiliesti su vietine aplinka, gyvenimo vargų bei
rūpesčių naštos sukeltas nuovargis, apatija vis-
kam, kova dėl būvio, savinaudiškas asmeniškum-
as, pavydas, asmeninės ir partinės ambicijos,
mūsų išsibarstymas po visą pasaulį... Tačiau
jeigu Lietuvos bernelis, mergelė prieš 40—50
metų be NCWC, be BALF pagalbos ir globos, su-
siražę kelius į užjūrius, sugebėjo ne tik gražiai
įsikurti ir priaugančiai kartai geresnes sąly-
gas sudaryti, bet ir su nuostabiu patvarumu
įstengė išlaikyti lietuviškąją dvasią ir tradicijas,
sugebėjo suorganizuoti šimtus parapijų, dešimtis
draugijų, leisti dienraščius, savaitraščius ir žur-
nalus, sudėti Lietuvos nepriklausomybei milijo-
nus dolerių, o šiais mūsų tautinės bendruomenės
didžiojo negando metais sugebėjo suorganizuoti
tokią efektingą politinę atstovybę kaip ALT ir
tokią veiksmingą šalpos organizaciją kaip BALF,
sugebėjo suorganizuoti dešimtis tūkstančių ga-
rantijų tremtiniams iš visokeriopo skurdo ir su-
nykimo išgelbėti, — tai argi jau vien tatau ne-
sako, kad Lietuvių Chartos kodeksas neliks tik
padangių aidas, ir kad bendruomenės organiza-
cija gali ir turi būti tie tautinės bendruomenės
namai, į kuriuos kiekvienam atviros durys ir
niekas neklausia, kokios partijos, kokios pasaulė-
žiūros nario bilietą turi.

Ogi šį jau svetimos aplinkos išmėgintą išei-
vijos kontingentą dabar papildo ir atjaunina
tremtininkiškasis kontingentas. Tremtiniai ne
tam išsinešę laisvosios Lietuvos dalį, kad ją pa-
laidūniškai paleistų į visus keturis vėjus, bet tam,
kad per juos būtų gyva Lietuva. Tremtinio už-
davinius gražiai yra nusakęs prof. J. Girnius:
“plikas savo gyvybių išsaugojimas dar nepatei-
sins mūsų, kad palikome Lietuvą. Gimtosios tė-
vų žemės palikimas visada lieka didelė kaltė...
tautinių požiūriu Lietuvos palikimo kaltę mumyse
gali nuplauti ir mus išteisinti tiktai viena: to-
lesnė kova už Lietuvos laisvę... Laikykite šita

ALGIRDAS KURAS EX LIBRIS

prasme ir savąjį Lietuvos palikimą ne paprastu
išbėgimu iš namų vien dėl to, kad juos užgulė
sunkūs debesys, vadinasi, pačią sunkiausią va-
landą, o greičiau karių pasitraukimu iš vieno ko-
vos pozicijų į kitas. Išlikime tokiais, kad galėtų
būti apie mus pasakyta: paliko jie savo namus,
bet nepaliko kovos lauko. Tik tokiais išlikę, turė-
sim teisės atvirai pažvelgti į tenai likusiųjų
akis... Netekus savosios valstybės, laisvės kova
virsta kova už tautinės gyvybės bei tautinės są-
monės išsaugojimą... Mumyse liks Lietuva gy-
va, nors ir kaip ilgai ji būtų svetimųjų paverpta.
Mes visi — Lietuvos gyvybės saugotojai... Kiek
mes išsaugosime savo lietuviškumą, tiek bus iš-
saugota ir pati Lietuva...” (Praktiškos tam
priemonės — bendruomenės organų, tarp jų
kultūros fondo, sudarymas yra pačios svarbiau-
sios.

1) Juozas Girnius: “Tautiniai mūsų uždaviniai trem-
tyje”.

Dvylikos brolių juodvarnių sesuo Rūtelė, norėdama juos išvaduoti, prižadėjo tylėti dvylika metų. Ji gyveno miške. Ten surado karaliūnas, parsivedė į pilį ir ją vedė, nepaisydamas papročių nei karaliaus draudimo. Jos pamotė ragana gimstančius vaikus išmesdavo pro langą ir visokiais būdais apgaudinėdavo dvarą. Pagaliau teisėjai, nelaukdami iš karo grįžtančio karaliūno, Rūtelę apkaltino raganavimu ir nuteisė mirti.

SUKAS LAUŽO DŪMAI

37

“Raganą, raganą
Lauže tuoj degina!”
šaukia uždusęs minia;
Jaunas pasenęs
Bėga iš menės, —
Džiugina dvarą žinia.

šoka merginos,
Plaukus dabinas,
Vilgo rankas kvepaluos: —
Miško pelėdą,
Didžią jų gėdą,
Kylančios liepsnos nušluos.

Ponai sušilę
Ragina pilį
Veržtis pro salių duris.
Nešamos kėdės,
Ten atsisėdęs
Juoksis teisėjų būrys.

“Ragana, ragana!
Kaukas ją lakina!” —
šaukia po kiemą vaikai, —
Aikštėn išvilkus,
Staugi ji kaip vilkas,
Kad ją išgirstų miškai.

šiandakt taip švokštė
Viesulai bokštė,
Krankė palangėj varnai;
Gal, jie įtužę
Maišo giružę,
Klykia, kad žūsta jiniai.

Pelkėj ten lepinas,
čiulpdama letenas,
Laumė kaip velnias baisi;
Kartais pakyla,
Drasko ji šilą, —
Tyška šaltiniai visi.

žmonės kaip kalba, —
Lėks į pagalbą,
čiurkslėmis laužą užlies,
Draugė pavogus,
Nešis per stogus,
Ugnį paleis ant pilies.

Medžiuose, kuoruose
Riteriai porose
Stovi, užtaisę ginklus;
Raganą drąsiai,
Valkatą dvasią
Seks kilpinėlis taiklus.

Žemę palaistę,
Vyrų į aikštę
Rita smalos statinės,
Spiečias į talką,
Kelmus jie velka,
Krauna skilas pušines.

žaharus treškina,
Marčią lyg meškina
Čia jie surišę rūkys;
Laužą sukrovę
Ir nusispiovę,
Laukia uždengę akis.

Būgnai sutrinks,
Minios jau linksi
Prieš jų teisėjus didžius;
Šie pasipuošę
Aikštėje drožia
Dairos po dvaro medžius.

“Ragana! Ragana!
Vyrų jau vedama!” —
Minios įtužusios šaukia, —
“Ragana! Ragana!” —
šunės net skalina,
Katės palangėmis kniaukia. — — —

38

Veda Rūtelę vyrai ginkluoti,
Visą sukaustę grandim;
žmonės įsiutę ima grūmoti,
Svaidyti ją akmenim.

Eina lieknutė, galvą nuleidus,
Supas lyg nendrė jauna,
Dengia jos žvilgsnį, balstančius veidus
Skraistė mirties rūškana.

Porą tik žingsnių — nieko nejausi,
širdį sulydys liepsna!
Girdi, kaip vėjas kužda į ausį: —
"Džiaukis kvailybės diena!"

"Rūta, skubėki!" — tartum kas sako, —
"Žaizdos ant laužo užgys!
Ten ant žvaigždėto dangiško tako
Skrisi lyg pievų drugys..."

Eina bejėgė, smilga palinkus,
Velka sunkias grandines,
Staiga sustoja, dairios aplinkui
Į nirtulingas minias.

Kur ji tik žvelgia, veidą jie gaubia,
Traukias į minią gilyn,
Tartum išvydę raganą siaubią,
Nori pasprukti šalin.

Lūpos suvirpa, rodos, lyg žodį
Dvaro bajorams sakys;
Pilkas šešėlis vėl pasirodė,
Vėl ji nuleido akis.

Lenkias teisėjui ir patarėjui,
Tartum sakytų sudie, —
Nulenkia galvą sodam ir vėjui —
Juk paskutinis — šandie...

Tik karalienė, tyliai priėjus,
Ją pabučiavo veidan:
"Knygos rašytos valdo teisėjus,
Dukra, atleisk tu man.

Meile lydėjau tavąjį kelią
Per mūsų dvaro menes;
Už šitą žodį, girios vaikeli,
Gal neužbursi manęs — — —"

Kam čia parūpo rūmų vargdienė,
Kalba lyg būtų žmogus?
Rūta pažiūri, bet karalienės
Slepiasi žvilgsnis baugus.

Vyrai prišokę, velka Rūtelę,
Riša ant laužo virve,
Seniai teisėjai titnagą skelia, —
Kibirkštys trykšta srove.

39

Kurgi tu, Rūtele,
Galva nešukuota?
Tau dvariškai kelia
Gedulingą puotą.

Plyšta jau statinėse,
Varvina degutą —
Tarp pilies auksinės
Tavo lyg nebūta.

Tartum pasiklydus
Užėjai čia naktį, —
Nūn tarnai išdidūs
Ima laužą degti.

Ji į tolį žvelgia, —
— Debesėlis šilko,
Girios susitelkę
Šventą žemę smilko...

Dar toliau už upių
Jos laukai gimtines,
Šlama įsisupę
Varpos sidabrinės.

Žeme, tėviškėje,
Nesulauksi sesės, —
Vartelius užkėlė
Vakaras prigesęs.

Prie tavęs spindėsiu,
Žvaigždele atklydus, —
Kelsis iš griuvėsių
Tavo rūmai didūs.

Viešpatie galybių,
Kurs mane sutvėrei,
O suteik stiprybių
Tavo lauko svėrei.

Stiprink mano ryžtą,
Lūpas surakinki,
Į namus tegrįžta
Juodvarniai laimingi!

Tu mane sukrovei
Lyg ramunės žiedą,
Tegu tavo šlovei
Mano laužas gieda.

O ugnie, sesute,
Tyliai pasikelki,
Būki man gerutė —
Peiliams nesugelki.

Jau ugnelė trata —
Jos galva nusvyra,
Spiečiasi į ratą
Tūkstantinė vyrų.

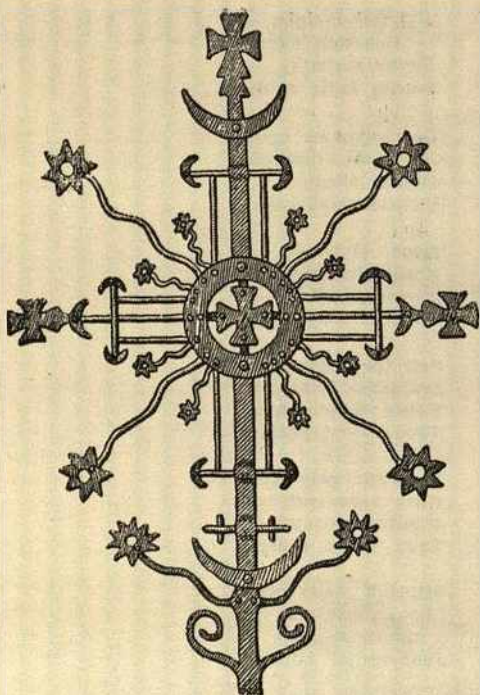
Jie linksmi kvatojas,
Ir aplinkui šliaužo: —
"Pabučiuos tau kojas
Kibirkštėlės laužo!"

Kur sustoję liepos,
Kur saugi palaukė,
Minioj pasislėpus
Pamotė jos šaukia:

"Rieskis kaip gyvatė,
Būk ugnį laiminga,
Niekas juk nematė,
Kur vaikai pradingo!"

Tai čirškėk, gražuole, —
Tau keliai žvaigždėti!
Rūpestis prapuolė,
Podukrą kur dėti!

Ragana taip klykia,
Kad net skamba rūmai,
O po aikštę nykią
Sukas laužo dūmai.

LIETUVIŠKASIS KRYŽIUS IR JO KILMĖ

A. MAŽIULIS

Mūsų krašte*) sutinkamas įvairių pavidalų kryžius yra labai būdinga lietuviškosios krikščionybės apraiška, kilusi iš tiesioginių lietuvių santykių su Dievybe ir išsivysčiusi kiek neįprastomis, arba tariamai „nekrikščioniškomis“, lytimis. Todėl lietuviškojo kryžiaus kilmės beiėškant, ne vieno mūsų tautotyrininko buvo padarytas šuolis prieškrikščioniškoj senovėn ir pradėta jis kildinti iš senojo antkapinio stulpo, kuris jau iš labai senų laikų turėjęs būti statomas mirusiajam ant kapo. Ir ši, J. Basanavičiaus, išvestinė lietuviškojo kryžiaus kilmės prielaida, anuo metu (1912) sukėlus ir gana daug triukšmo, daugelio rašiusiųjų buvo prisiimta ne tiek dėl jos mokslinio patikimumo, kiek iš lietuviškosios *savigarbos*, iš noro parodyti savo senąją, perdėm lietuvišką, kultūrą visam pasauliui, ir todėl šią dieną ji mūsų tiek įsišaknijo, jog nuolatos visų kartojama ir net tapo vienintele, nežiūrint, jog visa „lietuviškoji trakologija“ senokai jau palaidota.

J. Basanavičiaus išvestinė lietuviškojo kryžiaus kilmės prielaida, kuri seniau daugelį įtikindavo ir labai gausiais mokslo duomenimis, iš esmės yra labai silpna, nes atremta į kitas dvi, viena iš kitos vedamas prielaidas, — lietuviškųjų statbų buvimą ir lietuviškąją trakų-frigų giminystę. Pirmoji iš jų iki šių dienų paliko dar mokslo duomenimis neparemta ir priklauso romantinių dienų tautotyrai, o antroji — visiškai sugriuvo. Todėl ir mūsų kryžiaus tiesioginis iš antkapinio stulpo kildinimas yra daugiau tautinės romantikos

palikimas, kuris dar vieno kito iš mūsų senų įpratimų palopomas, tačiau nevisada jau įtikinąs, ir tuo pačiu paskatinąs visą klausimą naujai iškelti bei kitų sprendimų paieškoti.

Lietuviškasis kryžius savo lytimi nėra vienodas, — būtent *lentinis* bei *sklastinis* arba *klostinis*, *krikštas*, vien tik mūsų pajūryje tesutinkamas, *stoginis* (stogistulpis) bei *kryžminis* *kryžius* ir įvairiausios *pastogėlės* (koplytėlės); jis nėra vienodas ir savo reikšme, — *saugos priemonė*, *padėkos* ar *prašymo auka* ir *mirusiajam paminklas* arba *jo paskutinė dalis*. Kiekviena mūsų kryžiaus lytis tenka visai atskirai aptarti labai glaudžiam santykių su jo reikšme bei paskirtimi (ko iki šiol nebuvo daroma), nes gana dažnai jo paskirtis sąlygoja ir jo pavidalą.

Krikštas

Lentinis ir sklastinis krikštas tesutinkamas vien tik mūsų pajūryje, t. y. Maž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto protestantiškose kapinėse; jų esama taip pat tarp evangelikų ir Latvijoje.

Lentinis krikštas siekia arti vieno metro aukščio ir išpiaunamas iš įvairaus dydžio medžio lentos. Pats krikšto pavidalas labai įvairus, nes kartais primena augalus, kartais įvairius vabalus ir panašiai, jau nekalbant, kad jis papuošiamas arba išdažomas įvairiomis širdelėmis, paukšteliais ir t. t. (V. Kalvaitis, 64 psl.), kas šiaip kryžiuose nesutinkama. Labai dažnai krikštas statomas *gale mirusiojo kojų* (kryžius tik galvūgalyje), paprastai laidotuvių dieną, ir maža turi krikščioniškųjų ženklų, todėl jis įvairių tyrinėtojų dažniausia laikomas paveldėtu iš nekrikščioniškosios

*) Iš didesnio darbo vieno skirsnio santrauka.

senovės, t. y. išriedėjusių iš senųjų antkapinių paminklų (A. Bezenberger, R. Dethlefsen, J. Basanavičius, P. Galaunė, Kl. Čerbulėnas, M. Alseikaitė-Gimbutienė). Tačiau šio krikšto vien tiktai protestantiškose ir visą laiką vokiškais pavarkiais varžomose kapinėse išlikimas jau savaime yra didelė mįslė, slepianti labai neaiškia, o gal ir nebeatsekamą kryžiaus kilmę.

Protestantizmas apamai buvo tautinių papročių bei viso senojo tautos palikimo didžiausias priešas: jis niekino ir kovojo prieš katalikybės sukrįščionintuosius bei iš senovės paveldėtuosius visokiausius papročius ar ženklus, iškeldamas ir visur tik skatindamas *gryną* bei *protinę*, t. y. kiek tik galima daugiau nuo įvairių papročių bei apeigų nuvalytą krikščionybės lytį. Todėl šiandieną visoje Europoje, neišskiriant ir Lietuvos bei Prūsijos, grynai protestantiškosios apylinkės kiekvienam tautotyrininkui yra daugiau ar mažiau išmirusios, nes ten žmogus jau iš seno yra įvairios nuostatos raišės susiaistytas, ir visa jo senovė iš esmės sunaikinta bei suniekinta.

Maž. Lietuvos protestantizmas taip pat nebuvo kitokis, bet dar kovingesnis, nes ėjo su visu vokiškuoju atkaklumu, įvairių įvairiausių nuostatai bei visomis kitomis priemonėmis kovodamas prieš visus lietuviškuosius ir katalikiškuosius papročius, su jų tautine išraiška, visur tematydamas tik „balvonystes“ ir „popiežystes“ (Plg. Dan. H. Arnolds, J. Gerullis, 1578 m. Jurgio Fridriko įsakymą, Wolfenbuetelio Postilę; K. Doneičio nuomonę apie lietuviškas dainas: „Kiauliškas dainas dainuoti ir žviagt užsimanė“ ir pastarųjų dienų Klaipėdos krašto „susirinkiminikus“). Tuo būdu veikdamas, jis įstengė sunaikinti mūsų beveik visus papročius, dainas ir kita, tačiau kažkokiu, visiškai nesuprantamu būdu aplenkė krikštus, net savo tiesioginėje priklausomybėje (kapinėse) juos pakentė ir globojo. Juos daugelio mūsų tautotyrininkų nuomone, jau daug anksčiau (1426) ir katalikiškasis Sambijos vysk. Mykolas buvo užkabines, įsakydamas: „ut nullam *crucem* circa sepulchra mortuorum locent et ut quilibet jam positas abscindat, sub pena III marc, mesietas ecclesiae et alia medietas iudici“.

Iš šio labai neaiškaus katalikų vyskupo draudimo, kuris greičiausia buvo taikomas ne kiekvienam apskritai, bet tik „negražiam“ kryžiui, kas daug kartų vėliau pasitaikė ir D. Lietuvoje, ir iš visu šimtmečių vėlyvesnės J. Laskowskio-Lasicchio (1615) žinutės, jog žemaičiai „*kriksthos crucis* in tumultus sepulchrorum custodit“, padaroma labai toli siekianti suolinė išvada, „kad panašios antkapinių paminklų formos taip glaudžiai surištos su mūsų liaudies dainomis, buvo praplitusios XVI a. ir Žemaitijoje, ir tik vėliau Bažnyčios vadams draudžiant — pakito. Tuo tarpu Maž. Lietuvoje, išsigalėjus naujai religinei srovei ir protestantų kunigams krikštų formų nedraudžiant statyti, išsilaikė net iki šių dienų“ (Čerbulėnas, 42). Tačiau ši jungtinė prielaida mūsų krikštų nei kilmės, nei jų išlikimo klausimo dar

neišsprendžia, nes tiesiog keista ir nesuprantama, kad didžiai su visokia pagonybe kovingas protestantizmas būtų taip staiga pasikeitęs ir lietuviškąjį, taigi perdėm nekrikščionišką, antkapinį paminklą būtų nuostabioje ramybėje palikęs, net savo globon pasiėmęs o jam jau ir katalikiškasis, — būtent pagal visus protestantus nesuprantas tikrosios krikščionybės ir prisigėręs visokios „pagonystės“. — Sambijos vyskupas dar 1426 m. taip žiauriai ištarmę parašė. O kad ši, jau katalikų pasmerktąjį, krikštą iš mirties gelbėti ir globoti būtų pasišovę protestantai vien iš savo nusistatymo prieš katalikybę, taip pat prileisti neįmanoma, nes tam prieštarauja ano meto visa gyvenimo tikrovė. Ir todėl šiandieną jau daug tiksliau anos didžiosios kryžiaus jungties atsisaityti, nes man atrodo, kad Sambijos vyskupo suminėtas „kryžius“, Laskowskio-Lasicchio „krikštasis“ ir dabartinis Maž. Lietuvos lentinis krikštas vis tik nėra tas pats, bet visiškai skirtingi ir nebeturi tos pačios tijos. Pirmasis, Sambijos vyskupo minėtas kryžius, mums visai neaiškus ir nežinomas, būtent galėjo būti pasmerktas dėl savo pavidalo arba dėl naujai susidariusių papročių, nesuderinamų su krikščionybės dvasia (pvz. vaizdinis mūsų tautos galvojimas iš jo padarė „stabą“ ir tauta pradėjo šį kryžių „maitinti“ vėlėms skirtąja košele ir t. t., ko vieną kitą smulkmeną ir dabar pastebime). Antrasis, Laskowskio-Lasicchio krikštas, tėra paprastas kapo kryželis, kuris galėjo turėti dar mažą stogelį, ir jungtinas su *sklastiniu* arba *klostiniu* krikštu, šiandieną dar nevisai išmirusių mūsų pajūryje; su pastaruoju, t. y. mažuoju, arba tikriau — *žemuju*, kapų kryželiu jį tebesieja ir pirminė (gudiškoji) šio žodžio reikšmė (plg. Pr. Skardžius, 290). O tretysis, kurio protestantizmas nepasmerkė, tikriausiai gali būti koks nors vokiškasis atneštinas, prigijęs mūsų žemėje ir visiškai antriniu būdu paveldėjęs slaviškąjį „krikšto“ vardą, būtent antkapinėje lontoje įpiaunamieji kryželiai, tuo metu žmonių „krikštai“ buvo vadinami, o vėliau išplėsti ir visai lentai. Pastarajai lentinio krikšto kilmės prielaidai ryškiausiai pritaria jo artimiausieji giminaičiai Pomeranijoje, teismirė visuotinai tik XIX a. antroje pusėje (plg. E. Friedel u. R. Mielke, pav. 158; W. Borschers, VI: 12 ir 92 psl. G. Buschan, 40 psl. — krikštas gali būti ir iš Prūsijos kilęs). Taip pat su mūsų kai kuriais lentiniais krikštais nemažiau gali būti giminingi, dar Prūsiose tebesutinkami, visai kitos rūšies, būtent iš storos lentos-stulpelio padaryti antkapiniai stulpai (Dethlefsen, XXV: 9, 10, 13, 14...), kurie primena gitiškuosius stulpus, ir gana Alpių kraštuose bei kituose Vokietijos vietose išplitusios *pakravinės lentos*, arba *pakravės* (Totenbrett), kurios mūsų galėjo būti parsineštos iš Salzburgo, Vėstfalijos ir kitų Vokietijos sričių protestantiškųjų ateivių, isikuriančių tuščiose Prūsijos žemėse, ypač XVIII a., po didžiųjų karo ir maro metų. Šią paskutinę mano prielaidą taip pat paremia ir labai būdinga mūsų krikštui tyla: jis buvo čia vokiečio protestanto atsineštas, taigi įprastas ir

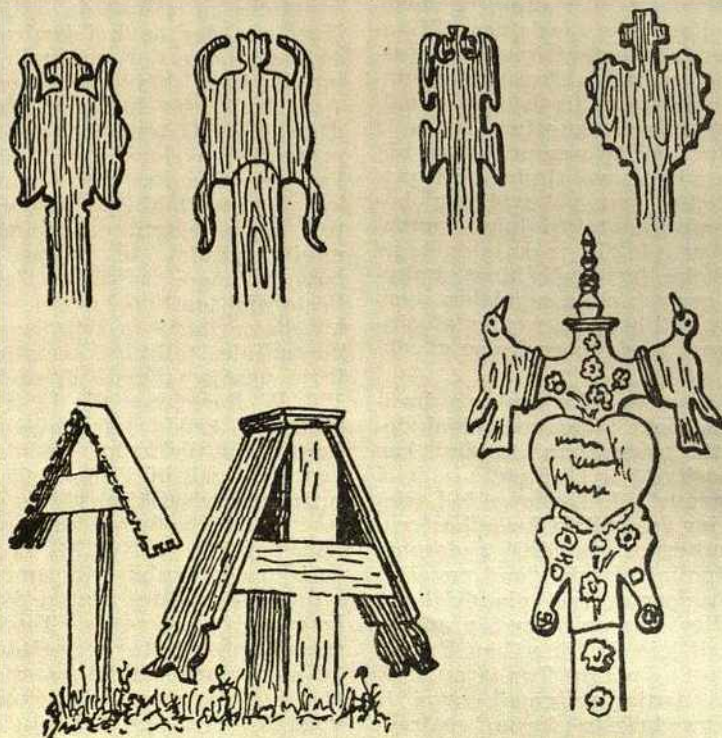
“krikščioniškas” (protestantiška prasme), todėl ir nebebuvo jau gyvo reikalo dėl kažkokios “popiežystės” ar “pagonystės” jo plūsti; bet tik paskatinti ir toliau palaikyti.

Mūsų lentinius krikštus vienon giminystėn su vokiškaisiais suvedus ir tuo pačiu juos “nulietuvinus”, gali būti šiai mano prielaidai dar labai stipriai prieštaraujama, nes jų išpauštimas ir kitos puošybinės smulkmenos daug kuo nuo vakarietiškųjų giminaičių skiriasi (plg. Hein, J. Schrameck, K. Spiess ir kt.), ypač gi niekur kitur nesutinkami “visoki vaboliai ir rupūžės” (plg. Dethlefsen, IX: 2—4; XIII: 39, 47 ir iš dalies — IX: 28—32; M. Alseikaitė-Gimbutienė, pav. 12, iš H. Clases), ką M. Alseikaitė-Gimbutienė, pasiremdama P. Dusburgo žinia: “volatilia, quadropedia ociam usque ad bufonem” (SRPr I, 53), labai įdomiai sujungia su senuoju mūsų vėlės perėjimu į augalus ir gyvulius. Tačiau, nors ši jungtis su senuoju lietuvių tikėjimu ir labai miela bei greitai jų kilmę išaiškinanti, vis tik šios lyties visus (“vabalinius” ir “augalinius”) krikštus noriu laikyti *barokinės* įtakos padaru, paskatinusiu lietuvių išraiškinį žaismingumą, kurį itin atskleidžia mūsų stogų žirgeliai (plg. Dethlefsen, VII: 22—26; IX: 3, 11 ir XIX: 1—4, 15 ir su XIII: 13—15, 47; IX: 28—32), kėdžių atkaltės (t. p. X: 9—15) ir panašūs dalykai. Taip pat ir mūsų lentinių krikštų visoki “paukšteliai” gali būti su *vėle-paukšteliu* labai mažai tesusiję, nes juos gausiai sutinkame įvairiuose kituose ano

meto barokiniuose balduose, k. a. 1794 m. spintoje (t. p. XI: 8) suole (X: 17) ir t. t., o visokios širdelės vėl galima sutikti stogų pagražinimuose (VII: 19, 21, 26), krėslų atkaltėse (X: 9—12, 15) ir pan., kai įvairius jau kiti, išdažyti puošmenys dar daugiau juos su vokiškaisiais vienon draugėn sujungia.

Sklastinis arba *klostinis* krikštas, tikriau — *sklastinis kryželis*, yra visiškai žemas (50—100 cm), ir jo sklastos labai dažnai net iki pat žemės nutysusios. Šie žemi sklastiniai krikštai paprastai statomi tik galvūgalyje ir atrodo gana krikščioniški, todėl jiems išlikti net ir protestantiškose kapinėse nebuvo sunku.

Iki šiol sklastinius krikštus buvo įprasta vienon draugėn su lentiniais jungti ir drauge iš senojo antkapinio paminklo kildinti, telaikant juos vien tik lentinio krikšto paprasta raidos atšaka arba net tįsa. Tačiau šie krikštai iš esmės yra *skirtingi* tiek savo kilmę, tiek ir prasme. Jei lentinis krikštas yra pakravinių (Totenbrett) lentų vaikaitis, tai sklastinis kryželis — Vak. Europos žemojo medinio kryželio palikuonis. Su Vakariais jį sieja ne tik *išplitimo* sritis (Rytų Lietuvoje jie tepasirodė po I pasaulinio karo), bet ir *žemumas*: visoje Vokietijoje bei jos įtakos (protestantiškuose) kraštuose paprastai visose kapinėse yra tik *žemi* kryželiai (plg. K. Groeber), nežiūrįnt, ar jie būtų kalvių iš geležies padaryti, ar medžio bei akmens (plg. Suehnekreuz, Pestkreuz ir kt., žr. W. Dreyhausen). Jau ir J. Basanavi-

Klaipėdos krašto lietuvių antkapiniai paminklai

čius, nagrinėdamas šiuos žemus, ypač sklastinius kryželius, buvo pastebėjęs, jog kryžiai su stogeliais daug kur Vidurio ir Pietų Europoje sutinkami (L. Kr. 17—18), tik jie ten *esą retenybė* (18), todėl ir vienon draugėn su mūsų kraštais jų nebejungia. Ir nors šiandieną toks stogelinis pakelės medinis kryžius (paprastai žmogaus ūgio) anuose kraštuose gana retas, tačiau vis tik dažnesnis, negu J. Basanavičius manė: jis, palyginti, dažnai sutinkamas Tirolyje bei kituose Alpių kraštuose, Pietų Vokietijoje (plg. R. Schilling) ir kt. Nepamirština taip pat, jog ten ir medinio kryžiaus stogelis labai dažnai jau perėjęs net geležiniuosna kryžiuosna, išvirsdamas mažu skardos lankeliu (barokas!). Todėl ir mūsųose sutinkamas *sklastinis* bei kitoks *žemasis* kapų kryželis tenka laikyti svetimu, atkilusiu iš Vak. Europos, kurių ten seną kilmę paliudija jau 1456 m. piešta miniatiūra ("Miracles de Notre Dame 1456", žr. Reallex z. d. Kunstgeschichte II, 343). Tuo būdu ir šio krikšto lietuviškumo tenka ieškoti nebe jo *kilmėje*, bet tik *atbaigiamajame pavidale*, k. a. sklastose bei jų puošyboje, kas nepaprastai sutinka ir su visa mūsų gyvenamųjų trobesių bei įvairių daiktų puošyba, arba jų *papročių visuomenėje*, būtent medžio parinkime (ąžuolas, liepa...), sklastos reikšmėje, kurių ilgis *esąs* tiesioginiame santykiyje su moters amžiumi ir panašiai.

Visus šiuos paskirus duomenis glaudžiant, galima pasakyti, nors toks pasakymas daugeliu atvejų gal ir nėra mums visai naudingas, jog visi Maž. Lietuvos ir mūsų pajūrio krikštai, arba antkapiniai paminklai, savo kilmę *nėra lietuviški*, bet atneštinukai, prigiję mūsų žemėje. Lentiniai krikštai yra įvairių vokiškųjų pakravinių lentų vaikaičiai, o žemieji, stogeliniai arba sklastiniai kryželiai — taip pat Vak. Europos senųjų kryželių palikuonys. Tiek vieni, tiek antri Prūsijos drauge su įvairiais vokiečių ateiviais parsirado, kada šie tuščiosna prūsų sodybosna kilo, o vėliau dažnai jau su vietiniais gyventojais maišėsi. Protestantiškai vadovybei įsakmiai su krikštais nekojojant, bet gal dar paskatinant, galėjo jie visiškai paprastai lietuviškosna kapinėse pereiti (per mišrias šeimas ir kaimynystę). Juos čia lietuviškoji individualybė ilgainiui savaip *persidirbo* ir pagal savo polinkius apipavidalino, o tuomet jau prie jų prisirišo ir mūsų dienoms išlaikė. Senojo antkapinio paminklo, apie kurį daug J. Basanavičius kalbėjo, mūsų krikštuosna perėjimas būtų galimas, jeigu lietuviai juos tikrai būtų turėję. Apie tai teks dar vėliau platokai kalbėti.

Kryžius

Katalikiškosios Lietuvos kryžiai bei koplytėlės sudaro jau kitą, tačiau labai vientisą ir uždarą būrį, pasireiškiantį daug įvairesnėmis lytimis ir santykiais, negu protestantiškieji. Toli mesniam mūsų reikalui tenka išskirti: *stoginis* arba *stulpinis*, *kryžminis*, *šv. Benedikto*, *akmeninis kryžius* ir *mažas kryželis*; taip pat — *stul-*

pinės pastoviosios ir pakabinamosios bei įvairios kitos mūro pastogėlės (koplytėlės).

Stulpinis, arba *stoginis*, *kryžius* (stogiastulpis) išskiria mus daugiausia iš kitų krikščioniškųjų tautų: jis yra net labai neįprastas, kadangi neturi pagrindinės kryžiaus savybės — *kryžmos*. Šiaip jau mūsų stulpinis kryžius yra visai paprastas rašytinis stulpas, prie kurio prikaltas tik *mažas kryželis*, viena kita *stątelėlė*, ir visa padengta labai puošniu stogeliu, o patį stulpą dar baigia medžio ar geležies kryželis. Jie buvo statomi *kapuose*, mirusiajam dalį atiduodant (!) ir vaiduoklių bijantis; *laukuose* — nelaimingos mirties vietoje ir laukams palaimos prašant arba juos nuo ledų ginant bei pan.; prie *šventųjų šaltinių* — Dievuliui padėkojant, ko nors prašant ir šaltiniui krikščioniškąją aplinką suteikiant (!); *sodyboje* — įvairiais, prašymo ir padėkos tikslais. Taip pat jų buvo pastatyta ir nekrikščioniško, t. y. keršto tikslu. Antai, vienas tėvas apie 1910 m. Daugailių apylinkėje (Utenos apskr.) pastatė stoginį kryžių (tuo metu jie buvo jau nebestatomi), kad jo dukters nuskriaudėjas išprotėtų (!); Šalinėnų kaime (Daugailių valsč.) prieš 1910 metus buvo pastatyti vieno žmogaus keturi (?) stulpiniai kryžiai ir du šv. Jonai, kada jis užmušė visos apylinkės rusų arkliavagį. Šiaip stulpinis kryžius teišlikęs vien tik Aukštaičių kapinėse ir dabar jau nebestatomas (pradėjo grižti 1928 m., kaip Nepriklausomybės paminklas).

Kryžminis kryžius mūsųose yra būdingas savo puošnumu, jog dažnai ir pati kryžma pradingsta. Šiaip jis dažniausiai sutinkamas viena-kryžmis, išskiriant žemaičius, kur dažnai turi dvi arba net tris kryžmas. Jis statomas *kapuose*, *laukuose* bei *sodybose* — ir tais pačiais tikslais, kaip ir stulpinis kryžius. Iš kitų suminėjų tikslų žemaičiuose yra dar žinomas "*pavėtrės*" (maro) kryžius, turįs dvi kryžmas su penkiomis raidėmis ir visuomet baltai nudažomas; *nelaimingos* mirties kryžius, kuriame išpiaunama arba išdąžoma tiek kryžiukų, kiek ten žmonių jau tenai mirė, pvz. Biržuvėnų dvare (Luokės valsč., Telšių apskr.) prie sūkuringos Virvytės upės vietos yra pastatytas kryžius su 24 mažais, baltai išdažytais kryžiukais, nes tiek žmonių jau tenai *esą* nuskendusius. Taip pat žemaičiai stato kryžius, kad jų vaikai nemirtų (kapinėse). Iš Viduklės apylinkės yra žinių, jog buvo statytas ir *keršto* tikslu, būtent, kad viena mergaitė, sulaužiusi žodį, džiova susirgtų. Nėra jokios abejonės, jog kryžminis kryžius mūsųose tik 19 a. pradžioje visuotinai tepradėjo plisti ir, palyginti, greit nugalejo stulpinį, pirma jį išstumdamas iš sodybos, o paskui ir iš kapų.

Š. Benedikto kryžius yra dvikryžmis ir be *kančios*, tik išrašytas raidėmis. Daugiausia jis išplitęs Aukštaičiuose, kur statomas kaimo laukuose, paprastai aukščiausiame kalne, jog ledai derliaus nemuštų. Šis kryžius beveik visuomet — sudėtinis (viso kaimo, o kartais ir kelių).

Akmeninis kryžius sudaro būdingą išimtį, nes senoji karta jam daug mažiau pagarbos skiria,

negu mediniam. Rytiečiuose plačiai žinoma, kad didžiausi atlidai skiriami tik už mediniokryžiaus statymą (Kristus miręs ant medžio, bet ne ant akmens ar geležies kryžiaus!), kai už akmeninį ar geležinį tik jų dalį tegauņas. Taip pat ir *ižadų* kryžius dažniausiai testatomas medinis, kai šiaip kapuose dabar jau pereinama ir prie akmeninio.

Pats akmeninis kryžius mūsųose rodo grynai svetimą įtaką, nes jis buvo pradėtas statyti vietos *bajorų*; jie nusipirkdavo Varšuvoje, Vilniuje ar Rygoje geležinę viršūnę, dažniausiai nulieta liejykloje, ir įsodindavo akmens pagrindan. Pradžioje toks kryžius buvo žemas, apie 20–30 cm, bet jis vis palengva aukštėjo ir šiandieną jau daug kur siekia iki 2–3 metrų. Taip pat 19 a. gale imta kalti jau ir visas kryžius iš akmens, tačiau labai aiškioje geležinės viršūnės įtakoje: buvo pritaikomas ant akmens pagrindas tik nedidokas akmens kryželis. Tuo metu labai dažnai buvo užsodinama ir seno nuvirtusio, stulpinio kryžiaus geležinė viršūnė.

Mažas kryželis sutinkamas mūsųose gana dažnai prikaltas tiesiog prie medžio arba pastogėlėje (koplytėlėje); jį sutinkame visuomet prikaltą prie stulpinio, o kartais net ir prie *kryžminio* bei *akmeninio* kryžiaus; taip pat jį randame prie klėčių ir gyvenamųjų namų durų, jų viršuje. Šių kryželių dydis svyruoja nuo 10 cm iki 1,5 m., o jų prasmės — taip pat labai įvairios. Pvz. prie klėties durų kalamasis mažas (10–20 cm.) kryželis yra daromas paprastai iš šermukšnio, kad aitvarai naudotos neišnešiotų. Jisai dabar pakeičiamas jau labai dažnai piktiniu, nebe šermukšniu, jau pašventintu kryželiu, prikalamu tiesiog ant sienos arba durų staktų viršutinio. Žemaičiuose (Luokė ir kt.) toki pat maži, dažniausia piktiniai kryželiai yra prikalami, vietomis ir išdažomi, prie kryžiaus ir turi nelaimės arba nelaimingo įvykio reikšmę, t. y. jie prikalami prie kryžiaus, pastatyto nelaimingo įvykio vietoje, ir čia mažuoju kryželiu pažymima didi nelaimė, dažniausiai susijusi su mirtimi; tokių kryželių prikalamas tiek, kiek toje vietoje staigia mirtimi žmonių mirė arba kiek jų kita didi nelaimė ištiko (išlūžo koją ir t. t.). Taip pat reikia pastebėti ir skirti, kad visuose stulpiniuose kryžiuose mažasis kryželis yra jų *esminė* dalis. Jis dažnai ir tiesiog prie medžio stiebo kalamas, o dabar paprasta kančia pakeičiamas. Seniau to nebuvo: seniau tik mažą kryželį prie stulpinio kryžiaus kalė, bet ne atskirą kančią.

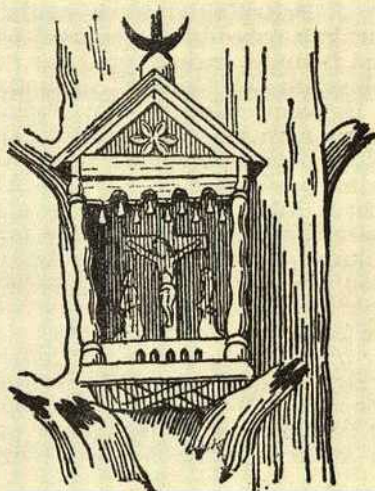
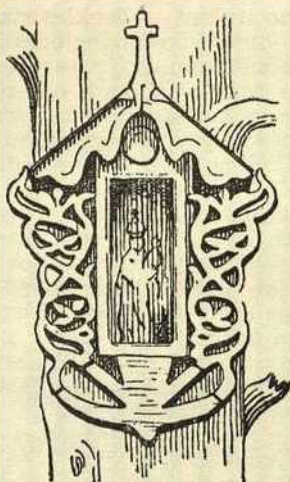
Prie medžio kalamas įvairaus dydžio (0,5–1,5 m.; pvz. Jonaikiškėse, Antazavės valsč., Zarasų apskr. toks prikaltinis kryžius buvo apie 2 metrų aukščio) kryželis buvo visuomet perkamas ir, pašventinus jį maldykloje, prie išrinktojo medžio prikalamas *vyresniojo* šeimos vyro arba *seniausio* kaimo senelio. Tokie kryželiai medžiuose sutinkami gana dažnai sodybose, pakele, prie šventųjų versmių, bet dažniausiai miškuose, tiek prie kelių, tiek prie takelių, o kartais tiesiog jo gilumoje. Sodybose, pakele, ir prie takų jie visados yra matomi iš kelio pusės ir prikalti žemiau šakų, kad būtų nedengiami, todėl

paprastai nuo žemės tik apie 1,5 m. tepakilę. Visi šie kryželiai prie medžių prikalami tais pačiais tikslais (padėkos, prašymo ir saugos...), kaip ir patys kryžiai statomi. Dažniausiai juos kala neturtingieji, o didįjį kryžių paprastai stato ūkininkas, nors kartais padėkos ženklą tokį kryželį prikala ir turtingasis, kol jis už vieną ar kitą Dievulio malonę pastatys tikrąjį kryžių. Tokiems kryželiams visada parenkamas gražus medis, paprastai storokas ąžuolas, klevas, uosis, pušis, beržas..., bet niekados vaisinis. Medis palieka dabar ir toliau augti, nes jo niekas nebekerta: jis tapo *šventu*, nes "*jame Dievulis gyvena*". Ir toks "pašventintas" medis tegalima nukirsti vien tik *kryžiui* arba "*namams*" (karstui), nors paprastai jis visad paliekamas augti, susenti ir senatve supūti, nes jau ir pats kryželis nelinkstama kitur iškelti, bet vienam sunykus, kitas jo vieton tuojau prikalamas. Todėl galima prileisti, jog daugelis šių dienų "šventųjų medžių", kuriuos saugo draudimas nukirsti, gali būti šiuo būdu atsiradę.

Stulpinė mūsų pastogėlės mažai kuo tesiskiria nuo paprasto mūsų stulpinio kryžiaus: stulpinis kryžius turi stogelį, po kuriuo aplink stulpą sutalpinotos visos statulėlės, t. y. susidaro keturios mažos, viena nuo kitos neperskirtos, stovylėlės buveinės viename aukšte, o stulpinė pastogėlė turi jau pačiame stulpe iškartą (nišą) arba vieną buveinę ant paties stulpo galo. Tuo būdu visos šios buveinės turi didesnę ir nesuskirstytą erdvę, kurioje sutalpina ne tik po vieną statulėlę, bet ir jų būrius. Stulpinė pastogėlė buvo statomos tais pačiais tikslais, kaip ir kryžius; sodybose jos pasirodydavo kaip saugos priemonė arba padėkos-prašymo auka, paežerėse bei paupėse statomas šv. Jonas, saugas žmones nuo skendimo arba prieš vaidulius ir t. t., tačiau stulpinių koplytelių beveik nepasitaiko kapinėse.

Pastoviosios pastogėlės statomos tiesiog ant didelio akmens arba ant didesnio akmeninio pagrindo. Jos dažnai esti didokos, kartais siekiančios iki 2 m. aukščio ir talpina vieną didelę statulą arba jų visą būrį. Tai itin būdinga žemaičiams. Tenka pastebėti, kad šių pastogelių pavidalas labai dažnai panašus į daug kur praplitusias dvarų koplyčias; gana dažnai jos primena ir mūsų krašto medines maldyklas (bažnyčias), išskyrus visas šešiakampes ir kitas daugiakampes, kurios paprastai turi suskaldytą vidaus erdvę ir savo pavidalu priartėja prie mūsų stulpinių pastogelių. Visos šios pastogėlės yra statomos prie kelių, šventų šaltinių ir kapinėse (turtingesniųjų!), tačiau labai retai tepasitaiko prie sodybų.

Pakabinamosios pastogėlės yra labai įvairaus dydžio, būtent nuo 20 cm iki 1,5 metrų aukščio. Tai puošnus (kartais pasitaiko dar ir visai paprastas) namukas arba padangtelė, kurioje patalpinta Kristaus ar kokio šventojo statulėlė. Jos visos pakabinamos prie medžio, kuris tuojau pat įgauna "šventumą" ir tampa nebeliečiamas, kaip ir paprasto kryželio sulaukęs; jos pakabinamos medyje prie sodybos ar pačioje sodyboje, pakele, prie šventų versmių, ypač *miškuose* (prie

Pakabinamosios koplytėlės iš Sklemonių kaimo (k.) ir šilėnų pušyno (d.)

kelio, tako ir tankumynėse) bei *raistuose*, tačiau jų nepasitaiko, rodos, kapinėse. Seniau visas šias, namie pasidarytas, pastogėles žmonės nuveždavo pašventinti maldyklosna ir, parsivežę, pakabinavo rinkiniame medyje: jos buvo įrengiamos pildant įžadus, nors dažnai turėjo ir saugos tikslų (prieš vaidulius, audras...).

Prie šių, medžiuose pakabinamųjų, pastogėlių tenka priskirti ir dar vieną pastoviųjų rūšį, būtent įrengtąsias *augančio medžio iškarroje*. Jos nors ir labai pastovios, tačiau su šiomis, pakabinamosiomis, pastogėlėmis tiesiogiai susiję: iškartinė yra perėjusi į atskirą namelį arba pastogėlę. Kiek man teka pastebėti, tai Rūpintojėlis arba Dievo Motinėlė (Aušros Vartų arba Skausmingoji) dažniausiai yra pastatytos storo ąžuolo, uosio liemenyje, gražiai iškirtime ir išlygintame namelyje, todėl daugelį šių medžių noriu įtarti, kad jie iš senovės buvo *šventais* laikomi, t. y. susiję su senųjų tautos tikėjimu: tą mintį dažnai iškelia istoriniai šaltiniai, visa aplinka ir gerbimo būdas bei kiti žmonių papročiai.

Mūrinės šventiesiems pastogėlės buvo statomos dvarų ir turtingesniųjų ūkininkų, o vietomis, prie kokios nors šventvietės, tiesiog kunigų. Visos šios šventųjų pastogėlės savo apipavidalinimu daugiau ar mažiau svetimos ir su mūsų tauta nėra suaugusios, bet perdėm atklydėlės iš Vakarų (tiesiog arba per čokus ir lenkus).

Puošmenys tiek kryžiams, tiek ir pastogėlėms yra tie patys: *geometrinis* ir *augalinis* raštas, kartais dar perpintas įvairiais priedeliais (saulutėmis, mėnuliukais, varpeliukais...). Pirmieji, arba pagrindiniai, mūsų kryžių puošmenys (geometrinis ir augalinis raštas) yra perimti iš senųjų mūsų audinių bei drožinių ir paliudyti giliausios senovės, nes jų pradmenis jau iš senojo geležies amžiaus (0—400) apyrankėse ir kituose papuošaluose galime pasekti. Antrieji, būtent saulutės, mėnuliukai, žvaigždėlės, „žaltelės“ (kreivieji spinduliai kryžmose) ir kt. paprastai

visų ankstyvesniųjų tautotyrininkų buvo su senųjų tautos tikėjimu susiejami ir laikomi jo prasmenimis, nors jie visuomet kelia dar visą eilę ir naujų jų kilmės bei prasmės klausimų. Taip pat labai būdinga mūsų tautai, kad mes kryžius ir pastogėles itin mėgstame puošti *laukų žolynais* ir darželio gėlėmis. Šitame puošimo būde ir visame pagarbos pareiškime galima įžiūrėti daug senovės ir visa susieti su senųjų tautos tikėjimu, su senąja pirmuonių auka.

Kryžiui ir pastogėlei lietuvis, ypač lietuvis katalikas, skiria daug *pagarbos*. Jis pravažiuodamas nusiima kepurę, o praeidamas — labai dažnai atsiklaupia, jį pabučiuoja (kartais bučiuoja tik medį, jei kryželis ar pastogėlė medin įkelta!) ir sukalba poterius. Nuvirtusį kryžių lietuvis dar vieną kartą įkasa, o visai susenusių — palieka vietoje gulėti, kol šis visai supūsta (sen. dzūkai jį šalikėlėje gražiai padėdavo ir palikdavo žole apželti; patiesdavo išilgai kelio!) arba parsivežęs namo pagarbai sudegindavo (Žemaitija, Aukštaitija). Medis, kuriame jis prikaltas kryželi ar įkeltas pastogėlę, tampa lietuviui „šventu“ ir neliečiamu; jis visuomet paliekamas augti, nukaršti senatve ir *vietoje supūti* (nedinginamas!) arba kartais nukertamas tik kryžiui bei karstui. Iš tokios pat gilios pagarbos, jis visą vasarą puošiamas laukų žolynais ir darželio gėlėmis, o pats šventinimas (kryžiaus bei stulpinės ar pastoviosios pastogėlės) — visos giminės, viso kaimo ir net platesnės apylinkės šventė, surišta su didelėmis vaišėmis ir mirusiųjų minėjimais.

Paprastai lietuviškasis stulpinis kryžius, arba stogiastulpis, laikomas *pirminiu* (pradiniu) ir kildinamas tiesiog iš mūsų senųjų antkapinių paminklų. Ši, J. Basanvičiaus sukurtoji gana įdomi, o tuo metu ir labai rimtai pagrįsta, lietuviškoji mūsų kryžių prielaida, sukėlusi daug triukšmo (J. Totoraitis ir M. Brenšteinas) vis tik susilaukė nemažiau ir pritarimo. Šiandieną ji jau yra tapusi visuotine, nebeginčijama, visų be išimties kartojama (P. Galaunė, K. Čerbulėnas, M. Alsei-

kaitė-Gimbutienė, J. Baltrušaitis) ir vis naujais bei naujais duomenimis paremiama, nes labai patogi ir kiekvienam lietuviui maloni, ypač dar romantiškai nusiteikusiam bei „Aušros“ romantizmo nebaigusiam išgyventi mūsų žmogui. Tačiau iš esmės ši prielaida nėra jau nei taip aiški, nei tikra, nes ji susidariusi dar kitoje mūsų senojo tikėjimo statbų buvimo prielaidoje (L. Kr. 13–14), būtent pati kryžiaus kilmė išvedama iš dviejų, viena iš kitos tesurandamų prielaidų, bet per mažą paremiamų tikrovę. Istorinių šaltinių žinios, kurios liečia mūsų protėvių statbus, yra daugiau bendrinės ir krikščioniškos sąvokos pagonybei apibūdinti, bet ne įsakmus statbų nurodymas (plg. H. Achterberg), o surastųjų mūsųose įvairių „Perkūno“ bei kitų „dievų“ statulėlių vietinė kilmė taip pat nepasitvirtino, nes ir pats statbų buvimas lietuvių tikėjime vargiai tegalimas: paprastai nomadas statbų nedrožia ir jiems nesimeldžia!

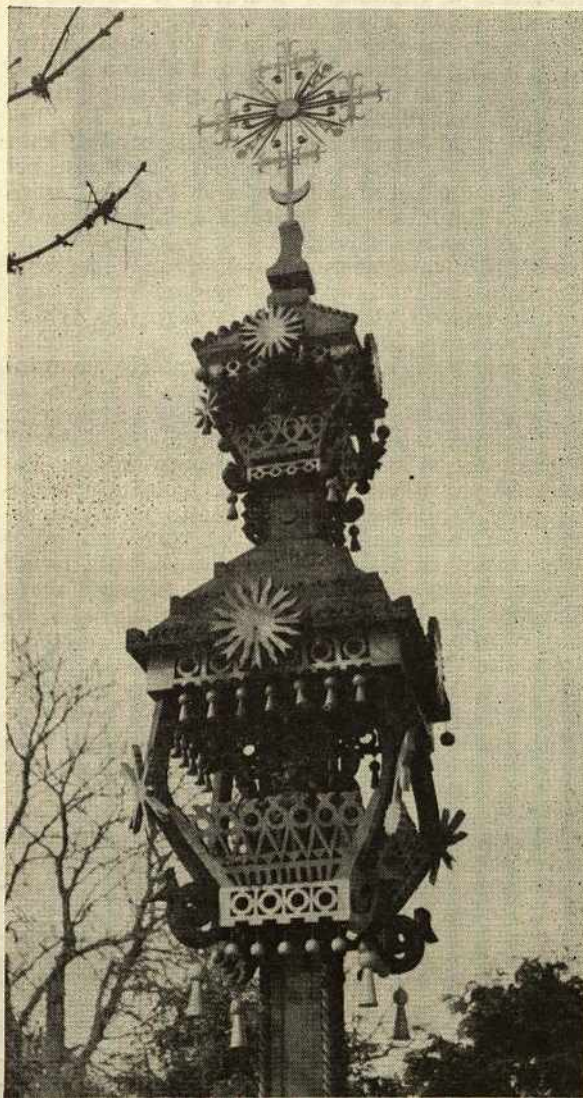
Labai mažą teigtikimas mūsųose ir antkapinių paminklų buvimas, nes tiek M. Strykowski, tiek V. Kojelavičiaus visos tuo klausimu žinios gana pasakiškos ir sunkiai suderinamos su visu mūsų tikėjimu: jos greičiau gali būti tik-tai išimtis, bet ne kasdieniškoji tikrovė, būtent vieno kito kilmingojo išmonė, svetimuosius papročius besekant (pvz. viena „Perkūno“ statulėlė atkeliavusi net iš Antijochijos, plg. J. Wiesner, C. Engel). Tokia, visai atsitiktinė pramonė negalėjo sukelti didelio pomėgio kryžius statyti, ir ypač nebūtų galėjusi jo išlaikyti, kai įvairūs krikščionybės vadovai jiems įsakmiai pasipriešindavo. Tačiau nepamirština, kad mūsų antkapinių paminklų raidos prielaidą (kryžiaus tapsmą) labai stipriai paremia mūsų kryžių statymo tikslas: kapinėse statome kryžių atiduodami mirusiajam jo dalį arba skirdami mirusiems auką, prašydami namams palaimos arba gimstantiems vaikams sveikatos bei kitos dalios, būtent statymo tikslas mūsų kryžių susieja su mirusiais ir jų veikla pasilikusiesiems. Tuo būdu mūsų kryžius įgauna vėl naujos antkapinio arba aukų stulpo prasmės, t. y. senasis aukos padėklas krikščionybės poveikyje sutapdintas su pačia auka, kas visai paprasta ir nėra vienos kurios nors tautos apraiška. Tačiau ir visos šios vidinės sąsajos dar neužtenka mūsų senajam kryžiui iš antkapinio stulpo arba kokio nors aukos padėklo kildinti (plg. J. Dugošiaus žinią), nes trūksta tikrų šaltinių duomenų tokio stulpo arba didesnio aukos padėklo buvimui įrodyti. Ir pati lietuviškojo tikėjimo sąranga nėra jam palanki. J. Basanavičiui toks stulpas buvo suprantamas ir būtinas, nes jis visai neabejojo lietuviškųjų statbų buvimu ir prileido senojo tikėjimo „šventuosius“ (L. Kr. 27), o taip pat jis mūsų tautą surišo su „frygais“ ir kitomis klasikinėmis tautomis (L. Kr. 14, 20 ir kt.). Bet šis stulpas vargu tegalėjo būti testatomas krikščionybės išvakarėse, kada lietuviai jau keletą šimtmečių savo mirusiuosius degino, kartu sunaikindami ne tik jo asmeninį palikimą, bet ir kitus daiktus, kurie lavoną buvo tik prisilietę. Ar tokiame tikėjime esant, galėjo būti at-

skiras kapo stulpas — ženklas statomas, kai pats mirusysis buvo alke sudegintas ir ten pat jo likučiai palaidojami. Jau pats vienas alkas yra neliečiamas (tabu), tai kam dar pats kapas visai atskiru neliečiamybės ženklu žymėti? Kokios tada reikšmės ir prasmės būtų turėjęs šis stulpas lietuvių tikėjime, taip ir palieka daugiau jau negu neaišku. Gal ant jų ir galėjo būti dedamas mirusiajam maistas ar kita dalis, kaip mini J. Dugošius (XIII, 159), tačiau dar kartą tenka įsakmiai pabrėžti, jog neturime jokių patikimų žinių, kad tas maistas buvo sudedamas ant kokio nors stulpo arba kad šios „kėdutės“ buvo aukštos, kurios primintų kažkokius stulpus, iš kurių galėtų krikščionybės įtakoje išsivystyti mūsųos kryžius. Neturime taip pat ir aiškių katalikų vyskupų draudimų, kurie bylotų dėl paties stulpo ar kryžiaus, o ne prieš nevykusias statulėles (plg. 1752 m. Žemaičių sinodo nutarimus). Todėl šiandieną J. Basanavičiaus sukurtoji mūsų kryžių kilmės prielaida nėra tiek jau aiški ir patikima, kaip ji atrodė anuo metu ar dar prieš keliolika metų, bet daugių daugiausia tai viena iš romantiškosios mūsų tautotyros bei trakų-frygų lietuviškosios „giminystės“ liekana, verčianti lietuviškojo kryžiaus raidą bei visą jo kilmę naujai persvarstyti.

Laikant mūsų stulpinį kryžių pirminiu, jį daug tiksliau būtų galima kildinti iš mūsų vartų rašytinio stulpo. Ir jei kapuose mūsųos kryžius daugiau turi įvairiausių mirusiojo dalios ir mirusiems aukos prasmę, tai visai suprantama, nes galima viena tik krikščionybės įtaka visa tai išaiškinti, būtent visą laiką buvo skelbiama „melskitės ir aukokite mirusiems“, nors ši mintis tebedvelkia didžia bei gyva senove. Tačiau nepamirština, kad tas pats kryžius sodyboje, laukuose, miške ir net kartais tose pat kapinėse yra gryniausią saugos priemonę, t. y. sodybą, namus bei ūkį nuo ligos, piktų akių, gaisro ir kitų nelaimių ginti. Ši kryžiaus reikšmė mūsųose yra daug visuotinesnė, negu mirusiojo dalios bei jam skirtos aukos, todėl ir saugos prasmę noriu laikyti pagrindine bei pirmine. Taip pat nemažiau būdinga ir pati kryžiaus vieta sodyboje greta vartų, prie kurių buvo įkišama virpstis su arklio kaukole, šluotos ražas, apdegusi pušinė ar sudegusios kitokios saugos priemonės prieš ligas, piktas akis ir panašiai. Tuo būdu tarp mūsų visokių senųjų saugos priemonių ir paties kryžiaus esama glaudaus ryšio ne tik siekimu (sauga), bet ir vieta (šalyvartė). Tai kodėl ir pats stulpinis mūsų kryžius negalėjo išriedėti iš senojo vartų rašytinio arba jam gretimio stulpo, ant kurio movė arklio kaukolę bei dėjo kitas saugos priemones? Ir išskeldamas šią, visiškai naują, mūsų kryžiaus kilmės prielaidą, laikyčiau ją tikra, jei kam nors pasisektų įrodyti:

1. kad mūsų vartų rašytinis stulpas yra senas ir iš seno puošiamas, bet ne XIX a. pobaudžiavinė išmonė arba, kad jis patekęs vėliau senosios virpstės, kuri turėjo arklio kaukolę, o ši (virpstė) visą laiką buvo puošiamą ir išrašoma;

2. kad mūsų stulpinis kryžius pradėtas buvo iš karto statyti prie vartų ir tik saugos tikslu, o

KRYZIUS KARO MUZIEJAUS SODELYJE

jau paskui iškeliavo kapinės ir laukuosna, t. y. jo vietos pradmė yra visai atvirkštinė kapų pradmei, kuri taip pat dar tebėra niekeno neįrodyta;

3. kad ši jo saugos reikšmė pirmesnė, nei krikščioniškoji, atėjusi iš Vakarų Europos, drauge su tautos krikštu;

4. jei atsirastų pakankamai duomenų, kad mūsų krikščionybės vadovai kryžius draudė statyti ne tiek dėl jų statulėlių nevykusio darbo bei kitokio jų gramozdiškumo, bet dėl jų aiškios ar paslėptos "pagonystės". Todėl šiandieną, neturint visiems šiems klausimams pakankamai aiškios ir patikimos medžiagos, ir ši prielaida yra t. ki pat "romantiška", kaip ir pirmoji; šiuo metu iš jos tiek naudos, kad atskleidžia mums jinai šio

klausimo naują sprendimo galimybę, kuri nėra tiek jau siaura ir vienintelė.

Lietuviškojo kryžiaus pradmės vis tik šiaip ar taip tenka ieškoti ne kažkokiam stulpui, kuris vėliau tapęs stulpiniu kryžiumi, bet paprastame, drauge su krikščionybe atėjusiame kryžiuje. Ir tokia jo pirmine lytimi tenka laikyti visai paprastą *mažytį kryželį*, kurį šiandieną dar sutinkame prikaltą prie medžių, trobų ar net stulpinių kryžių bei pastogėlių ir tebeturintį iki pat mūsų dienų plačiausias žmonių nuotaikų atsklaidas bei tikslus.

Šiandieną mažasis kryželis mūsų kalamas *saugos, mirusiųjų prisiminimo, įžadų, aukos* ir dar kitokiais tikslais; jis kalamas ne tik vienas prie *medžio* ar trobesio, bet sutinkamas ir pastogėlėse, ir prie *stulpinio*, net *kryžminio*, kryžiaus; jį randame išpiautą ar išdažytą kryžiaus liemenyje, medžiuose ir kitur. Taip pat šį kryželį mes sutinkame visoje lietuvių gyvenimo aplinkoje, — sodyboje, lauke, miške, senosiose šventvietėse, išskyrus tik kapines, kur jis perėjęs jau į kitas lytis. Tai rodo, kad kapines kryžius bus pasiekęs vėliausiai (pirmiausia galėjo atsirasti ant didikų ir turtingesniųjų kapų, o tik vėliau paplisti; tokiai prielaidai neprieštarauja nei Sambijos vyskupo, nei Lasickio-Laskowskio žinios). Šiam kryželiui lietuvių reiškia ta pati pagarba, kaip ir visai atskirai pastatytam kryžiui, o kartais ji — dar daugiau praplečiama įvairiais draudimais, k. a. toks medis, kur kryželis prikaltas, tampa "šventu" ir neliečiamu, o medyje išpiautas kryžiukas reiškia įvykusią mirtį arba kovą su vaiduiliu ir t. t. Ir atskritai šis kryželis visa lytimi, o iš dalies ir tikslais, yra perdėm krikščioniškas, nors jo pagarboje ir kai kuriuose dar tiksluose bei pritaikymuose dažnai tebeslėpi ir labai stipri senojo tikėjimo išrava, rodanti jo gana senus pradmenis mūsųose.

Lietuviškosios krikščionybės tapsmas mūsų kryžiaus pradmeniu taip pat iškelia mažąjį kryželį. Pačioje lietuvių tautos krikšto pradžioje, kada dar pati krikščionybė skelbti buvo teiždžiama vien tik didžiojo kunigaikščio malone, didelis kryžius vargu ar buvo statomas kur nors už krikščioniškosios maldyklos ribų, nes jis galėjo įžeisti apylinkės gyventojų jausmus ir tuo pačiu pakenkti tolimesniam Kristaus mokslo skelbimui (pirmieji šio mokslo nešėjai buvo tūkai ir nemažiau atsargūs!). Su viešuoju tautos krikštu, kada krikščionybė tapo jau valstybine religija, ne tik galėjo, bet ir turėjo Lietuvos žemėn ateiti *didysis* kryžius, statomas kiekvienoje didesnėje krikšto vietoje. Tačiau nepamirština, kad tauta buvo krikštijama politiniu krikštu ir kad tas krikštas buvo paviršutiniškas, neįprastos skubos krikštas, o taip pat dar labai dažnai ir tautos balso paisoma (plg. Žemaitijos moterų skundą Vytautui ir Jeronimo Pragiškio atsišaukimą).

Todėl ir tuo metu greičiausia nebuvo susigriebta visose krikšto vietose pastatyti po didįjį kryžių; tam reikėjo daug daugiau laiko ir noro. Ir atrodo, kad mūsų tautos krikšto metu daug

daugiausia tegalėjo būti padalinta tik visai mažųjų kryželių bei "agnosėlių" pasikrikštijusiems vietos didikams ir kitiems reikšmingesniems asmenims ir gal dar pačiose krikšto vietose buvo prikalamas prie kokio nors medžio didesnis kryželis, tačiau vargu prie išskirtinio, senajam tikėjimui priklausančio, nes juos visuomet misijonieriai iškirsdavo. Tiek vienus, tiek kitus krikščionybės žymenis ano meto lietuviai tuojau pat "nukrikščionino", t. y. suteikė jiems senojo tikėjimo magiškųjų ženklų prasmės. Tai iš dalies paliudija jau ir Lasickis, rašydamas apie "krikštus", ir šiandieninis rytiečių aukštaičių bendrinis škaplierių, rožyno bei "agnosėlių" pavadinimas "dievais", su visa magine samprata bei vartosena. Tapus mažam kryželiui magiška priemone, būtent praturtinus visą senąjį jų būrį "nauja, bei sėkminga" prieš visas dvasias ir ypatingos reikšmės gydymo priemone, jis galėjo visame krašte labai greitai išplisti, nebūtinai išlaikydamas savo pirminę lytį, t. y. galėjo plisti tik vienui vienas kryželis kaip toks, neturėdamas jokios kancijos. Toks pat, nors ir daug didesnis, kryželis galėjo atsirasti ir ant pakrikštytojo, o gal net ir visai nekrikščionies, kapo, kaip gryna saugos priemonė prieš nelabas dvasias: jis galėjo tuo metu būti ir "nukrikščionintas", padarytas savotišku stabu arba net "sudievinatas", t. y. paverstas "dievu" ar "laikinąja sielos buveine". Tokią "dievų" ar "sielos" buveinę iškelia ne tik Lasickio žinia, bet jai pritartų ir 1426 m. Sambijos vyskupo draudimas, nes lietuviui kryžiuje apgyvendinus "dievus", ar "vėlę", ant jo galėjo būti pradėtas dėti maistas ar imta pats kryžius "šerti"; galėjo susidaryti visa eilė kitų papročių, aiškiai išniekinančių kryžiaus reikšmę bei suteikiančių jam naują prasmę. Visoms šioms prielaidoms teikia gausios medžiagos šiandieninė tautosaka ir visa eilė latviškųjų tikėjimų bei dainų, kur "dveselite (siela) guli kryžiaus gale" ir laukia paimama pomirtinė buveinė. Todėl ir visi katalikų vyskupų bei sinodų nutarimai, liečiant mūsų kryžius, nebūtinai aiškintini vien tik dėl jo nekrikščioniškos lyties "draudimu", kaip manė J. Basanavičius ir kiti juo sekusieji, bet ir atsižadę dėl visos eilės kitų, jau mus nebesiekusių priežasčių.

Po reformacijos bangos, drauge su jėzuitų veikla, atrodo, mažasis kryželis vis augo ir didėjo (plg. ir šiandieninius dvigubuosius kryželius, kur mažasis prikaltas prie didesnio, o šis jau prie kryžiaus ar medžio); vis daugiau ir daugiau buvo statoma didžiųjų kryžių, kurie dar ir XIX a. vis tebesitiepė, kol išsivystė iki šiandieninio dydžio. Ir būdinga, kad mūsų kryžių stiebiasis labai gražiai derinasi ir su maldyklų bokštų tuo pačiu polinkiu, prasidėjusiu XVII a. (plg. J. Grinius, 96—97). Taip pat nemažiau reikšminga, kad mūsų didysis kryžius buvo pasigautas ir labai puošti bei dailinti, tačiau visa jo puošyba yra suaugusi ir su lietuviškuoju baroku (plg. mažą skardos lankelį ir kt.).

Mūsų medinių kryžių atskiri puošybiniai dalys, k. a. įvairūs spinduliai tarpukryžmės arba

geležinėse jų viršūnėse ("saulutės" ir "žaltelės"), mėnulio delčia, žvaigždutės ir kt., J. Basanavičiaus buvo susieti su senuoju mūsų tautos kultu, juose žiūrėta labai daug šio tikėjimo likučių (L.Kr. 21 ir kt.). Tai vėlyvesniųjų tautotyrininkų buvo visuotinai pakartota. Tačiau ir šie "lietuviškieji" dalykai nėra jau taip lietuviški, kaip pirmu žvilgiu atrodo. Paprastuose kryžiuose bei jų viršūnėse sutinkami tiesūs ir kreivieji spinduliai ("saulutės" ir "žaltelės") labai nesunku išaiškinti kaimo žmonių "pagoniškumu" ir paprastu visų puošmenų mūsų kryžių perkėlimu. Bet kaip išaiškinti visas tas "pagoniškas" ant jėzuitų ar kitų vienuolių pastatytųjų maldyklų? Ar Vilniaus šv. Jono varpinės, šv. Onos ir šv. Kotrinos maldyklų kryžiai mūsų kaimiečių savarakiškai nukalti? Ar visi tie "spinduliai" vien tik iš lietuviškosios aplinkos tegalėjo būti perkelti, ar jie atkeliavo drauge su jėzuitais iš Vakarų? Viena tėra aišku, kad spinduliuotų kryžių Vakaruose yra pilna; jų mes sutinkame Italijoje, Ispanijoje, Olandijoje, Vokietijoje ir net Athos saloje — Graikijoje. Todėl visus tuos spindulius ("saulutes" ir "žaltelės") tiksliausia būtų jungti ne su senuoju lietuvių tikėjimu, bet su Vakarų Europos baroko įsrava. Kokiais keliais ir iš kurių pirminių pavidalų išsivystė visi tie kryžių spinduliai Vakaruose, ne mano tikslas atsakyti, tačiau ir tenai vargu ar jie iš paprastosios žmonių stambeldybės kilę, bet greičiausia jau mokytojų pramonė. Lygiai tokia pat pramonė, susidariusia svetimoje įtakoje, tenka laikyti ir mūsų, kurie vėliau buvo kaimo žmonių pasisavinti ir perdirbti sava nuovoka.

Daug "lietuviškesnė" pradžioje atrodo esanti mūsų kryžiuose mėnulio delčia, kuri labai dažnai sutinkama geležinėse kryžių viršūnėse ir panašiai. Tačiau ir ši mėnulio delčia pasitaiko Vakaruose (pvz. ant barokinės šv. Kajetono maldyklos Zaragozoje...), lygiai taip pat ji mūsųose gali būti ir antrinės kilmės, perėjusi iš Dievo Motinos paveikslų. Todėl ne tik "saulutės", "žaltelės", bet ir "mėnulio delčios", "žvaigždutės" bei panašūs puošmenys galėjo būti parsinešti krikščionybės skelbėjų, mūsų tautos drauge su kryžiais prisiimti ir savaip išplėsti, perkuriant ir perpinant savaisiais geometriniais bei augaliniais puošmenimis. Lygiai taip pat dalis senųjų puošmenų galėjo būti sujungta ir su krikščioniškaisiais, t. y. vienon draugėn senojo tikėjimo prasmės su krikščioniškaisiais sutapdyti. Tačiau visus tuos klausimus tegali atskleisti tik labai išsamios mūsų kryžių bei jų puošmenų studijos. Šiandieną, kol tai visumai įžvelgti turime per mažai čia medžiagos, tenka pasakyti, kad visas tas puošybinis smulkmenas per drąsų tiesiogiai jungti su senuoju mūsų tikėjimu.

Visas kitas mūsų kryžių lytis, k. a. stulpinių kryžių bei stulpinę šventųjų pastogėlę, o taip pat ir mažytę, prie medžio kalamą, šventiesiems padangtelę, laikau krikščioniškomis: jos visos labai išplitusios Vak. Europoje ir su mūsų kaimais turi daugiausiai panašybių, nei skirtų. Lygiai taip pat jas galėjome ir mes patys išrasti, pridėdami ma-

M. K. ČIURLIONIS

KAPINĖS ŽEMAITIJOJE

žą stogelį prikaltajam prie medžio kryželiui ar kokiai statulėlei; jos gali būti dar ir kitos, taip pat *lietuviškos*, bet jau antrinės, kilmės

Protestantizmas Lietuvoje, kaip ir visur kitur, bijojo įvairių šventųjų statulėlių ir su jomis negailestingai kovojo. Visai priešingai, negu protestantizmas, atrodo, mūsų krašte elgėsi jėzuitai, nes jie skatino žmones gerbti visokias šventųjų statulėles. Todėl jėzuitai, pastebėję gerbiant atskirus medžius, juos šventais laikant, galėjo pasiryžti juos „sukrikščioninti“, t. y. prisitaikyti žmonių pamaldumui ir kartu pasukti krikščioniškąją linkmę, bet nesunaikinti visa, kaip buvo krikšto metu. Toks naujas jėzuitų kelias, kuris iš esmės jau nebuvo ir naujas, nes buvo statomos maldyklos senųjų šventviečių vietoje, tuo metu galėjo būti ir labai sėkmingas, nes tauta prie savo senųjų šventviečių buvo itin prisirišusi.

Protestantizmas gi to nepakentė ir su tuo įniršusiai kovojo. Tuo būdu jėzuitai, palikdami šiek tiek „sukrikščionintas“ įvairias šventvietes, laimėdavo tautą ir galėjo protestantizmą žlugdyti paprasčiausiu lietuvių tikėjimu; jie galėjo ne tik leisti, bet ir paskatinti įvairias šventųjų statulėles įtaisyti „šventuose“ medžiuose. Pradžioje tokios statulėlės galėjo būti patalpintos *uoksuose* arba tam reikalui iškirstose nedidelėse *iškartose*, t. y. buvo pritaikytos gamtinės ar pusiau gamtinės pastogėlės. Toks būdas mūsų tautos galėjo būti greit savaip supastas, t. y. lengvai buvo sujungtas su senąja dievų buveine medžiuose ir su naujaisiais „dievuliukais“; senoji nežinomosios Dievybės buveinė sulieta su matomo „dievulio“ nameliu. Šiam tikėjimo mišiniui prigesus, galėjo atsirasti jau ir lentinė pastogėlė, kurioje lietuvis patalpino „dievuliuką“ bei visą jų būrį, o vė-

liau ši iškartinė pastogėlė gana lengvai perėjo į stulpą, tapdama stulpinės padangtelės bei stulpinio kryžiaus pradmeniu.

Tarp mūsų stulpinio kryžiaus ir stulpinės pastogėlės jokio esminio skirtumo nėra. Tai dvi gana artimos kryžiaus raidos atžalos, *pakeitusias augantį medį stulpu*. Mūsų stulpinės padangtelės visą tą raidą labai dažnai tiesiogiai dar teberodo: jų stulpas paprastas medžio rąstas, tik žievė nulupta (ji ir pati kartais per pora metų nubyra!). Jos tolimesnė raida — gražiai apdrožtas apskritas stulpas, vėliau pereinas šešiakampiu, ketvirtainiu ir panašiai. Kartais šios stulpinės pastogėlės išlaiko ir dar vieną pirmą žymę — *iškartą*, kurioje patalpinamas „dievuliukas“. Tokių stulpų, kurie turi vos tik nežymų kryželį (dažnai net visiškai medinį ir be kančios!), galima sutikti mūsų pakelėse, miškuose bei prie šventųjų versmių, ir visi jie dar XIX a. pastatyti. Bet įdomiausia, kad toks vienas paskutinis palikuonis atsirado dar 1917 m. tarp Kaltinėnų ir Šilalės, kur šv. Jonelis tikrai nepaprastas, nes „koplytėlė ir šventasis iš to paties vieno medžio iškalti“ (Končius, G.Kr., pav. 136, 164 psl.), o nuo šio šv. Jonelio mažai kuo tesiskiria ir „senas stoginis kryžius“ tarp Stulgių ir Kražių (t. p., 168 psl. ir pav. 168). Todėl visos kitos stulpinės pastogėlės arba stulpiniai kryžiai yra tik šių pirminių įvairūs raidos laipsniai, būtent tikri lietuviškojo baroko ir neoklasicizmo vaikai, kurių platesnis aptarimas jau už šio darbo ribų.

Mūsų stulpinė pastogėlė bei stulpinis kryžius gali būti lygiai tiek pat svetimas ir net vėlyvas (17 a.) atklydėlis. Anksčiau minėtosios stulpinės pastogėlės, kurių stulpo iškartose patalpinami „dievuliukai“, turi pakankamai atitikmenų ir Vakaruose; jų galima pakankamai surasti *akmeninių* arba net *medinių* Čekuose ir Vokiečiuose. Vienos tokios švabiškos medinės pastogėlės, kuri buvo statyta 1809 m. ir turėjo apie 1,5 m, visiškai negali išskirti nuo žemaitiškosios (t. p. 136 ir 168 pav.); jos ir stulpas ranteliais bei kitomis įpiovomis pagražintas, tik iškarta užkalta grotelėmis, kaip ir visų vokiškųjų pastogėlių (Bildstock), ir viršūnė nebaigiama kryželiu, visa tai labai būdinga Vakarams ir žinoma jau iš XI amžiaus.

Tarp vokiškųjų ir mūsų stulpinių pastogėlių esama ir skirtumų, kurie tačiau nėra esminiai, bet antriniai, nes jas skiria dažniausiai tik medžiaga, bet ne pavidalas. Taip pat nepamirština, kad mūsų stulpinėms pastogėlėms galėjo turėti įtakos ir XVII a. Vakaruose išplitę „Kančios stulpai“ (per pranciškonus), vėliau tapę tiek Vakaruose, tiek pas mus paprasto kryžiaus priedu:

Mūsuose sutinkami *dvikryžmiai*, o kartais ir *trikryžmiai* (Žemaitijoje) mediniai kryžiai bei kelių aukštų pastogėlės nėra taip pat mūsų išradimas. Jų galima dažnai sutikti įvairių maldyklų bokštuose Tirolyje, Bavarijoje ir kitur, o taip pat ir kapuose. Daugiaaukštėms pastogėlėms galėjo turėti įtakos ir mūsų barokiniai altoriai, sutalpinę daugelį paveikslų bei statulų, varpinių ir

maldyklų bokštai ir t. t. M. Alseikaitės-Gimbutienės, pasiremiant O. Huthu, padarytoji prielaida, kad mūsų triaukščiai kryžiai bei pastogėlės yra sietinos su gilia senove (net iki II a. pr. Kr.), su senąja sakraline statyba bei trijų aukštų Anapus įvaizdžiu (Totenberg, Glasberg), yra *per drąsą* ir paremta jau per didele prasmėnų išlikimo tįsa (pig. Bestattung, 153). Tauta pasigavusi šv. Benedikto dvikryžmį kryžių, iš seno susidūrusi su graikiškosiomis trimis kryžmomis ir kitomis apraiskomis, pati galėjo prieiti prie eiti prie dvikryžmio ir trikryžmio kryžiaus, visiškai nebeapsigaudama kažkokios senosios trijų reikšmės.

Visas šias pastabas vienon draugėn sujungiant, galima pasakyti, kad lietuviškojo kryžiaus pradmenų tenka ieškoti krikščioniškoje Vak. Europoje, nors savo šiandieniniame pavidale ir visose raidoje turi jis ir daug *savų, lietuviškų*, pazymių. Jis daugelį savo tikslų siejasi su gilia senove ir tuo paciu yra iš dalies ir nekrikščioniškosios mūsų dvasios gyvasis liudininkas, nors aplamai jau pakrikštytojo lietuvi, ne tik Dievybę tikinčio, bet ir ją visoje apunkoje suvokiančio, vidinės nuotaikos regimoji išraiška; ji nėra bendruomeninio žmogaus, draugen susidejusio ir ką nors sutelktinai didinga reiškiančio, bet per dēm asmeninis ženklas žmogaus, visa savo vidine sąranga tiesiog su Dievybe susisiekančio.

LITERATURA

1. Alseikaitė-Gimbutienė, M., dr., Mažosios Lietuvos antkapiniai paminklai, Aidai, 1946.
2. Alseikaitė-Gimbutienė, M., dr., Die Bestattung in Litauen, Tuebingen, 1946.
3. Arnolds. Dan. H., Kurzgefasste Kirchengeschichte des Koenigsreichs Preussen.
4. Baltrušaitis, J., dr., Lithuanian folk art, Munich, 1948.
5. Basanavičius, J., Lietuvių kryžiai archailogijos šviesoje, žr. Croix lithuanienes, Vilno, 1912.
6. Bezenberger, A., Ueber Grabkreuzformen, Mitt. I. I. Ges. II, 1887.
7. Borschers, W., Volkskunst im Weizacker.
8. Cerbulėnas, Kl., Mažosios Lietuvos antkapiniai paminklai, Naujoji Romuva, 1938.
9. Dethlefsen, R., Bauernhaeuser und Holzkirchen in Ostpreussen.
10. Dreyhausen, W., Die alten Steinkreuze in Boehmen und in Sudetengau.
11. Friedel, E. u. Mielke, R., Landeskunde der Provinz Brandenburg, Bd. III.
12. Galaunė, P., Lietuvių liaudies menas.
13. Grinius, J., dr., Vilniaus meno paminklai, Kaunas 1940.
14. Hein, Die geograph. Verbreitung der Todtenbretter, Mitt. d. Anthr. Gesell. in Wien, Bd. XXIV.
15. Končius, Ig., Žemaičių padangės kryžių ir koplytelių statistika (buvo pradėta Soter'e ir tęsiama Gimtajam Krašte; pvz. nurodyti iš G.Kr., 1944 m.).
16. Die Kunst und Altertumsdenkmale in Wuertemberg, 1936.
17. Reallexikon z. deutschen Kunstgeschichte II.
18. Spiess, K. Totenbretter Zeugnisse volkseigener Weltanschauung in Oesterreich, Germanen-Erbe, 1938.
19. Scriptores Rerum Prussicarum I.

ČERVENĖJ SUŠAUDYTŲJŲ SIELOS STOVI PRIEŠ VIEŠPATĮ DIEVĄ

ANTANAS VAIČIULAITIS

1.

Viešpatie Dieve, Tėve geriausias,
Prieglobstys mūsų, žodis, viltis!
Iš Tėvo gimę, grįžom į Tėvą —
Išgirsti balso, regėti veidą,
Numesti našta, išvysti tiesą,
Išmelsti žemei ramų rytojų
Ir pasiguosti, kad daug kentėjom,
Nuolankūs Tavo vaikai.

Prieš Tavo veidą, tylų ir skaistų,
Prieš Tavo Sostą lenkiasi sielos,
Kruvinos, liūdnos — silpnos žaltvykslės,
O mūsų kūnai pūva prie kelio.
Grįžom paklausti, kam mus išblaškė
Vėjai atšiaurūs,
Kam mus išžudė rūšioj vilkstinėj,
Kam Tu tylėjai, kai mes maldavom
Tavo malonės.

Ėjom išalkę, skurdūs, bejėgiai,
Iš mūsų lūpų veržės dejonė:
Raudojom savo brangių sodybų,
Kūdikių, žemės, kurioj išstatėm
Tavąjį kryžių.
Žiaurioj rikiuotėj ėjom ir kniubom,
Kraujais apkrekę, pūliuoti, baisūs,
O buvome leisti Tavo paveikslan
Amžių aušroj.

Kaip žaibas medį, taip jie mus trenkė,
Kaip dalgis žolę, taip jie mus žudė,
Išvarytuosius iš gimto gardo:
Ant vieškelio dulkių sugriuvo kūnai,
Dainų tėvynės sūnūs ir dukros.
Ar Tu girdėjai mūs klaikų šauksmą,
Ar Tu paglostei votis ir pilius,
Ar davei gerti — buvom ištroškę,
Ar Tu prikėlei gerą motulę,

Kai ji suklupo, varoma mirti, —
Tu kūdikiu verkęs gimdyvės glėby?
Ar Tu mums skyrei, nuolankiai genčiai,
Panieką, gėdą ir kraujo klaną,
Ar Tu mūs kaulams leisi trūnyti
Bedievių žemėj?

O Rūpintojėli, geras Dievuli,
Atgręžki ausį į mūsų balsą,
Praverki lūpas ir mums kalbėk:
Išsiilgę laukiam tėviško žodžio —
Mums jau apkurto dangaus tyla;
Trokštam regėti Tavo teisybę —
Tu mums nerodai savo ženklų!

Grąžink mūs brolius į brangią šalį,
Tėvynės duona juos papenėk,
Duok ramų sapną, taiką ir meilę,
Darbų uždeki jų rankas.
Tu juos surinki į žalią lanką,
Ten kur geltona žydi ramunė,
Ten kur vaikystės miega skaičiai,
Kur upės, slėniai, skaidrūs šaltiniai —
Ten juos priglobęs, dainas dainuok.

Aušrai pabrėškus, Tu atžygiuosi:
Su Tavim eisim — Tavo tauta.
Išvydę saulę, plasnus pragydę
Tau vyturiai.
Esi Tu žodis, uolų iškaltas,
Tu žvaigždžių toliuos kambis.
Į Tavo ženklą žaibai praplėšia
Tamsiąsias naktis.
Švieti nuo žemės lig žemės krašto
Ir visagalėj meilėj degi.
Tu būki mūsų gerasis Tėvas,
Prie savo krūtinės priglauski mus.
Tu būki vadas, vardas, malonė,
Tu būki žodis ir mums bylok.

2.

Kalbėjo Dievas savo tautai:
Kas mano liūdesį ir mintį išmatavo?
Ir kas regėjo su manim nuo amžių ryto?
Esu veikliausioji būtis, kūryba, protas ir šviesa, —
Aš vienas visatos daugybėj.
Nuo pat pirmųjų ūkanų
Daiktų širdin įdėjau kryžių, nerimą, karionę.
Iš žemės dulkių ir skerdynių dirvos
Jūs stojate prie mano kojų.
Jūs kruvini su mano Sūnumi atėjot.
Aš išpažįstu jus ir jūsų tautą angelų šviesoj.
Jūs esat mano mylimi vaikeliai, sveikos medžio šakos, —
Kitų žmonių ir savo atpirkimas.
Aš jūsų šalį vėl išvesiu į žieduotą lauką.
Aš jūsų brolius susodinsiu prie ramų tėvynės upių.
Tironui skirsiu teisumą ir nulemsiu jojo metų galą.
Jums duodu savo dangų. O pasaulių įvairybėj
Man liekti sielvartas ir amžina vienatvė.
Ateikite, ašai prie vienišos, liūdnos krūtinės jus
Aš jūsų Dievas.
[priglobsiu.

LIETUVOS PARTIZANAI

Ižangos vietoj

Pasaulinių jėgų žaidimo mastuose regimai pradingusi, negirdėtos visuotinio vyksmo dinamikos užtrenkta, tyli, bet kruvina mūsų tautos kova dar neseniai atrodė neturinti vietos nė istorijos paraštėj. Nežinojime ir iliuzijose paskendę laisvojo pasaulio humanistai nenorėjo apie ją girdėti. Be principų ir be širdies politikos realistai ją smerkė kaip neatsakingą saujelės fantastų bei desperatų avantiūrą, kuri drumstė jų užbrėžtą pokarinės taikos stabilizavimą.

Tų "realistų" garbė buvo trumpa, kaip ir jų vyzdys. Nuvainikuoti jie nūn skęsta užmarštin, palikdami pragaištingą palikimą. Besibaigiančioji žmonijos istorijos epochoj prasidėjusi, mūsų tautos kova ižengia į naują gadynę, kaip vienas iš esmingųjų jos reiškinių, formuojančių jos veidą.

Tos naujosios, atomine vadinamos gadynės esminis bruožas, kaip žinia, yra pagrindinių visatos pradų atsekimas. Tą didžiąją paslaptį žmogaus genijus atsekė, atsigręžęs į pačias mažiausiasias gamtos pasaulio daleles. Tūkstančių metų pastangas, surašytas neperskaitomuose tomuose, nūn vainikuoja vientisa formulė, sutelpanti į keliasdešimt puslapių. Naujosios pasaulio gadynės veidui atbaigti dar reikia surasti trumpą, vientisą formulę, kuri vainikuotų tūkstantmetines pastangas žmonių visuomenės gyvenimo paslaptį susekti.

Lietuvių tautos kova yra epochinis įnašas tai paslapčiai susekti. Tos kovos mastai miniatiūriniai; tačiau kaip neregimam atome glūdi visą judinanti energija, taip mažytis žmonių visuomenės junginys gali būti versmė, iš kurios srūvena galingosios jėgos tos visuomenės gyvenimui revoliucingai reformuoti.

Atrodo, kad pasiūsdama neregėtų kančių bandymą, Apvaizda mūsų tautos istorinio paveldėjimo lobius sutelkė vienoj karžygiškoj kartoj, kaip padidinamojo stiklo lęšy sutelkiama nuostabioji spalvų vaivorykštė.

Nūdienėj karžygių kartoje sutelkti taurieji mūsų tautos būdo savumai, kurie žiloj senovėj, dar prieš humanizmo aušrą, vertė istorikus stebėtis "žmoniškiausiais žmonėmis" prie Baltijos. Šiandien tūkstančiai svetimųjų, net buvusių priešų, gaudindamiesi gėrasi tauta, kurios žmonės, patys persekiojami ir naikinami, nedvejodami gelbėjo jų gyvybes, pavojun statydami savašias.

Toj kartoj sutelkta *lietuvių tautos valstybinė išmintis*, viduramžiais sukūrusi galingą imperiją, kurios paveikslingoj tvarkoj dar prieš liberalinių idėjų kilimą klestėjo tautų ir žmogaus laisvė. Šiandien kovodama dėl pačios fizinės savo egzistencijos, lietuvių tauta sugebėjo pogrindy sukurti nors ir miniatiūrinę, bet tvarkingai veikiančią valstybinę organizaciją su visais esminiais teisinės valstybės elementais.

Toj karžyginėj kartoj sutelktos *krikščioniškosios dorybės*, kurios carų priespaudoj palaikė tylią, bet nepalaužiamą rezistenciją ir kurios šiandien lietuvių tautą, niekeno iš šalies nepalaikomą ir net nepadrąšinamą, įkvepia be kompromisų ir svyravimų, bet kartu ir be aklos neapykantos bei nuodingo keršto, vesti regimai beviltę kovą dėl didžiųjų vertybių.

Šiuo požiūriu nūdienė lietuvių tautos kova pasirodo besanti esminis pasaulinio vyksmo reiškinys, kur gyvojo gyvenimo laboratorijoje patikrinami išganingieji būsimosios visos žmonių visuomenės gyvenimo pradai. Krauju surašyti, jie turės paženklinti naująją gadynę, nes senoji pasiklydo kabinetinių išminčių traktatuose.

Benamį lietuvį, išsviestą svetimam pasaulin, kurio papročiai, mastai ir blizgesys jį padaro menką bei atliekamą, šis požiūris įgalina pasijusti išdidžiu ir vertingu žmonių visuomenės nariu, — visuomenės, kurios išorinis blizgesys skurdus be jo tautos įnašo.

Skaitydamas šį trumpą aktingo ir vadovaujamo tos mūsų tautos kovos dalyvio apybraižą, bet kur plačiąjame pasauly besąs lietuvius negalės iš naujo nepajusti ir savosios skolos tiems, kurie šiandien ir jo vardu kovoja didžiąją Naujosios Gadynės kovą.

S. Radvila

Partizanai

Po to, kai vokiečių armijos Rytų fronte gavo triuškinančius smūgius, lietuvių tauta kiekvieną dieną pasitikdavo su vis didėjančiu nerimu. Rudojo okupanto pralaimėjimai mums artino naują — raudonąją okupaciją. Jei hitlerininkai savo naikinamąją veiklą ypatingai buvo nukreipę prieš kai kurias tautines mažumas ir inteligentiją, tai raudonosios okupacijos laukėme kaip tęsėjos masinio visų Lietuvos gyventojų naikinimo — be kilmės, socialinės padėties, išsilavinimo, religijos ar politinių įsitikinimų skirtumo. Tos baimės neturėjo tik maža lietuvių tautos dalis — tai saujelė Maskvos bernų-komunistų. Ir tikrai, — naujai užplūdęs kraštą bolševizmas jau pirmomis savo viešpatavimo dienomis pasirodė dar kruvinesnis, negu kad belaukdami jį vaizdavomės. Kai kieno viltys, kad jis sugrįšias nebe tas, kuris 1941 metais krauju, kančiomis bei ašaromis patvindė mūsų tėvynę, — viltys, kad ir mūsų tautai po karo bus taikomas Atlanto čarteris, Keturios Laisvės, buvo tik gražios iliuzijos. Daug giliau, negu bet kada praeity, Lietuva paskeno klaikiam kančių košmare.

Iš pat pirmųjų dienų bolševikai pradėjo triuškinti savo politinius, ideologinius, religinius, ūkinius priešus ir tautinės sąmonės kibirkštį besinešiojančius lietuvius. NKVD ir NKGB aparatai

veiklai nepakako surastų kalėjimų kaliniams surūsti. Visas kraštas buvo nusėtas papildoma kalnimo ir tardymo bunkerių sistema. Dar 1944 metų vasarą paskelbus mobilizaciją, iš kaimų ir miestų buvo išsluoti visi vyrai. Mobilizuojamieji be jokio apmokymo buvo metami į pirmąsias fronto linijas. Pasilikus šeimoms tik iš senių, vaikų ir moterų, raudonarmiečių saugumui nebuvo ribų, — plėšė, žudė, naikino, kas po ranka pakliuvo. Lietuvių širdys nuo vaiko ligi senelio dėl tų okupanto darbų pritvinko nepaprastos napykantos visam, kas buvo sietina su bolševizmu.

Krašte dar vis viešpatavo spėliojimai, kad tarp vakariečių ir vokiečių turi būti pasiekta separatinė taika, kurios išdavoje ir mes vienokiu ar kitokiu būdu už taikos stalų nebūsime. Vakarų pasaulio vyrų pamiršti. Niekas netikėjo, kad bolševizmas galėtų surasti „modus vivendi“ su vakariečiais, kad vakariečiai nepažintų raudonųjų ir kad jie paliktų raudonosios armijos okupuotus kraštus „Dievo valiai“. Laisvės troškimas, bolševikų sukurta padėtis ir tokie samprotavimai apie tarptautinę padėtį itin kurstė antibolševikinio sąjūdžio išaugimą.

Jau vokiečių okupacijos metais lietuvių tautos masės per pagrindžio spaudą buvo nuteiktos gana kovingai. Su šia rusenančios kovos dvasia, vyraujant klaidingiems samprotavimams apie tarptautinės padėties raidą, lietuvių tautos masės antrąją bolševikinę okupaciją sutiko be reikiamo organizuotumo pagrindyje. Kaip tik prieš pasikeičiant okupacijoms, gestapai buvo pavykę sulikviduoti didelę dalį tuolaikinės Lietuvos rezistencijos vyriausios vadovybės narių. Dalis vadovybės narių, artėjant bolševikams, saugumui pasitraukė iš krašto į Vakarus, sutraukdami buvusių organizacijų ryšio grandines ir nepalikdami naujosios okupacijos sąlygoms tinkamo organizacinio tinklo pagrindžio sąjūdžiui.

Naujam okupantui užgrobus paskutinąją Lietuvos žemės pėdą, krašte prasidėjo nepaprastai sunkios dienos. Visi tautos sluogsniai stokojo objektyvios informacijos, pasigedo perijodinės pagrindžio spaudos. Rezistencinių organizacijų likučiai griebėsi koordinacijos darbo. Bet bolševikų siautėjimas buvo nepaprastai skaudus. Miestuose ir miesteliuose jie kirtė smūgi po smūgio naujai besikristalizuojančioms pagrindžio organizacijoms. Pakėlus poros metų aukas, įsitikinta, kad saugumo ir jėgų taupymo sumetimais bus tiksliau, jei rezistencijos vadovybės branduoliai ir centrai bursis jau tuo metu visame krašte veikiančios aktyviosios rezistencijos — partizanų — prieglobstyje. Tuo pačiu metu ir pasilikusiems pasyviosios rezistencijos*) vienetams buvo pritaikyti karinės drausmės nuostatai. Kaip aktyviosios, taip ir pasyviosios rezistencijos nariams, užimantiems raktinius postus organizacijoje, draudžiama gyviems pasiduoti priešui į nagus.

*) Pasyviaja rezistencija laikoma ta kovotojų kategorija, kurios nariai nevisada su savimi nešiojasi ginklą ir dažnai yra legalioje padėtyje.

Tik šitokis organizacinės drausmės pobūdis buvo jos ilgo gyvavimo laidas. Tūkstančių geriausių vyrų ir moterų gyvybės buvo sudėtos ant laisvės aukuro, kritišku momentu susisprogdinant, nusišaukiant ar nusinuodijant, savo mirtimi užkertant kelią toliau organizacijos tinklui ardyti. Su kovotojų mirtimi baigdavosi ir bolševikų laimėjimai.

Civilių gyventojų tarpe išaugo nė kiek nemokesnė pasiaukojimo dvasia. Laisvės kovos vardu jie pasiima bet kokią riziką, o materialiniu atžvilgiu dalijasi paskutiniaisiais trupiniais. Partizanų žygiai eina iš lūpų į lūpas, įvelkami į legendines skraistes, apdainuojami naujomis dainomis. Kritusių partizanų kūnus, numestus gatvėje, aprauda tūkstančiai apylinkės moterų.

Bolševikai, negalėdami atviroje kovoje palaužti partizaninio judėjimo, griebėsi klastos ir apgaulės. Dar 1945 metų vasarą jie paskelbė „amnestiją“, kuri lietė tiek kovojančius partizanus, tiek visus tuos Lietuvos piliečius, kurie iki tol nuo bolševikinės okupacijos pradžios laikėsi nelegalioje padėtyje — slapstėsi. Visiems, kurie savanoriškai nutrauks kovą prieš bolševizmą ir su ginklais prisistatys NKVD ar NKGB įstaiigoms, buvo žadama dovanoti kaltes ir leisti naudotis „laisve“. Vienam amnestijos laikotarpiui pasibaigus, ėjo antras, trečias... O bolševikai laukty rezultatų vis nematė. Pirmą amnestiją pasinaudojusius partizanus bolševikai po kelių mėnesių likvidavo. Šis jų elgesys užkirto kelią antriosios ir trečiosios amnestijos bet kokiam pasisekimui.

Amnestijų metu daugiausia bolševikams pavyko sulikviduoti aukščiau paminėtų „šiaudinių“, kurie iki tol neišdriso nei išlieti į aktingų kovotojų eiles, nei įseiti į dienos šviesą. Jų slapstymasis tik savo kailiui išsaugoti buvo tiek jiems psichologiškai nepakeliamas, tiek materialiniu požiūriu nepaveklama gyventojams našta. Toliau slapstyti jiems pritrūko tiek drąsos, tiek moralinės bei materialinės paramos. Šių „šiaudinių“ tarpe bolševikinė amnestija sulaukė nemenko pasisekimo. Jūs bolševikai taip pat sulikvidavo, apkaltindami neatidavus ginklus, kurių anie niekad nė neturėjo.

Gana pavojingas bolševikų ginklas prieš rezistenciją pasirodė provokacijos. Jos buvo naudojamos prieš partizanų dalinius, prieš partizanų organizacijos tinklą, prieš paskiras pagrindžio organizacijas ir net prieš paskiras šeimas bei asmenis.

Prieš partizanų organizaciją bei dalinius bolševikai paleido ištisus specialiai apmokytus provokacinius dalinius. Kai partizanų operacinės grupės buvo didesnės apimties, tai ir šie bolševikų provokaciniai daliniai buvo gausiau panaudojami; jie siaurėjo, partizanams persiorganizuojant į siauresnius vienetus. Šios provokacinės NKGB grupės turėjo dvejopus uždavinius — kovoti prieš pačius partizanų dalinius, lyviai ir prieš partizanų organizacijos tinklą. Provokatoriai vilkėjo panašius drabužius kaip partizanai, nešiojo

ZOFIJA PACEVIČIENĖ

PUOTA

panašius į partizanų ginklus, savo tarpe prieš gyventojus stengdavosi palaikyti partizanų tvarką, drausmę ir papročius. Šitokių provokacinių dalinių veikimo taktika kasmet keitėsi. Kol partizanai susekdavo naujus jų veikimo būdus, neretai nukentėdavo tiek patys partizanai, tiek gyventojai.

Pirmaisiais okupacijos metais bolševikai mėgino į besikristalizuojančias pagrindžio organizacijas išprausti lietuvių kilmės agentų, kad šie, iki reikiamo laipsnio organizaciją dešifravę, galėtų duoti toms organizacijoms mirtinius smūgius. Pasitaikydavo, kad tokie agentai imdavosi patys iniciatyvos sukurti naujus rezistencinius ratelius. Kai jiems pavykdavo sutraukti pakankamai asmenų, agentų misija būdavo atlikta, o rateli "stebuklingu tikslumu ir pagrindinumu" NKVD ar NKGB likviduodavo.

Neretai bolševikai griebdavosi provokacijų prieš paskiras šeimas ar asmenis. Jiems pavykdavo išprovokuoti į Vakarus pasitraukusių ar besislapstančių bei į Sibirą ištremtų lietuvių likusius šeimos narius. Tokiais atvejais, prisistatę šeimon, agentai dėdavosi pradingusiųjų draugais

ir stengdavosi sužinoti tikrąją visų šeimos narių padėtį. Tada šeimos visuomet būdavo ir materialiai apiplėšiamos.

Nežiūrint šių visų bolševikų išmėgintų prieš Lietuvos pagrindį ginklų, jų pastangos palaužti rezistenciją sudužo į kietą partizanų kovą. Lygiai po trejų kovos metų, 1947 metų vasaros gale bolševikai, nužudę Punios šile Pietų Lietuvos srities Dainavos apygardos vadą — Ažuolį, viešai spaudoje prisipažino, kad "likviduotas" Dainavos apygardos "banditų" štabas. Iki tol jie nedrįsdavo spaudoje minėti apie egzistuojančią partizanų organizaciją, o apskrityse leidžiami bolševikų organai pliekdavo tik "paskiras banditų gaujas".

Po kelerių metų atkaklaus darbo partizanų organizacinis tinklas tampriai apėmė visus Lietuvos gyventojus. Kiekvienam partizanui jo veikimo ribose buvo puikiai žinomos visų gyventojų nuotaikos, laikysena okupanto atžvilgiu, jų vargai ir džiaugsmas. Partizanai, remdamiesi savo žvalgybos duomenimis, neklysdami žinojo, kiek ir kuriais gyventojais galima remtis ir pasitikėti, kiek ir kurios gyventojus spustelti, atšal-

dant nuo pataikavimo ar dėjomosi su okupantu. Visi žemesnieji bolševikinės administracijos pareigūnai, kuriems teko vykdyti okupanto planus, buvo išimtinai partizanų kontrolėje. Tautos išdavikus ir veiklesnius okupantus nematoma partizanų ranka pasiekdavo visur. Tas, kas partizanų duomenimis atrodė per daug stropus okupantų planams, net didesniuose miestuose niekada nebuvo saugus.

Per tą patį metų partizanų organizacija išaugo tiek į gylį, tiek į plotį. Organizacinių barų kovotojai, pėsti išklampoje daugiau negu tūkstantį naktų po visus Lietuvos kampelius, partizanų organizacijai suteikė visai konkrečias formas, išplaukusias iš esamos padėties ir kovos praktikos. Tai ne akademiniai-teoretiniai samprotavimai, pagimdyti prie kavutės, bet formos, krikštytos daugelio krauju. Organizacija pasirodė gana tobula, kelianti pasididžiavimą ir tiems, kurie krito vykdydami jos vardan uždavinius, ir tiems, kurie kovojo toliau jau nusistojusiose formose.

Keli iš eilės bolševikų organizuoti "rinkimai" buvo didžiausias pasityčiojimas. Eilėje vietovių balsavusių surasta tik iki vieno procento. Tai buvo triumfuojantis visos lietuvių tautos protestas, pasakęs griežtą "ne" tiek Maskvai, tiek visiems Vakarams.

Šalia kovos su politiniais okupantiniais banditais, partizanai turėjo palaikyti tvarką ir apsaugoti gyventojus nuo grynai kriminalinio elemento. Reguliarūs partizanų patruliai gaudė plėšikaujančius banditus, kurių daugumą sudaro okupacinis elementas su savų išsigimėlių priežiūra.

Partizanų kovos akys nuolat ten nukrypsta, kur bet kuri okupanto atnešta negerovė bando brautis į lietuvių tautos dvasinį gyvenimą. Taip partizanų organizacijai teko pasiimti kovą prieš alkoholį, prieš dorinio gyvenimo sužlugdymą, prieš šeimų ardymą, prieš religinio gyvenimo slopinimą. Ne tik partizanų organizacijoje girtavimas uždraustas, bet kartu ir gyventojams draudžiama patiems degtinę gaminti bei skatinama susilaikyti nuo bet kokie alkoholio vartojimo. Šiems potvarkiams nusižengę gyventojai baudžiami stambiomis pinigėmis bandomis. Partizanai draudžia bet kokią bendravimą su okupantais. Tuo uždaromos durys masės apkrėsti pašlijusiais okupantų papročiais. Partizanai vienkartinai trukdo naudotis okupanto suteiktomis teisėmis šeimoms skirtis, kaip lygiai draudžia lietuviams kurti šeimas su okupantais.

Savų pavyzdžių partizanų organizacija prideda išlaikyti religingumui mūsų tradicijose. Skaudesniais tautai ir mūsų organizacijai momentais partizanų vadovybė skelbia gedulo dienas, kviesdama laisvės kovotojus ir visą tautą padidinti maldingumą.

Vienas iš pagrindinių partizanų uždavinių buvo ir yra tautos informavimas per pagrindžio spaudą. Tiek pačios spaudos gaminimas, tiek jos platinimas vykdomas per partizanų organizaciją. Atitinkamos apimtys partizanų daliniai turi sa-

vas spaudai gaminti priemones, savą personalą, savas medžiagų atsargas ir t. t. Kiekvienos apskritys gyventojai gauna maždaug po 800 egzempliorių pagrindžio spaudos, neskaitant įvairių atsisaukimų, gyventojams instrukcijų bei įsakymų. Spauda platinama ypatingai atsargiai, taip kad gyventojai, kurie nelaikomi pakankamai patikimais ir kurie nesugeba išlaikyti paslapties, gali tik žodžiu gauti pagrindžio informaciją.

Partizanai per savo organizacinį tinklą renka įvairią dokumentinę medžiagą, rodančią okupanto sukurtą padėtį ūkinėje, socialinėje, kultūrinėje, politinėje ir kitose Lietuvos gyvenimo srityse. Ypatingai stropiai fiksuojamas fizinis gyventojų naikinimas. Antrąją šių uždavinių dalį sudaro tos medžiagos pergabenimas ir pristatymas reikiams organams užsienyje.

Didele našta slėgia partizanų organizaciją globojimas tų lietuvių, kurie, okupanto išguiti iš savų pastogių, netekę visų šaltinių duonos kąsniui gauti, persekiojami kasdieninės fizinio sunaikinimo baimės vienaip ar kitaip bando išvengti mirties.

Pats partizaninio judėjimo faktas palaiko gyventojų tarpe antibolševikinį nusistatymą, neleidžia užgesti paskutinėms laisvės ir prisikėlimo viltims. Šis tikėjimas duoda moralinių jėgų niokojamai lietuvių tautai. Nežiūrint, kad lietuviai ligi šiol palikti vieni anoj Dovydo-Galijoto kovoj, laisvės kovotojų besąlyginis pasiaukojimas, organizacijos tobulumas ir tokis ilgas kovos išsilaikymas anapus Geležinės Uždangos padarė tai, jog tiek kiekvienas bolševikas, tiek ir gyventojai yra įsitikinę, kad mes esame užsienio rimtai remiami.

Ryškiau pažinti partizanų nuotaikoms duodu ištrauką iš vieno partizanų vado kalbos:

"... Mes nemesime negarbingai kardo, kurį ištraukėme savo tautos laisvei ir garbei ginti... Mes negalime palaužti to pasitikėjimo, kurį į mus deda mūsų tauta.

"Šiandien mes galime pasidžiaugti mūsų pasiektais darbo vaisiais ir rezultatais: aukštai pakilo tautos politinis ir tautinis susipratimas; nepalaužiamas tikėjimas laisva nepriklausoma mūsų tautos ateitimi išugdė nepaprastą tautos vieningumą ir pasiaukojimo dvasią, iki šiol dar neįprastą mūsų tautai pasitikėjimą savo jėgomis...

"... Mes reiškiamo kuklių vilčių ir į tolimesnį mūsų krašto tvarkymąsi... Mes nekeliamo iš anksto kokių nors išimtinės padėties reikalavimų. Tai savo laiku spręs pati tauta, tvarkydama savo reikalus tikrai demokratiniiais pagrindais.

"... Šiandieninio laisvės kovos sąjūdžio eilėse (taip vadinama visa partizanų organizacija, ji nesietina su buvusia LLKS — Lietuvių Laisvės Kovotojų Sąjunga. Aut. past.) įvairiausiose postuose yra tokių daugumas, kurie neturėjo jokio karinio patyrimo, kurie nepretenduoja, kai baigsis laisvės kovos reikalas, įsijungti į karines... organizacijas. Jie šiandien yra puikūs laisvės kovos sąjūdžio kovotojai, puikiai ir sąžiningai ligi pasiaukojimo ir savęs atsižadėjimo atlieka

skiriamas pareigas. Jie ryt norės grįžti ten, iš kur atėjo. Tačiau, laisvės kovos broliai, jie nenorėtų niekada izoliuotis nuo tų šūkių ir idealų, kuriuos šiandien pasiryžę apginti, dėl kurių išėjo į žūtibūtinę kovą; jie nenorės atsižadėti to, ką šis laikas išpaudė jų širdyse ir protuose. Jie ir ateityje norės būti kovotojai dėl laisvos, demokratinės Lietuvos, dėl visokeriopai klestinčios mūsų tėvynės, kurioje visiems be išimties jauku, šviesu ir gera būtų gyventi, viešpatauti socialinis teisingumas, paremtas naujais principais, ir niekada daugiau nebūtų sūnų ir posūnių. Mes trokštame, kad visa tai, ką yra geriausio išreiškusios mūsų kovos sąjūdžių programos (čia kalbėtojas turėjo galvoje vokiečių okupacijos metu veikusių pagrindinio organizacijų turėtas programas. Aut. past.), būtų išreikšta bendrąja vieningo laisvės kovos sąjūdžio programa ir būtų kelrodžiu dabar ir ateityje.

“... Tauta reikiama įsitikinimą, kad šis laisvės kovos sąjūdis yra naujas mūsų tautos dvasinis variklis, naujoji jėga, kuri gimsta audrose ir kančiose, kuri sugebės vesti pradėtąją kovą dėl laisvės ir nepriklausomybės, kuri duos nukamuotai, išvargintai tautai naujus impulsus kurti ir gyventi.

“... Laisvės kovos draugai, mes buvome priversti išeiti ginti savojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų kraują aplaistytos žemės; mes kaip žmonės priešinomės prieš žmogaus teisių mindžiojimą, prieš aukščiausiojo laipsnio vergiją; mes negalime sutikti su melu, apgaule, klaida ir tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra tau-

rūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir tiesūs prieš visą kultūringąjį pasaulį. O Aukščiausiojo palaima remis ir laimins mūsų darbą...”

Ligšiolinė Lietuvos partizanų kova pareikalavo milžiniškų aukų. Kelios dešimtys tūkstančių vyrų ir moterų jau padėjo gyvybes ant tėvynės laisvės aukuro. Tūkstančiai kritusių paskutinėmis savo gyvenimo valandomis parodė didžiausio karžygiškumo dvasią, apraudoti šimtais naujai gimusių partizanams skirtų dainų ir raudų, slapta aplaistyti gausiomis motinų ir sesių ašaromis, atžymėti partizanų vadovybės skelbiamose maldos ir gedulo dekadose. Laisvės troškimas pasirodė stipresnis negu mirties baimė — išretintas kovos gretas tuoj pat užpildė nauji kovotojai; moksleiviai ir studentai apleidžia mokyklos suolus, kunigai užveria bažnyčių duris, ūkininkai palieka noragus rūdyti, darbininkai ir tarnautojai bei inteligentai apleidžia darbo vietas. Taip susitelkę tūkstančiuose po žeme išraustų bunkerų-slėptuvių, lyg pirmaisiais krikščionybės laikais katakombose, jie veda dar negirdėtai kietą kovą už laisvę, — kovą, kuri dar ir šiandien pasauliui nėra nei pilnai pažįstama, nei atrodo įtikima.

Mes tikime, kad teisingumas turi laimėti. Netrukus praregės laisvojo pasaulio akys tūkstančių partizanų kaulus, suverstus miestelių grioviuose, šiūkšlynuose “taikos” ir aklumo metais. Betgi jau bus tada per vėlu įtikėti ir gailėtis nekartą išduotų jaunų gyvybių, sudariusių nepažinomą citadelę krikščioniškai pasaulio kultūrai išsaugoti.

J. Našlaitis

ŽIEMOS ILIUZIJOS / Juozas Kruminas

MEDIS

Lig debesies rankas iškėlęs
Tu neišverksi žalumos.
Tik snigs tave, ir laužys vėjas
Nuo sutemos lig sutemos.

Ir vėtrų ūžiančių pavoju
Kas vienišą paguos tave?
Ne apie medį aš galvoju —
Apie save, apie save.

KELIAS

Dvi mėnesienoj rogių vėžės.
Naktis kaip lyguma plati.
O kas į laimę mus pavėžys
Šitoj painioj jausmų naktį?

Kas mus praveš pro sapną rūstų,
Kad švistų žemė ir diena?
Pakyla vėjas. Sniegas pusto.
Ir jokio kelio prieš mane.

ŽVAIGŽDĖ

Šviesų minioj namai pabalo,
Ir lyg sapne čia nuostabu.
Ir mes per šitą karnavalą
Ranka į ranką vis abu.

Ir mes taip žingsnis vis į žingsnį.
Staiga — naktis juodai šalta.
Tavęs nėra, tik žvaigždė mirksi
Nuo speigo drebančiam skliaute.

VĖJAS

Kažin kur šalta. Medžiai gaudžia.
O man taip gera su tavim.
Ir prie širdies rankas prispaudžiu —
Naktis šilkinė ir žavi.

Ir pasilenkus mano pusėn
Tu liūdną pasaką seki.
Ai ne, ne tu, tai vėjo gūšiai
Man beria sniegą į akis.

MOTINA IR SŪNŪS

JUOZAS KRALIKAUSKAS

Motina pasilenkia darže. Su balta skarele. Rudu, anąžiem pačios rankom išsiauštu sijonu. Basa. Ji galėtų būti šiuo metu prigulus pokaičio. Bet ją traukte traukia daržas. Kiekvienas diegelis čia jos pasodintas. Aguonos žydi aukštos ir iš lėto linguoja. Darže dar net maloniau ir ramiau nekaip sodely: čia didesnė jautiesi. Viskas čia šiumečiai, šviežia, neseniai iš po rankų. Tyliai ir sparčiai auga iš žemės. Žemė — neišsenkama versmė augintoja. Anąkart teisybę Jeronimas iš knygos skaitė, kad žemė yra visų motina, motinų motina.

Tvanku. Šutas. Prieš lietu, gal ir su perkūnija. Per Jonines ar ne kasmet būna.

Netoli tvoros, prie kviečių tankmės, vyšnaitės unkmėje našlės jauniausias sūnus Lukas. Neregys, smulkus berniukas, marškonėm kelnelėm, sujuostas mamos lietingom dienom išausta juosta. Veidukas rimtas ir atrodo gerokai vyresnis negu maži jo meteliai ir visa stovylėlė. Tai tas akučių aklumas ir aplink jas susitelkęs liūdesys veidelį daro subrandesnį. Lūputes suspaužęs tyli Lukas, mąsto tarp neregimų dalykų.

Unkmėje, kviečių pažemyj yra dar užsilikę šiek tiek atgaivios vėsos iš paryčio. Tai čia šalia Luko Margiukas, raudoną liežuvį iškoręs, dvėsauja, tankiai mušdamas šonais. Degutu pateptos jo ausys, kurias sparvos ir musės iki kraujo pradusios.

Ne tik šikart — motiną apima liūdnumas visada, kai tik ji varnas užgirsta. Kad pakilo pasibaidžius viena, tuoj pat pakyla ir kitos, visos būrys. Jos krankia, šaukia, maišosi. Sakytum — ginčijasi, abejoja, nesutaria: leistis vėl ten pat atgal ant žemės ar skristi kitur. Jei jau pagaliau skristi, tai vėl nesutarimas — kur. Neramu, kai taip varnos krankia, plačiai žiudamos nešvarias ir žiaurias gerkles. Kažkaip lyg jau būtų ar ruduo, ar bulviakasis, lyg linamynio metas. Pasižvalgo motina darže. Varnos, štai, būriu ir šnarėdamos sparnais, pragvoja viršum namų su gontiniu stogu ir baltomis langinėmis, viršum kaitroje prisnūdusio sodelio.

— Mama, ko jos taip rėkia?

— Nežinau, sūneli.

— Tai kodėl nežinai?

— Daug kas palieka nežinoma. Ne viską žmogus gali žinoti ir suprasti.

O ir iš tikrųjų, pagalvoja motina, ko toms pilkvarnėms dabar rėkti? Ar tai per Jonines matyti jas būryj, kai jos turi lizdus šile, kai peri? Ko čia jos dabar tokiu metu? Apie šv. Joną i būrį sulekia rėkdamos tik kur šile ar pašilyj lapę pamačiusios, na, tegu ir kiškį ar katę, ar kai koks vaikėzas prie kurios lizdo lipa. Tai gal ne prieš gera čia dabar jos... Apie šį metą užtekty po vieną, dvi, daugiausia kelias pamatyti.

Kažkoks blogas nujautimas, kažkoks praradimo jausmas apima šiandie motiną, varnoms pragvojant, sparnais pračezant. Varnos sudrumsčia širdį. Nuo jų krankimo ir sukimosi ap-sunksta galva, lyg užgavus smalkių. Užsižiūrėjus i tokį be jokios tvarkos jų maišymąsi, pasimato lyg didelę maršką, juoda ir pilka šėmam fone...

Motina atsidūsta — taip sukosi, maišėsi ir krankė piktosios dvasios, kai po maišto prieš Dievą buvo metamos iš dangaus i pragarą. Gvojo piktos, krankė iš keršto, žiojo aukštyn gerkles, čežėjo net blizgančiai juodom pasparnėm. Ji jau buvo beprakalbanti apie tai berniukui, bet susilaiko. Prisiklausys, tai ir užmigtį negalės. Tokius dalykus jis per giliai i širdį priima... Tegu liks Lukui nepasakyta, kad pilkvarnės jau nuo pat piemenės dienų jai vis užmena piktąsias dvasias, kurios tykodamos slankioja pasauly...

Pilkvarnės nusileidžia i pakapinio slėnį, pranykdamos motinai iš akių. Nuščiūva toj pusėj visiškai. Ir tada širdis vėl atšyla ramybei užstojus, saulėtai dienai tvaskant. Nieko, rodos, daugiau nebesinori, tik būti šitaip darže, sodely, apie namus su savo vaikais. Nieko daugiau, tik būti su savo sūnumis ir su saule.

Iš padaržės dvelkia šviežiais dobilais, šiandie paryčių Jono nupiautais. Visoj apynamėj prisklėdė šitos saldžios išdaužytų pradalgų kvapties.

Aukštai sklando gandras didžiuliu ratu ir vis nejudindamas sparnų. Luko bendramečiai kartais ledižia popierinius aitvarus, kurie sklendžia panašiai, kaip dabar gandras. Jo bendramečiai tada šūkauja, džiūgauja, o jis nabagėlis vis stovi, tyli ir šypsosi, nors to aitvaro ir nematydamas. Atsimena dabar tai motina, ir jos širdis apsilieja: Lukas nabagėlis amžinoj tamsybėj gyvena. Jis — jos sopulys. Iš visų trijų jis — nelaimingiausias ir mylimiausias. Nyku net ir danguje aukštujam būtų be Luko. Būtų liūdna mąstyti, kad jis ten stovi pasilikęs vienas prie kviečių... Kad toks nabagėlis vienas, jog net ir aguonų tyliai, lėtai linguojančių nemato...

Staiga — toli sugriaudžia, kaip iš gilaus kubilų. Lukas virpteli, ūmai atsiminęs Dievo balsą nuo Sinajaus kalno, kaip jam yra mama pasakojus. Dievas ten — griaudžiant, žaibuojant ir žemei drebant — davė prisakymus kniūbsčiom parpuolusiems žmonėms, kaip reikia gyventi... nežudyti... nevogti... nekalbėti netiesos...

— Mama, griaudžia! Ar tu jau matai juodus būrius? — Lukas pasuka aklą veidą i tolimo dundesio pusę, i vakarus. Vėjelio gūsyj užuodžia tvaikią šiltą dobilų kvapą. Lukas sujudęs, kad gali būti perkūnija. Labai bijo jis perkūnijų, nes nei mato, nei žino, kas tada ten taip baisiai daros.

— Ten ne griausmas, sūneli.

- Tai kas?
- Iš armotų šaudo.
- Kas šaudo?

— Galybė eina prieš galybę. Vieni jau nusi-
rito nuo mūsų galvų. Lekia, kaip kiaulpienių pū-
kai, vėtrai papūtus.

Lukas vėl tyli. Kumšteliuose jis tebelaiiko var-
nelėšų kibius, kuriais juokaudamas buvo jį ap-
šaudęs Jeronimas, prieš nueidamas vandens.
Masto: ... Galybė prieš galybę... lekia... pū-
kai vėtrai papūtus... Girdi: bitutė dūzgia. Gy-
vena tamsybėje — klausydamas ir mąstydamas.

Lukui atrodo, kad bitutės dainuoja, linksmi-
nasi, žaidžia. Jam ramu ir gera klausantis jų ty-
lios gaidos. Bitutėms gerai. Jos gali matyti, jos
žino, kas yra aplinkui. Mamutė sako, kad bitu-
lės šventos! Lukui užaina noras būti bitule — bi-
tulei netamsu taip, kaip jam. Galėjo gi Dievu-
lis jį ir mamutę sutverti bitulėmis. Jie priimtų
dar drauge skraidyti Jeronimą ir Joną — dau-
giau nieko, nė vieno.

- Gal norėtum pienuko atsigerti?
- Nenoriu.
- Ale šalto. Iš šulinio ištraukčiau.
- Pasakyk, mama.
- Tai ar nori?
- Nenoriu, sakau. Pasakyk, mama.
- Ką?

- Tai gal ir Jono su Baliute vestuvių nebus?
- Dėl ko nebūtų?
- Kad iš armotų šaudo.

— Bus per Petrinės. Bus jau gal per mūsų
galvas prasinešus karė.

Lukas girdi — praslenka, prasineša vėjelis,
tai sode ir darže sušiuši, sušiušena. Kas? Lukas
niekad to nematė. Ar taip lengvai prasineš ir ka-
rė? Lukas nežino, tik brauko kėčius, liečia ir
traukia pro tarpupirštį lapus, vėsius, tamsybėje
nežinomos spalvos.

— Penkios dar dienos, — sako patylėjęs Lu-
kas.

— Netruks tos penkios dieneles pereiti per
svietą.

— Net penkios dar.

— Sulauksim, vaikeli, — guodžia motina, už-
girdusi vaiko balse liūdesį ir nekantrumą. —
Bus namuose linksma per Petrinės, jei gyvi bū-
sim, jei Dievas duos sulaukti.

“Bus namuose linksma” — susigalvoja mo-
tina, sverdama, ar ne per daug pasakė, lyg save
pačią nusikalstančią nutvėrus. Ir atsilenkus už-
siziūri ten.

Ant kalnelio — viduryj kalvelėmis nuban-
guojančių vasaros laukų — kapinės, matomos iš
daugelio aplinkinių vienasėdžių. Ten tėvas, pir-
ma jos išėjęs, ramybės miegelio miega. Tenai jis,
nepriklausomybės kovų savanoris. Sava valdžia
paskui jam davė šį sklypą. Daug sveikatos čia
padėjo, ilgus metus čia abu drauge praleido sun-
kiai dirbdami. Itvarkė ūkį, namus išstatė, gon-
tais uždengė, kaip mažai kas parapijoj. Prisiplūk-
ta. O kai jau užvadėlius praauginęs atsidusti ga-
lėjo, turėjo viską palikti. O čigonė melagė būrė
kada, kad jis po jos dar dvi vasaras gyvensiąs. Ir

vieną ir antrą pavasarį jau be jo žydėjo gražiai
išbėgęs sodelis. O kiekviena obelėlė, kiekviena
net vyšnaitė jo rankom pasodinta, genėta, prieš
šalčius šiaudų kūleliais raišiota.

Ten guli dabar jis kalnelyj, atokiai palikęs
viską. Smėlėti tarpukapiai ten visos apylinkės
ašarėlėmis aplietos, keliais išklūpinėti. Ar nereikėjo
su vestuvėmis dar palaukti? Ar neužsirūstins tē-
vas, kad taip greit namuose linksmybę ir muzikas
užvedė?

Sunku tėvą nubūti. Sunku tokį gerą primiršti.
Kur eina — vis tėvas akyse, vis, rodos, jis tik ne-
ilgam kur išėjęs. Ką bedirbant — vis tėvas aky-
se, vis, rodos, jis tuoj pareis iš kur, atsiras užtru-
kęs. Kažin kaip netiesia ir gana, kad jis jau
ten... “Kodėl tu į pirkia su balta skarele, žinai,
pirkioj tuoj, rodos, šviesiau pasidaro. O kad į
daržą su balta įeini, rodos, žiūrėtum ir žiūrėtum
neatsižiūrėdamas...” — motina nubraukia aša-
rėlę dėl jo žodžių, nuo graudumėlio neišsiturė.
Vargelį jis didelį pakėlė, kaip sunkų akmenėlį
kasdien nešė. Tai, Dievulau, ir praėjo viskas, ro-
dos, dar tik kaip viena nepilna dienele. Vasara
po vasaros, metai po metų vis prie nepabaigiamų
darbų.

Kai ateis diena paskutinė, argi neskaudės šir-
dį visus tris paliekant. Ne tiek Jono — jis toks
vyras užaugo: Jonas gyvens. Ne tiek dar ir Je-
ronimo; nors ir raišas, bet, ačiū Dievui, gudrumo
pilnas bernaitis — galva jį ves. Luko nabagėlio
užvis labiau gaila! Kaip jis, sopulėlis, be jos ant
svieto likęs vadausis? Be akelių, be šviesos. Ar
žiūrės broliai, neskriaus? Ar neapleis jo, kai jau
bus vedę?

Lukas vėl girdi labai liūdną motinos giedo-
jimą: “... palaimink mūsų darbus, laukus ir na-
mus...” Ji dažnai šitą gieda. Liūdnu, pratisiu
balsu. Lukui graudu šitą girdint.

— Tai ką jis ten dabar išdirbinėja?

— Kas? — atgyja susidomėjęs Lukas, užgir-
dęs motinos balse nustebimą.

— Jonas.

— Ką jis padarė?

— Ant stogo vėliavą iškėlė.

— Ar mūsų lietuvišką?

— Nagi mūsų, — motinos balse tas pats džiū-
gesys, kurs būna, kai ji išgirsta ar kam perduoda
gerą naujieną.

— Tai gerai, mama!

— Gerai tai gerai, nēr ko sakyti. Dėl šito rei-
kalo anais metais tėvas buvo išėjęs savanoriu į
karę. Šita vėliava yra šaulių būrio, Jonas ją pa-
slėpęs saugojo. Tėvas dar ir krikšto tėvu buvo,
kai ją šventino. Kaipgi negerai. Atsigausim gal
dabar. Buvom džiūvom kaip žolelė be lietaus.
Ale reikėjo gal dar palaukti. Gali dar ir blogai
būti.

— O kas gali būti? Jie, sakei, bėga namo iš
mūsų krašto.

— Vėliava gali dar pritraukti jų akis. Užlėkti
gali, namus uždegti ar ką padaryti. Jau ir taip
be širdies buvo, nors lėndravojo ant mūsų gatavo
gero. O jei išlekia įnirtę ir kad be širdies ir be
Dievo, iš tokių visko galima susilaukti.

Motina prisideda ranką prie kaktos ir ilgai žiūri į vėliavą. Rodos, šventė kokia; rodos, ir saulė didesnė pasidarius. Taip, kadaise, anais nutolusiais metais tėvas buvo savanoriu išėjęs. Atsiverčia naujas gyvenimas. Kokios jos bus, bet užteka kitokios dienos.

Vėliava viršum namų. Pro ją prasilenkia skystas debesėlis. Geltona-žalia-raudona užlieja akis, dangų ir laukus. Ir apylinkė atrodo šviesesnė. Linksminė visa apylinkė. Motina užsižiūri: šitoj apylinkėj, vidury šitų laukų ji paseno. Rodos, užsimerkus galėtų čia nepaklysdama vaikščioti. O, štai, šandien lyg kažkas čia ypatingo. Net kregždės ar tik nevikriau su savo "vyt vyt" šaukdo viršum priglebusio, aptingusio sodelio. Ji net nebuvo ligšiol kada mačius, kad lapelis daiktais taip blizgėtų, lyg jis ten būtų iš skardos...

— Mama, valio mama! — šaukia raišas Jeronimas, kurs krypuodamas atvelka naščius vandens. — Tai kad Joninės, tai Joninės.

Motina pažiūri į suprakaitavusį Jeronimą ir pilnutėlius kibirus:

— Kam gi tokius pilnus, kaip akis. Geriau per dukart atnešti po lengviau, negu iš karto per sunkiai. Tau ką sakai ar nesakai, o tu nė ausin nevedi.

— Nesunku, mama. Tokia diena, tokie dalykai dedasi.

— Man net per širdį dilgtelėjo, kai aš ją pamatiau, — motina žiūri į vėliavą. — Ir iš džiaugsmo, ir iš baimės. Ar jūs nežinot, vaikeliai, kad jiems abet tik kliaudis kerštui atgiežti. Gi galima buvo dar palaukti. Kaip ant akių atkreipimo iškelta.

— Nesibartum, mama. Kirmysim čia iš baimės, kai visas kraštas atgijo. Ir Nepriklausomybės atgavimą iš Kauno per radiją paskelbė. Ir turim jau vėl savo vyriausybę, — Jeronimo ūpas nepaprastai pakilęs.

— Į tėvą jūs atsigimėt. Tėvo atspindžiai jūs. Jo takais einat pėda į pėdą. Už savo valdžią jis pats, Jono metuose būdamas, kada buvo savanoriu ant karės išėjęs.

— Mama! Jis pats dabar būtų savo rankom iškęles.

Motina tyli ir galvoja, kaip dabar ir tėvas džiautųsi, jei gyvas būtų. Mūsų pačių valdžia vėl. Skaudėjo ir skaudėjo, sakytum votis. O dabar, va, iš karto tau pasidaro lengva. Argi nepaši šita Joninių diena ir tas, kai Jono metuose andai tėvas savanoriu išėjo? Andai — laikas ejo tekėjo, neikando kalnų kalnelių, nepakeitė pakalnių, bet sparčiai metai po metų keitė žmones. Žmonės nepamato, kaip pasensta. Nuo kada į šitą kryžių kalneli pradėta laidoti, nei ji nežino, nei jos motina žinojo.

— "... Tavo pagalbos šaukiamės, šventoji Dievo Gimdytoja, mūsų maldų neatmesk mūsų reikaluose, bet nuo visokių pavojų mus visados gelbėk..." Gieda motina ir mąsto: Dieve, neatskir dar ilgai manęs nuo Luko: su mano vaikeliais drauge palaikyk. Pasensta kūnai nuo darbų ir nuodėmių, nuo rūpesčių ir skausmų. Pasensta

kaip rūbai. Motina ir jos vaikai argi ne kaip to paties kūno sanariai. Kada paskui susitiksi pasimatysi Juozapato klonyj... Ag, Dieve, visi trys jie pravirko, kai tik į pasaulį atėjo. Kiekvienas jie pirmomis dienomis daug verkė...

Lietaus gal ir bus, pasižvalgo motina. Dangus iš vakarų pradeda krūmuotis tankuojuais būriais. Jie primena rūsčias baidykles, kokius baidius smakus. Knygose pasakyta, kad paskutinio teismo dieną prieš pasaulio pabaigą ateis Teisėjas iš didelių būrių, ateis su vėju ir ugnies liepsna. Pirmą to dar pravažiuos žemę nuo kapinių ligi kapinių Antikristo krosnys. Bus didelio išgąsčio dėl smarkaus vandens ir vėjų užimo. Žmonės džiūs iš baimės. Danguis galybės bus pajudintos...

Žiū — motina mato: anapus pakapinio slėnio vieškelyj pasimato kelios mašinos.

Mašinos įsuka į kelelį, kurs per lauką nusi-kloja ligi pakapinio slėnio ir tenai laikinai dings-ta. Paskui tas pats kelelis išlenda jau šiapus ir prasitiesia pro vienasėdį.

— Ar nejautė mano širdis? Koks buvo reikalas skubėti su vėliava? — sako motina paskui mintį, kad negeram išsuko jie iš vieškelio.

Mašinos sulenda į pakapinio slėnį, tarytum į žemę pragaišdamos. Bet nors jų ir nematyti, vis girdisi niaurus užimas. Artėja ar kokia nelaimė? Iš pakapinio su alasu pakyla varnos.

— Slėpkitės! Lįskit kur! Ko sulauksit išsi-žioję stovėdami? — rikteli motina suklususiai stovintiems sūnums. Pati susirūpinus, baltu viedu.

Bet Lukas, kur jis nabagėlis eis, kur lįs slėpsis, be akelių būdamas? Motina apglobia jį ranka prie savo šono.

Mašinos viena paskui kitą išlenda šiapus slėnio. Jeronimas patvoryj pakelia lovio kraštą ir palenda. Niekas net ir iš saviškių nematė, kur jis pasidėjo.

Mašinoms artėjant, baimė auga. Motina padidėjusiom akim žiūri į kelelį, laukdama. Prisi-glaudus savo Luką mažėlį. Jau įžiūri blizgančius šautuvus su uždėtais durtuvais. Pakirstom kojom motina stovi prie tvoros. Pasijunta tokia be pagalbos, tokia menkutė prieš tų mašinų užimą. Ag, ko daugiau jie čia suktų iš vieškelio, jeigu ne ką nors pikto padaryti. Bėda atvažiuoja atūžia. Atvažiuoja gal labai didelė nelaimė. Baisus tasai atūžimas.

O gal jie tik pravažiuos pro šalį?

Dar gerokai nuo vienasėdžio mašinos stabteri. Iššoka kareiviai ir greit išsiskleidžia į vilnį. Artėja laikydami rankose šautuvus su blizgančiais durtuvais.

Motiną nusmelkia per širdį. Ji nutirpsta visa. Ir net pačiai keista, kad tokiu metu dar pamato ant Luko galvelės pilką, žilsvai pūkuotą kirmėlę. Ji numeta kirmėlę nuo maželio plaukučių, o tada pasidaro jai labai graudu. Kokia tiesa čia gali užti, kriokti šitos mašinos, dideliu balsu užkimšdamos ausis?

Iš pakapinio iškilusios varnos dar sukas ir gvoja. Džiaugiasi anos piktai, alasą didina pilk-

varnės. Gal nujaučia jos pasmerkimą, gal nemtį nutuokia? Gal jos vaikų kraujo pralieti atžengia jie su blizgančiais durtuvais ant šautuvų?

Motina nejučia įsitveria tvoros ir šnibžda didžiuosius Jėzaus ir Marijos vardus. Ir to reikia susilaukti po pirkios langais, kurioje visi trys jie pravirko, kai tik į pasaulį atėjo. Dabar su šautuvais apsupa, lyg jos pirkia būtų plėšikų ar galvažudžių lizdas.

Lukas girdi didelį motinos išgastį. Jam ausyse vis tebeskamba: "Slėpkitės! Lįskit kur! Ko sulauksit išsižioję stovėdami?" Jis pradeda drebtį.

— Mamute, ar mes pasislėpę? — klausia šnibždomis Lukas.

— ... —

— Mamute, ar mūsų čia nepamatys?

— ... —

— Mamute!

— ... —

— Pasakyk, ma! — Lukas papurto jos ranką.

— Tylėk! — nukerta motina.

Lukas apsilaižo, o burnoje sausa ir kartu. Jis tyli. Daugiau nieko neklaus. Vos nepravirksta, taip jam pasidaro gaudu, toks ižeistas pačios mamutės ir dargi tokiu piktu balsu. Ir kad artėja, baisiai atūžia kažkas, o jis nemato kas, ir to jam niekas, net mamutė nepasako.

Bet kai mamutė ar netyčia ar susigriebus ir pasigailėdama uždeda jam ant galvutės ranką, Lukas tyliai pravirksta, net pasikukčiodamas. Dabar dar gaudžiau jam pasidarė, kad mamutė taip piktai jį sudraudė.

Margas šunelis,usių ir sparvų praėstom iki kraujo ausim, iššoka iš vienasėdijos atremti puolimo. Margiukas, degutu pateptom ausim, išeina vienas prieš daugelį. Jis loja, jis gina šiuos namus.

Du šovė vienas po antro. Margiukas sargelis gaudžiai suklykė priešpabaiginiu ajajajimu. Jis buvo dar metęsis bėgti atgal į sodybą, bet pasigirdo dar vienas šūvis netoli namų, kur buvo jo visos dienos. Margiuko gaudus klyksmas ūmai nuščiuvo. Nesigirdęs jo lojimo daugiau niekad šitam vieniemyj. Truks ilgai čia Margiuko, kurs drauge gyveno.

— Mama! Ar jie Margiuką nušovė? — šnabžda Lukas, drebdamas, kaip epušės lapelis.

— ... —

— Ar nušovė, mamute?

— Nu.

Kai patvoriais ir patrobisiais apsižvalgydami, jie susimetė į kiemą, motina labiau negu šautuvų ir durtuvų išsigando jų veidų. Ji nekartą buvo išžiūrėjusi į stacijas, į veidus tų žydų ir kareivių, kurie nukankino Jėzų Kristų. Bet ar ji tikėjosi, kad į jos namus kada...

— Kur daugiau? — surinka vienas kietai ir žiauriai.

Motina nežino, ką atsakyti. Kažkoks blogas nujautimas, kažkoks praradimo jausmas apima ją, toks kaip pirma varnoms gvojant, tik dabar daug stipresnis. Žiūri išsigandus. Piktybė čia atnešė šitas baisias akis iš akmeninių veidų.

— Kiti kur? — paklausia vienas lietuviškai, ir tas motiną labai nustebina. Tik dabar ji pastebėjo, kad jis iš jų išsiskiria, pusiau civiliskai apsirengęs. "Šis čia tarp jų yra lietuvis", pamano sau.

— Nėra.

— Kur?

— Išėję.

— Kur išėję?

— Maudytis.

Civilis kažką paburba anam žiauriajam.

— Kas tą skudurą iškėlė?

Motina vėl nutyli. Pasakyti, kad nežino, kas iškėlė — negalima. Kaipgi ji, būdama čia šeiminkė, galėtų nežinoti tokio dalyko. O pasakyti, kas iškėlė, pasakyti, kad jos sūnus Jonas — dar labiau negalima.

— Kas?

— ... —

— Šitas? — parodo stovintį šalia motinos Luką, tylų, liūdną, kaip prie brastos Šv. Jono Nepomuko stovylėlė.

— Jis aklas, — pasako motina.

— Visi jūs čia akli, — žiaurusis idėmiau pasiziūri į berniuką, ir staigiu judesiu kyšteli jam prie pat veido didelio revolverio vamzdį, tarytum norėdamas nušauti.

Berniukas nei krūpteli, nei sujuda — palieka, kaip buvęs: taigi, aklas iš tikrųjų. Tik motina, visa išsigandusi, aiktelėjo. Tik ji, atkišdama rankas, nesąmoningai šoktelėjo nustumti rankos su revolveriu.

Kareivių vyresniojo lūpos iškrypsta šaltu šypsniu. Jis lyg būtų kažką atradęs ar atsiminęs. Motina žiūri į jo veidą, nenuleidžia akių, įtemptai seka. Sakytum, ji stengiasi išskaityti tą mintį, kuri sukėlė šitą šypsnį. Motinai prisivaidena iš kažkokio paveikslo giltinės veidas: žiaurus, nė kruopelės pasigailėjimo, nė trupinėlio atjautimo. Šypso, tykodamas auką, piktu džiaugsmu. Užtektų tik, jei dar dantimis sukulentų. Per motiną nueina šurpas dėl šito šypsnio. Jai maža betrūksta, kad pravirktų. Už kokias nuodėmes ant jos galvos atgriuvo šitie veidai, šitie baisūs? Kam ji kada blogo padarė, savo varguose vargeliuose net nesuskubus pamatyti, kaip senatvė atėjo?

Šį momentą tvankioj kaitroj dunksteri tolimas patrankos trenksmas.

— Tai pasakai ar ne, kas iškėlė liaudies priešų vėliavą?

— Ne priešų — mūsų.

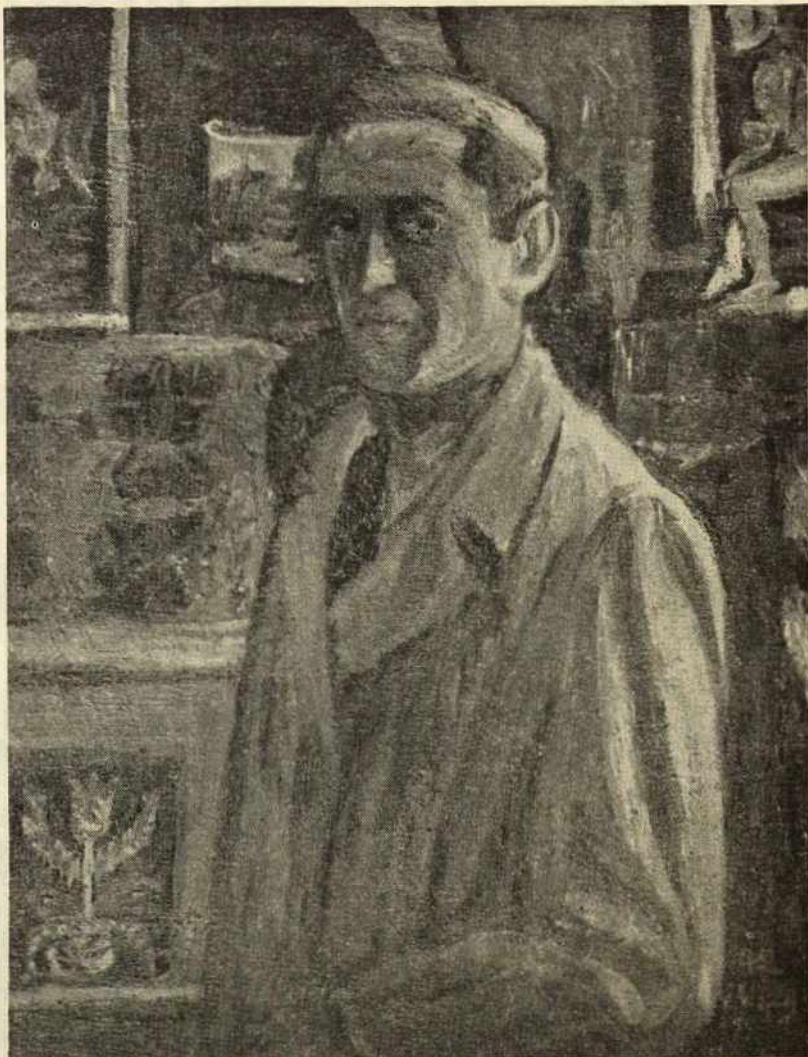
— Ką tai reiškia "mūūū-sų"? Kieno "mūūū-sų"?

— Mūsų. Jūs turite savo vėliavą, o mes savo. Jis žiauriai į ją žiūri. Jo veide nėra nė bruoželio anos šypsenos.

Trumputės tylos metu iš užu šilio pasigirsta artėjančio lėktuvo — vieno ar kelių — ūžimas.

Žiaurusis sunerimsta, žvilgteri į padangę. Kareivis netoliese pugsarsiai nusikeikia. Civilis žiauriajam kažką paburba. Motinai topteli viltis, kad lėktuvai juos nugins.

Bet žiauriojo veide išsigimsta vėl tas šypsnis:

A U T O P O R T R E T A S

— Mes neturim čia laiko su tavim. Jei nepasakai, galėsi paskui kale staugti.

Pasisukęs į savo bendrus, jis jiems kapote nukapoja keletą žodžių. Du griebia motinos rankas aukščiau alkūnių, o dar vienas Luką. Akląjį berniuką pasuka šalin taip smarkiai, kad tas, lyg nusviestas, parkniumba kieme ant žemės. Jis tyliai pravirksta ir keliiasi. Bet vienas, treptelėdamas visa bato pėda jam į vidupetę, akląjį vėl parmuša kniūbsčią...

Berniukas kukčioja veidu į kiemo žemę, kurią per daugelį metų minė jo tėvas, mama, Jonas, Jeronimas ir jis pats.

Giltinės veidas žirkтели kelis žingsnius ir prikiša vamzdį prie Luko pakaušio:

— Laukiu. Pasakai ar ne? Kai suskaičiuosiu tris, paspausiu.

— Sakyk, kol nevėlu. Kai jis pasakys "trys",

šaus, — greit sako civilis, lanku eidamas didelius žingsnius apie motiną, lyg piktoji dvasia apie mirštančio lovą.

Motina apstulbsta. Tai ir kas gi čia dabar daros? Betgi tai nėra sapnas? Ne, tai tikrai ne sapnas. Motiną siūbteli svaigulys. Ji gaudosi orą, o akyse išauga milžiniškas batas, kuris primynė jos sopulėlio pečius. "... pasakys "trys" — šaus..." Šaus? Argi kaip margiuką? O kas gi tokiam? Šaus, žinoma, nušaus, jei nepasakys. Bet jei pasakytų — nušautų Joną. Ir šitas jos sūnus — ir tas.

— Vienas! — užgirsta žiauriojo žodi.

— Vienas! — pakartoja civilis. — Ar tu nori pati prazudyti savo aklą vaiką? — girdi motina saviškių kalba žodžius, greit sakomus civilio, kurs sukasi ir tykoja, lyg piktoji dvasia netoli mirštančio.

„... nori pati pražudyti savo akių vaiką?...”
Jei jis taip gali iškreipti žodžius, taip draskyti jos širdį, ar jis pats neturėjo motinos?

— Du! — užgirsta žodį, lyg iš pragaro.

— Du! — surinka išpėjamai civilis.

Jau du. Luko sopulėlio paskutinė minutėlė. Motina pasiveržia išsirausti iš laikančių ir apglėbti Luką, savimi uždengti. Bet jai nepasisiekė: jie tik dar kiekiau suspaudė jos rankas ir nusi-
keikė.

— Jėzau, Marija! Pasigailėk! — surinka motina nesavo balsu.

Ir staiga motinai šauna mintis, kad ji gali ne-
išduoti Jono ir išgelbėti Luką, pasakydama, kad ji pati iškėlė vėliavą. Ji pati iškėlė. Aš! Tik jai dingteli su išgąsčiu, ar suspės ji pasakyti? Ar tas neištars pirmiau „trys“ ir neišsaus? O jai užspaudė kvapą sausu kartumu. Ji užspringo su-
rikdama, sprangulys užslėgė balsą. Sukaupė vi-
sas pastangas tam vienam žodeliui ištarti: „Aš”.
Bet ji tik prasižioja, kaip žuvis. Ji žiopčioja ir netekdama jėgų klaupiasi, pakibdama ant rankų tarp dviejų kankintojų.

— Aš iškėliau vėliavą, — užgirsta motina savo vyro balsą, jos sūnų tėvo balsą. Aš iš ka-
pinių jo balsas? Ar iš karsto nuo smėlio kalnu-
žėlio? Ar šito neišlaikė tėvo širdis, kuri taip juos visus mylėjo?

— Tu? — užgirsta žiauriojo klausimą.

— Prisipažįsti? — girdi ir civilio balsą.

— Aš, — pakartoja tėvo balsas.

Motina atmerkia akis — Jonas. Jonas, nušo-
kęs nuo tvarto, kur buvo pasislėpęs. Jis iš veido ir iš būdo visada daug kuo primindavo tėvą. Bet tik šikart, ir net jai pasidaro pačiai keista, kad tik šikart ji taip aiškiai užgirdo, kaip Jono balsas panašus į tėvo balsą.

— Vaikeli! — sudejuoja motina, žiūrėdama į išbalusį Jono veidą. Koks jis dabar dar pana-
šesnis į tėvą, koks tikras tėvas. Toks pat išbalęs ir tokiais pat aštriais bruožais, koks buvo numi-
ręs, koks pašarvotas ant lentos gulėjo. — Vaikeli!
— dar skausmingiau sudejuoja motina, apsilie-
jant širdžiai, kad jis pasirodė, kad jis taip tiesiai
jiems į rankas.

— Yra ten jūsų daugiau? — paklausia sau-
sai.

— Nėra, — atsako Jonas.

— Tikrai?

— Nėra.

— Pažiūrėkit, — dėbtelėjęs į valdinius, gal-
vą krusteli tvarto link.

Du arčiausiai stovėjusieji nueina patikrinti.

— Lipk ir numesk tą liaudies priešų skudu-
rą, — liepia Jonui, parodydamas revolveriu į vė-
liavą.

— Ne, — griežtai papurto galvą Jonas.

— Ką? Nelipsi?

— Ne.

— Ne-lip-si? — košia lėtai ir kažkokiu pri-
slopintu balsu.

— Pasakiau, kad ne.

— Ge-rai, — Ge-rai, — iškošia beveik su-
čiauptom lūpom ir keletą sekundžių įdėmiai žiūri
į Jono veidą. Paskui kiek prisimerkia ir vėl re-
žymiai nusišypso. — Užlipk tu ir numesk, — pa-
sako kareiviui.

Žiaurusis degasi cigaretę. Palūkuriuoja, kol
kareivis numeta vėliavą.

Numestą vėliavą sudrasko, sumindžioja ir
apspiauna.

— Imkite jį drauge, — paliepia kareiviams.

Kareiviai apstoja Joną ir pastumia jį mašinų
link.

Motina jau buvo bepuolanti ant kelių prieš
žiaurį. Bet kai akys susitiko, ji susilaikė dėl
šito veido. Ar ne tokie stacijų paveiksluose? Vel-
tui ji maldautum gražinti sūnų.

Motina nuryja sprangulį. Pagalbos jau nėra
jokios iš niekur. Josios Joną jau praveda pro ją
šitie, nešdamiesi šautuvus su blizgančiais dur-
tuvais.

— Sudie, mama! — Jonas pravedamas žiūri
į motiną.

„... kaip jis žiūri, mano nabagėlis sūne-
lis...” motina beveik šuoliais, neitiktinai ne-
lauktai vikriai užbėga iš prieš ir metasi prie sū-
naus, jį apglėbti skėsdama rankas.

Kareivis — tas pats, kurs Luką batu į pečius
buvo mynęs — dabar šautuvo buože nukerta mo-
tiną į šalį, surikdamas:

— Šalin, kale!

Motinai suskausta viduriuose, bet akyse ža-
liuojant ji mato, kaip Jonas iš visos jėgos spiria
tam kareiviui į kirkšnius. Kareivis susmunka vie-
toje, paleisdamas ir šautuvą iš rankų. Jis rai-
čiojas iš skausmo, o jo draugai muša Joną į pe-
čius ir galvą.

Bet tarp jų ir jos ižengia praeidamas žiau-
rusis. Jisai suspėja pamatyti, kad jis šypso, ne, jis
jau net juokias, savo kreivais dantim priminda-
mas didžiulės žiurkės snukį.

— Atleisk, moč, kad truputį teko sutrukdyti,
— paskui žiaurįjį sekdamas, sako civilis lietuviš-
kai, į pečius suaugęs, palinkęs, kažkaip persi-
metęs.

Motinai suskausta, kad jis taip suktai pasakė,
kad taip veidmainiškai. Ne iš anų kuris, bet šis —
ir lietuviškai dargi.

— Judošiaus tu keliu eini, išgama nelabasis,
— surinka motina, pasišlykštėdama visu jo pa-
vidalu.

Jai net kiek lengviau pasidaro, kad visą tei-
sybę jam tiesiai į akis pasakė.

Ji mato, kaip Jonas įlipa į sunkvežimį ir iš
visų išsiskiria savo baltais marškiniais.

Motina peržegnoja išvežamą sūnų: Vardan
Dievo, Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios.
Amen. Ir staiga jai pasidaro ramiau. „Dievo valia
tegul. Galybių Dievo.” Pasižiūri į kapines, kaip
ji pasižiūrėtų į tėvą, jo būdo tvirtume šią sunkią
valandą sau atramos ieškodama. Ar mato iš ana-
pus dabar šitai tėvas? Ak, pasidaro taip graudu,
neišpasakytai graudu.

Suburgzia mašinos. Baurus trūkčiojās ūzimas plēšia ausis. Iš širdies kažkas su sopuliu išsinerdinėja. Kažkas atplėšdinėja dalį lediniais nagais. Veža išveždinėja Joną. Nei pasako kur. Kriokdamos mašinos apsisukdinėja per linus ir avižas, ratais išversdamos didžiules vėzes. Ar pasimatys dar kada? Gal jau tik Juozapato pakalnėj?

Motina kalba "Tėve mūsų". Visa susikau-pus lydi akimis mašiną, kurioj baltais marškiniais Jonas. Jai staiga pasirodo, kad antikristo vežimas išveža jos sūnų.

Vėl pasimaino mintis, o gal dar Jonas ir pareis. Gal jį paleis, o gal jis kaip nors pabėgs.

— Mama! — pašaukia Lukas iš kiemo.

— ... —

— Mama, kur tu? — berniuko balse išgastis. Tur būt, jis mano, kad tos mašinos nusiveža jo mamą.

Motinai ir tas ir tas sūnus. Vieną išveža nežinia kam ir kur, o kitas aklas, išsigandęs, jau prie pat mirties buvęs.

Motina pakelia neregį sūnų nuo žemės. Ji ne-dejuoja. Tik per jos veidą lėtai ritasi stambios ašaros. Kelios jų užkrinta ant Luko aklo veido, ant jo paskirdusių lūpų. Lukas apsilaižo ir pa-junta sūrų skonį

Motina sustingsta laukdama, kada anoj pusėj slėnio iš pakapinio išlįs vėl sunkieji vežimai, kada tols įžulniai prieškalniu atgal vieškelio link. Jonas, vargšas, nuvežamas žiūrės atsisukęs. Dar gerokai iš vieškelio matosi vienasėdija. Gal paskutinį kartą matys ir ją, savo motiną su balta skarele.

Bet iš slėnio jie dar nesirodo. Užtruko, gal mašina sugedo, ratas nuo ašies nusimovė. Minutės kankinamai ištįso.

Diena tokia giedri. Joninės. Dieve, argi galėtų, rodos, tokią dieną kas blogo atsitikti.

Iš slėnio nusiskriodžia šuvių salvė. Nudrioski.

Motina spygteli, visa krūptelėdama, net Lukas pasispaudžia prie jos:

— Mama?! ... — virpa jis drebėdamas.

Salvė skaudžiai atsiliepė visam pakapiny, sėdybos skliautuose ir vėliausiai viauktelėjo šile.

Iš slėnio pakyla varnos ir krankia, suka ratu viršum kapinių.

Motina suklusus, įsitempus, akmeninė. Jai at-rodo, kad ji turėtų užgirsti dar ir riksmą.

Bet nieko daugiau. Tik jos širdis, kaip pamuštas paukštis plasčioja, tik keistas šaltis į ją padvelkė.

— Mamute!? — Lukas brauko delneliais per motinos veidą, lyg jos veide norėdamas atsakymą apčiuopti.

Nuo tų prisilietimų perėjo ledinis šiurpulus. Ar gal ir aklojo širdelė nujaučia, kad ši minutėlė — Jono paskutinioji. ... "Jėzau Marija, priimk jo sielą!" Ar nepamiršo jis vargšas, ar suspėjo jis prieš mirtį dar pasigailėti už savo nuodėmes? ...

Motina sustingus, lyg apsvaiginta. Ką jis pagalvojo paskutine mįslele? Baisu juk buvo. Buvo

gaila motinos, Baliutės ir brolių ... Įklusus mo-tina — — —

Nieko daugiau: nei šuvių, nei jokio riksmo. Tik varnos.

Motina suprato iš karto. Tik ji vis kažkaip negali tikėti, kad tai galėjo būti. Argi tai buvo iš tikrųjų, kad ji girdėjo šuvis?

Paskui vėl pasigirsta duslus mašinų ūžimas. Netrukus motina vėl pamato sunkvežimius, už pakapio įžulniai kylančius keleliu į vieškelį.

Ag, sunkvežimiuose jau nebėra vyro baltais marškiniais. Joną jie paliko slėny.

Pagauta siaubo, ji surinka. Ir metasi bėgti į slėnį.

O varnos suka, gvoja, krankia. Ar nėra tik jos iš pragaro? Ne, ne jos — tie kurie nuvažiuoja, iš pragaro. Jie tik žmonėms pasivertę, bet ne žmonės, ne motinų krūtim maži maitinti. Varnų šitie pagimdyti. Kirmėlėm, rupūžėm ir gyvatėm maitinami jie užaugo, lyg prieš svieto pabaigą.

Lekia motina per džiūstančius, kvepiančius dobilus, širyti Jono nupiautus. Lekia per arimą, irgi Jono užvakar suartą. Užkliuvus krinta ir vėl kelias, skuba bėga senatvėje sulaukus šitos dienos. Jai baisu, kad kuri varna gali išlesti Jono akis. Jei nesuspės motina, jei pasivėlins, o kuri viena iš didelio būrio pultų žemyn suglausdama sparnus. Pultų staigiu užkritimu, kaip viščiuką jos puola. Snapu iškirstų, kapote iškapotų akeles. Dieve, ar dar maža, kad jau Lukas be akių? ...

Motinai pasidaro klaiku, kaip niekados. Jai pasirodo, kad ji nepalekia, kad vietoj kapstos. Kad turėtų karvelio sparnelius, va, kregždžių pro pat šalį prasinešančių. Ir varnos, ir piktos dvasis, ir nelaimė — už žmogų greitesnės, greitesnės ir už motinas net ... Jos su sparnais ...

— ... su sparnais ... su sparnais ... — uždusus, dvėščiodama orą, šnabžda motina, lyg pablūdus — — —

— Mama! ... Mama! ... — šaukia paskui ją atsilikdamas Lukas, klupdamas ir vėl keldamasis ant arimų, kuriuos metai iš metų arė jo tėvas, kuriuos dar tik užvakar suarė Jonas.

Lukas pasiklysta. Jis nemato, kur jo motina nubėgo. Nežino krypties ir sustoja ant arimų. Jam pasidaro neišsakomai klaiku čia dabar vienam tamsybėje. Psilaikydamas uždususi alsavi-mą, jis stengiasi ką nors užgirsti.

Ūmai jis užgirsta savo motinos klyksmą. Kas ten, ar tai jo motina? Jis dar niekad tokio jos balso nėra girdėjęs.

Lukas atkiša į priekį rankas ir lėtai eina į tą pusę, kurioj girdi motiną jau ne klykiančią, bet kažin kokių storu balsu ūkuojančią. Jis eina iš lėto. Jo basos kojelės tokios apsunkusios ir vis kliūvančios už arimo, lyg jos būtų medinukės. Aklam veidelyj jokios ašarėlės, bet bruožai skaudžiai iškreipti. Jeigu jis galėtų bent verksti, būtų lengviau pakelti tą mamos tokį ūkuojimą, tokį kaip gegutės kukavimą ...

"... palaimink mūsų darbus, laukus ir namus ..." — Lukas atsimena dažną mamos gyda-vimą ...

— Argi, Dievuli, jau apleidai mus?! — su šiuo šnabždesiu jį nugašdina didi klaikybė. “Jei jau ir Dievulis nepagaili mūsų, tai kas pagailės?” — šiurpas nusiaubia Luką, aklaį tamsybėje, dar tik pradėjusį gyventi...

Jis tiesia rankes į mamos riksmo pusę, kaip į vienintelį prieglobstį. Jis kliūva basomis kojėlėmis už arimų ir dusdamas šnabžda vis tą patį:

— Argi, Dievuli, jau apleidai mus? Argi neišgirdai mano mamos?...

Sugriaudžia sunkiai ir dideliu balsu.

Ore sparčiai artėja baisus užimas, žemas ir galingas. Girdi Lukas, kad mašinos, gal tos pačios, ką išvežė Joną, kurtindamos praskrenda viršum galvos ir netrukus pradeda kalenti. Vieškelio pusėj pradeda tankiai šaudyti.

Lukas krinta kniūbsčias ant žemės, veidu pa-
taikydamas į čiobrelius. Nežino, kas šaudė, bet gal jo mamą šaudė...

Pasigirsta vienas po kito baisūs, artimi bombų sproginiai... Vieškelio pusėj, kur nuvažiavo tie, ką Margiuką nušovė...

Lukas spaudžiasi prisiplakęs prie lauko. Dreba kaip epušės lapelis. Sprogimai sudrebino žemę. Jam pasirodė, kad sekantį kartą jį kažkas išmes, kur jis nieko jau ir negirdės. Jis kris tada kažkur ir visai pražus. Negirdės tada gal jau net ir mamos riksmo, šito sopulio iš tamsybės pro varnų kranksmą. Kas gi būtų, jei jis taip nieko ir negirdėtų, kaip nieko nemato?

Bet baisių sprogimų daugiau gal jau nebus. Pagal tilstantį užimą Lukas supranta, kad sproginiai su baisiom mašinom nuskrenda tolyn...

Ir užstoja tokia tyła, kad jis girdi dūzgiant bitele. Čiobrelių kvape jina, nebudama nei varnų, nei mašinų užimo, nei sprogimų, nei nieko. “Kodėl, Dievuli, aš ne bitutė? Kaip gerai būtų, jei aš ir mama būtumėm bitutės!...”

Neberėkia jau ir mama — jis atkėlęs galvą geriau pasiklauso — nerėkia, negirdėti. Tik girdėti atokiai dar varnos ir čia pat bitutė. Lukui pasidaro lengviau...

Ir po to Lukui kažkodėl ima atrodyti, kad mama ir vėl, kaip pirma, uždės ant jo pečių ranką. Pakels jį nuo žemės ir vėl glostys jo galvą. Jis įklusta į aplinkinę tamsybę, tarytum laukdamas užgirsti mamos žingsnius. Jis iš tolo visad pa-

žindavo mamos basų kojų atėjimą. Jis gerai skiria jos basus žingsnius ir nuo Jono ir juo labiau nuo šlubo Jeronimo...

Bet jis gi juk ir girdi ne mamos atėjimą, ne! Tai Jeronimo atšlubavimas, tikrai!

— Jeronim! — tyliai, baikščiai šūkteli Lukas.

Ir kai prie jo priklaupia Jeronimas, Lukui iš karto pasidaro ramu. Dar niekad taip nebuvo Jeronimas jam mielas.

— Jeronim, pasakyk, kas? — apgraibydamas brolių, Lukas atsisėdą šalia.

— Jie mūsų Joną...

— Ką jam padarė?

— ... nušovė.

Lukas abiem rankom įsitveria į Jeronimo ranką, lyg bijodamas, kad nepasiliktų vėl vienas tamsybėje. Jis gerai suprato, kad šitą brolių jis teturi tikrai vieną. Antro jau nėra. Buvo. Tas buvo Jonas. O jo ir veido jis niekad nematė. Tik iš balso jo buvimą girdėdavo. O jei ir Jeronimo jis netektų? Ar ir Jeronimo veido jis nežinotų? Ir Lukas atsiilošia ant Jeronimo krūtinės, o atgalia delnais, pirštų galeliais braukinėja per brolio veidą. Pirmąkart taip įdėmiai, taip atsidėjęs brauko per Jeronimo veidą, tyrinėja:

— Tavo akys... abi geros, sveikos... Duotum man vieną pasilaikyt... Nors trumpam pasižiūrėt, kas yra aplinkui... Pažiūrėt į mamą...

— Duočiau pasilaikyt, jei galėčiau... — liūdnai liūdnei pasako Jeronimas.

— Mama sakė, ne pasilaikyt trumpam duotų, visai atiduotų, jei galėtų.

— Mama tau ir abi savo akis atiduotų, jei tik galėtų.

— Tai ar Jono ir vestuvių jau nebus?

— ... — Jeronimas nieko neatsako.

— Ką? — Lukas atgalia delnais papurto brolio smakrą, lyg dar vis netikėdamas! Jam dar vis kažkaip atrodo, kad ne iš tikrųjų taip viskas, taip baigta. Kad lyg kaip pasakoj kokioj išeis vėl viskas gerai.

— Jau nebus... — aidu balsu tyliai pasako Jeronimas. Ir truputį palaukęs, pakartoja dar tylesniu ir skaudesniu balsu: — Jau nebus...

Ir tuo pat kartu Lukas pajunta ant savo veido krintančias brolio ašaras. Netyčia apsilaižo — ašaros ir šitos tokios pat sūrios, kaip ir buvo mamos pirmiau.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

VEIKALAS APIE LEGENDŲ ŽIVILĘ

1950 m. gruodžio 10–11 dienomis Jurgis Blekaitis Čikagos scenoje įkūnijo Antano Škėmos veikalą „Živilė“. Abu spektakliai buvo įdomūs, sutraukė gausius žiūrovus ir praėjo pakilioje nuotaikoje. Veikalas yra labai sceniškas ir naujas lietuviškoje dramaturgijoje; besikeičiantys personažų variantai ir pasakoriaus momento įvedimas yra labai dėkinga medžiaga režisieriui ir aktoriams. Iš kitos pusės tačiau norisi pastebėti, kad veikalas paliko savotiškai liguistą ir nihilistinę nuotaiką, nes jo vedamoji idėja yra labai tuščia ir nepavykusi. Niekas iš mūsų, manau, nėra didelis didaktinės kūrybos šalininkas, tačiau tai dar nereiškia, kad idėjiškai silpnas veikalas mums būtų itin prasmingas, ypač prisimenant, kad Svajūno monologai lyg ir stengiasi perduoti mums kažkokią paslėptą idėją. Dėl to ir norėčiau paanalizuoti šį veikalą iš kelių perspektyvinių taškų.

Formalinė veikalo struktūra

Klasinės dramos uždavinys buvo sukelti tikro gyvenimo iliuziją scenoje. Pasikelianti uždanga buvo tarsi langas, atsiverias į savotišką vyksmą, einantį kitoje erdvėje ir kitame laike. Žiūrovas tebuvo pasyvus stebėtojas. Autorius veikale kalbėdavo tik per savo personažus; kaip asmuo jis veiksmu nedalyvaudavo. Scenos rampa buvo neperžengiamas barjeras tarp dviejų tikrovų: gyvenimiškos ir meniškosios.

Pirmieji, sulaužę tas tradicines ribas, ar nebus tik Miguel de Unamuno ir Luigi Pirandello. „Čkanose“

patsai Unamuno dalyvauja ne vien kaip rašytojas, bet kartu ir kaip veikėjas. Knygos herojus Augustas Perez vyksta pas jį į Salamanką protestuoti prieš savo mirtį, tačiau po ilgų diskusijų Unamuno įsako jam mirti, ir anas miršta. Pirandello veikale „Septyni personažai ieško autoriaus“ tie personažai įsibrauna į scenoje vykstančią repeticiją ir maldauja leisti jiems suvaidinti savo rolę. Jie tesą dar tik sukurti vaizduotėje, bet nerealizuoti scenoje ir kankinasi, negalėję atlikti savo meninės paskirties. Nuo tada pradeda dužti klasinės dramos ribos; jose pradeda figuruoti autoriaus, režisierius, publika. Aktoriai kalbasi su publika, peržengia rampos ribą, įžengia į salę; iš teatro kėdžių pakyla veikėjai ir užlipa scenon, o tai sukelia iliuziją, jog nėra griežtos ribos tarp scenos ir žiūrovo, ir kad visa sudaro vienumą aukštesnėje transcendentinėje plotmėje. Šios modernios dramos priemonės yra labai dėkingos. Verta tačiau pastebėti, kad jų uždavinys nėra vien stebinti žiūrovą originaliomis staigmenomis, bet kartu iškelti naujų aspektų santykių tarp meno ir realybės. Dažnai čia paliečiamos filosofinės problemos apie kūrybą ir meno esmę.

Šis kelias tad domina ir Antaną Škėmą. Jo „Živilė“ yra pirmas šios krypties veikalas lietuvių dramaturgijoje, dėl to šis jo žingsnis yra drąsus ir sveikintinas. Škėma pasirenka legendarinį Živilės motyvą ir tą pačią tragediją atkartoja trijuose veiksmuose trijuose varijantuose. Tuo būdu išgaunama nuolat atgimstančios

tragedijos iliuzija, primenanti Nietzschės amžinojo pasikartojimo dėsni ar dar senesnę indų reinkarnacijos idėją. Pasakorius Svajūnas čia atstovauja patį autorių; jis tarpininkauja tarp scenos ir salės, tardamas savo nuomonę esminiuose momentuose ir, panašiai kaip choras graikų tragedijose, atpasakodamas veiksmą, besiplėtojančią už scenos ribų.

Atrodo, kad šioje pagrindinėje veikalo struktūroje autoriui nemaža įtakos bus turėjęs Thomtono Wilderio veikalas „Mes dar kartą išsigelbėjome.“ Tenai, kaip ir pas Škėmą, kiekviename veiksmo atsikartoja tas pats gero ir pikto kovos motyvas, kiekvieną sykį skirtingame laikotarpyje, tarp tų pačių, nors ir modifikuotų veikėjų. Škėma šį Wilderio motyvą sulietuvina ir iš universalinės plotmės perkelia į tautinę. Tuo būdu „Živilės“ drama, nors ir labai originali lietuvių teatre, nėra itin originali tikrąja to žodžio prasme. Šio fakto konstatavimas tačiau nėra didelis priekaištas, nes Škėma minėtą motyvą pakankamai originaliai traktuoja, taip kad „Živilės“, nors ir parašytos tam tikroje Wilderio įtakoje, mes negalime laikyti aklu sekimu ar kopijavimu.

Veikalo idėja ir herojai

Šioje vietoje norėčiau išreikšti Antanui Škėmai pagrindinių savo priekaištų, nes, mano nuomone, Živilės legenda žiūrovui perduota gerokai nublukusi ir susentimentalinta. Autoriaus siekimas ją savitai atgaivinti, atrodo, nelabai tepavyko. Didieji kūrėjai, tiesa, dažnai pasirenka legendarinę ar istorinę motyvą ir jį išvysto, subtiliai išryškindami gilią idėją, slypinčią po ta, iš paviršiaus žiūrint, primityvia forma. Taip gimė Orleano Mergelė, taip gimė Vilijus Telis, taip gimė ir Sūnus Palaidūnas. Antanas Škėma, tačiau, Živilės motyvo neišvysto, bet jį pakeičia ir, reikia pripažinti, gana nepavykusia linkme. Legendos turinys yra trumpas: karo vadui Gluosniui prižadėta, kad, nuga-

lėjęs gudus, jis gaus karaliaus Karijoto dukterį Živilę. Gluosnis laimi, tačiau Karijotas jam dukters neduoda. Įtūžęs Gluosnis įveda į pilį gudus. Živilė nuduria Gluosnį ir nusižudo pati. Legenda, kaip matome, yra neabejotinai baladinio pobūdžio ir palieka mums neįprastą įspūdį. Jos turinys labai kondensuotas; gilūs veikėjų dvasiniai konfliktai, kaip įprasta legendose, ilgai neanalizuojami: jie išreiškiami paprasčiausiomis priemonėmis, aprašant išorinį vyksmą. Škėma nuo tarpu turi tris veiksmus išryškinti pagrindiniams legendos veikėjams: Gluosniui ir Živilėi, tačiau, prisipažįstu, kiek legendoje jie man buvo aiškūs ir suprantami, tiek migloti jie man yra pas škėmą. Plėsdamas veikalo apimtį, autorius nepakankamai išvysto pagrindinius herojus ir visiškai neanalizuoja esminių jų dvasios konfliktų; vietoj to jis įveda pašalinį personažą. Ašautą ir iki kaktumo smulkiai aprašo jo pasaulėžiūrą bei menkaverčius tikslus. Kartais net norisi suukti scenon, kad galų gale jis nutiltų ir leistų pasisakyti svarbesniajam herojui Gluosniui. Jis tačiau tyli ir slepia nuo mūsų savo tikslus. Net ir tokiame dramatiškame dvasios lūžyje, kai jis ryžtasi išduoti savuosius priešams, autorius apie jo vidinį konfliktą tik tiek tesiteikia pasakyti: "Jis tave mušė, šitas piktas senis. O šalia stovėjo ir šypojosiai praeikintas Ašautas. Mano Dieve! Skaumas patvino, blaškėsi širdis, kodėl ji netrūko? Ką turėjau veikti, Živilė? Tu vienintelė. Juk žinau, kad esi vienintelė? Bėgau per tuščius laukus, šaukiaus Dievo, vėjas, o, jis grūdo atgal į burną beprasmius žodžius." Tai ir viskas. Matom, kaip neišnaudotas ir kaip negiliai traktuojamas tas pagrindinis ir lemiamas Gluosnio posūkis. Kai Andre Gide plėtoja Biblijos sūnau palaidūno prilyginimą, jis taip giliai pagrindžia jo išėjimą, kad mes klausiamės save, ar tie patys motyvai neišvestų ir mūsų iš namų. Čia gi motyvavimas neįmanomai vaikiškas: mušė tėvas, skaudėjo širdis, nuėjau pas rusus. Atrodo, kad škėmos Gluosnyje nekyla joks pažymėtinas dvasinis konfliktas; jisai net nustemba, kai Živilė nepriitaria jo išdavikiškam žingsniui ir nebėga su juo į laimingą meilės gyvenimą.

Ivesdamas į veiksmą, neigiamą Ašautą, autorius stengiasi iš Gluosnio sukurti lyg ir pozityvų herojų. Tuo būdu jis antrą kartą nuklysta nuo legendos Gluosnio, kuris tėra baladinis personažas, bet joks pozityvus herojus. Pats nutolimas nuo legendos, suprantama, yra leistinas ir nėra jokia yda, tačiau, nelaimė, škėmos Gluosnis tuo būdu kaip tik

tampa labai miglotas ir nesuprantamas. Autoriaus Gluosnis, lygiai kaip ir legendarinis, visais lemiamais momentais parduoda savuosius: jis atveda į pilį gudus, jis išduoda ginklų sandėlių koplyčioje, jis ryžtasi nuvesti ir šnipus į pogrindžio štabą, jei, laimei, jo nesustabdytų atsitiktinai pabudęs Karijotas. Iš kitos pusės tačiau škėma jį scenoje traktuoja kaip neabejotiną herojų ir net su jo asmeniu riša patį tėvynės prisikėlimą. "Ir aš tikiu, kad ten, mūsų krašte daug Živilių ir Gluosnių pabunda kovai ir kančiai... Tikiu, ateis išsivajota diena." Nelabai tai džiuginanti perspektyva, nes nenorom kyla klausimas, ar ir vėl neišduos tėvynės Gluosnis, negaudamas Živilės. Sunku, mat, įtikėti, kad Gluosnis galėtų iškovoti mums laisvę. Mat, Gluosniui tėvynė tėra tik antraeilis tikslas, esmėje jis nori Živilės. Jis nekovoja už laisvę: kova su priešais jam tik priemonė laimėti mylimą moterį. Ar idėja ji vedė mūšio sukuryje? Ne. Jis svajoja apie Živilę: "Dirmyn, Gluosni. Ten, siaurame lange supasi šviesus rūbas. Kirs iš peties, Gluosni. Kitaip — nematysi jos." Štai visas jo kovos tikslas. Dėl to nenuostabu, kai ta priemonė jo neveda prie tikslo, jis lengva širdimi pereina į priešų lagerį. Palyginkime šį škėmos herojų nors ir su Don Kichotu. Ne meilė Dulcinėjai išveda šį nemarųjį riterį iš namų. Jis turi aiškų gyvenimo uždavinį; jis išjoja į pasaulį kovoti už teisybę, ginti silpnuosius ir bausti nedorėlius. Kokia gili būtų jo meilė Dulcinėjai, ji nėra vienintelis ir svarbiausias faktorius. Gluosnis tuo tarpu be Živilės — tai kaip anas raiteilis be galvos. Be jos jis nežinotų nei ką daryti, nei už ką kovoti. Rodos, tik tartų Živilę: "Sukilimas pralaimėtas, Gluosni. Liko tik paskiri būreliai", ir jis bematant nuleistų kardą. Škėma bando sukurti sentimentalų heroizmą net ir iš stačiai nepakeliamos menkystos trečiame veiksmo. Ne vien Don Kichotas, bet ir kiekvienas, rodos, suukytų triumfuojančiam Ašautui: "Žūk, niekše!" arba "Brangiai parduosime mes savo gyvybes!" ir kovotų. Herojui, rodos, daugiau tiktų žūti su ginklu rankoje, negu kukliai pasitraukti su Živilė į nuošalų kambarį ir, palengvinant darbą priešams, nusišauti pačiam. Autoriui gi, matyt, Gluosnis ir čia herojus, nes netrukus scenoje pasirodo Svajūnas ir graudžiai aprauda mūsų herojaus nedalį. Taigi, viską suglaudus, reikia prisipažinti, kad sukurti iš Gluosnio šiek tiek pakenčiamesnį herojų škėmai nelabai tepavyko.

Nesulyginamai ryškesnė yra Živilė. Ji yra moteris su nusistatymu. Ji

nai idealistė, jina nori gero visiems, nors tas jos troškimas, kaip kad dažnai būna jaunoje moteryje, nėra pakankamai susikristalizavęs į konkrečius gyvenimiškus tikslus ir daugiau išsilieja svajonių bei poetiškų palyginimų forma: "Noriu gyvy žmonių. Noriu didelių žygių. Noriu džiaugsmingų veidų, noriu, kad visi šypsotųsi. Laisvi žmonės — laisvoje šalyje" arba "Judu pamiršote saulę... Saulė! Kai pažiūriu į saulę, noriu laisvės". Tačiau ir ji gerokai nublanksta veikalo eigoje ir trečiame veiksmo tampa jau ketvirtellė persona, kurią nustelbia net ir Karijotas. Ji, rodos, tik tiek tereikalinga, kad dėl jos galėtų bijoti ir jaudintis Gluosnis. Iš pradžių atrodo, kad škėmos Živilė bus, kaip ir legendoje, didvyrė. Ji, tiesa, nemoka kalaviju švalstyti, bet užtat jos dvasia tvirta. Ji yra tartum kelrodėis neapsisprendusiame ir poilsio norinčiam Gluosniui. Tačiau pažiūrėkime, kaip ji sprendžia naują situaciją, kai grįš Gluosnis kartu su gudais. Nepamirškime, kad tai kulminacinis punktas Živilės tragedijoje. Kaip Gluosnio konfliktas yra rinktis tėvynę ar Živilę, taip Živilės problema yra, kaip reaguoti į tėvynės išdavimą. Legendoje Živilės tragedija palieka nedilstantį įspūdį savo logiškumu ir neišvengiama būtinybe. Jina atvirom akim žvelgia į realybę, sprendžiasi, ir, būdama ištikima savo įsitikinimams, nuduria tėvynės išdaviką. Po to tik joje atgimsta moteris — ir ji nusižudo, negalėdama gyventi be mylimo žmogaus. Tačiau škėma kaip pirma, taip ir čia bando nejučiom ir pirštų galais apeiti Živilėje kylantį dvasinį konfliktą. Jis jos neanalizuoja ir jos konflikto negilina, ko kaip tik pageidautume iš logiško legendos vystymo. Tėvynės išdavimo sąvoka čia visai nefigūruoja, ir Gluosnis atrodo lyg nekaltas žiauraus likimo aukas. Svarbiausias motyvas Živilėi pasitraukti iš gyvenimo, rodos, yra tik tas, kad ji neberanda kitos išeities iš tos keblios situacijos. "Maniau, likimas pasigalės mūsų. Bijojau ir tylėjau. O gal... Laukiau stebuklo. Kai šiandien atėjai nuvargęs, pralaimėjęs, bet nepalūžęs — patikėjau stebuklu." Bet stebuklas neįvyko. Jie patys per silpni kovoti. Lieka tik nusižudyti. Antrojo veiksmo nusižudymas mums iš viso atrodo nepakankamai pagrįstas; gaunasi įspūdis, kad ji padiktavo daugiau autoriaus noras palaidoti herojus kiekvieno veiksmo gale, negu vidiniai ir logiški veikėjų motyvai. Trečiojo veiksmo mirties idėję menkysta mes jau turėjome nemalonį pareigą paminti.

Atrodo, kad kartais ir pats autorius pajunta, jog Gluosnis su Živilė

yra per silpni, ir bando mus įtikinti, kad jie abu drauge kovodami bus tvirti. "Atiduok man Gluosnį. Be manęs jis žus, ir be jo aš žūsiu. Mudu abu — milžinai. Atiduok man Gluosnį, tėve!" Tačiau ką gi tai reiškia — atiduok man Gluosnį? Nejau skėma mano, kad vedybų apeigos ar gyvenimas pagirio trobelėje pavirs juos milžinais? Ne formalinis paskelbimas vyru ir žmona, bet dvasinė meilė riša mylinčiuosius. Didelė meilė, ne vestuvės padaro žmones herojais. Jei jie ko nenuveikė, siekdami vienas kito, tai nelabai tikėtina, kad nuveiks, priklausydami vienas kitam.

Baigdamas dar norėčiau prisiminti, kokią idėją atskleis mums autorius atstovaus veikalo gale. "Jų nebėra. Živilės, Gluosnio, Karijoto. Mano legenda baigta", — taria jis. "Tik... aš tikiu, gal ir šitoje salėje sėdi nauja živilė ir naujas Gluosnis. ... Svajokime, svajokime". Bet kas iš to svajojimo, drįsčiau paklausti. Vėl gims, mylės, svajos, truputį pakovos, o kai bus per sunku, nusižudys? Vėl blogis žemėje viešpataus? Thorntono Wilderio veikale tėvas negali maištauti sūnų, tačiau palieka jį gyventi. Jisai nenori sunaikinti nors ir blogo savo sūnaus. Tačiau jis žino, kad jo tvarka yra gera ir kad tik joje mes galime egzistuoti. Jokios kalbos apie nusižudymą čia nėra. Čia vyrauja kova iki galo. Mat, dvejopa yra svajonė. Vieni įtiki didelių idealu ir žūbtūtinai kovoja, stengdamiesi įgyvendinti jį žemėje. Toksai buvo Don Kichotas, toksai buvo Žanas Valžanas ir kunigaikštis Miškinas. Kitiems gi svajonė yra pabėgimas nuo gyvenimo tikrovės ir išsėjimas nerealiote, bet užtat taip malonioje spanu karalystėje — žinoma, kol tikrovė nesugriauja jos, tarsi vaikščiu kaladėliu. Prie pastarųjų priklauso, manau, ir skėmos herojai. Nematau esminio skirtumo tarp jų ir batsiuvio Karijoto, kuris irgi pasigeria, kad dvasioje išivyrautų migla; įsivyraus miglai, mat, realybė nustoja aiškumo ir baimė išnyksta. Skėmos herojai už svajonę nekovoja iki galo, bet daugiau svajinasi ją.

Meninės priemonės

Abejoti, manau, netenka, kad jos yra labai įvairios ir daugeliu atvejų tikrai vykusios. Pažiūrėkime tik, kaip poetiškai skėma pavalzduoja Karijoto meilę auksui: "Jeigu šviečia mėnuo, langas atsispindi grindyse. Asloje žalsva dėmė, groty šėšėliais padabinta. Išsitraukiu iš guolio kailių auksa, nešu jį. Ir vėl širdis tvaksi, ir vėl man karšta, Ašautai. Padėdu auksą. Jis guli asloje, mėnuo apšviestas, groty šėšėlių rėmuose. Jis blizga nykia gelsvai žalia šviesa,

aš žiūriu, mano vyzdžiai prirakinti, jie nejudą. Aa, kaip man nieko nereikia. Aš žiūriu, aš tik žiūriu. Ašautai. Valandos slenka, ir žalsva dėmė asloje slenka, ir aš šliaužiu asla vis pastumdamas savo auksą". Tą patį motyvą autorius sumaniai atkartoja trečiame veiksmo, tuo būdu išgaudamas reljefingą to paties personažo pasikartojimo iliuziją. Karijotas yra, turbūt, labiausiai pavykęs, paprastas ir gyvas. Čia jis aukso garbintojas, čai išviršinės garbės vergas, gi trečiame veiksmo, nors ir nepataisomas girtuoklis, jis jau aiškiai pozityvus personažas. Gailla tik, kad jo tobulėjimas yra perdaug antraeilis elementas ir dėlto neskaitytinas idėjinio veikalo pliusu.

Dėkinga medžiaga yra ir pasakotojo Svajūno įvedimas. Kai jis pasakoja apie pilies užgrobimą ir užkulisų sušunka mirštantis karys, gaunamas efektingas visažinančio likimo kalbos įspūdis.

Autorius puikiai sugeba megzti intriga: vyksmas, nežiūrint kartoje mosi kiekviename veiksmo, yra visą laiką įdomus, nes pakankamai nuansuotas ir skirtingai sukomponuotas. Žiūrovas seka ne vien intrigos plėtojimąsi, bet kartu ir lygina ją su nračiusiu veiksmu įvykiais. Be veikalo tačiau, turbūt, autorius kartais veiksmą stabdo, įterpdamas ilgą veikų tiradą apie gamtos grožį ir nračiusius laikus. Čia man prisimena anas Hoffmanno dainininkas, kuris, prieš nudurdamas savo priešą, stabtelė ir užsimano dainuoti ilgą arią apie vaikystę ir gimtuosius namus.

Šiokių tokių priekaištų turėtume ir stiliui. Pagarindinis veikalo dialogas vyksta poetiniame ir estetiškame klorite, naduojant daug vaizdų ir paviejinimų. Be veikalo tačiau autorius čia kartas nuo karto nutolsta į du kraštutinius: tai į saldų sentimentalizmą, tai į šiurkštų natūralizmą. Ir tas ir tas atvejis yra, žinoma, nelabai sveikintinas, tačiau abiejų kraštutinių vartojimas viename veikale sukelia itin rėžiančią disharmoniją. Tiesiog sunku tikėti, kad tas pats Gluosnis, kas tik sentimentalai lygins mylimosios veidą su žydro ežero lėliomis ir jos akis su mėnesiu už kuoro, netrukus ims ją baiginti šiurpiais vaizdais apie sukaptoto Vaitkaus smegenų spalvą arba pasakoti, kaip arkliai trypia jo kovos draugo kaulus. Sentimentalus palvginimai apie mylimosios grožį gal ir tiktu poezijoje, bet visiškai nedera veikų dialoguose draminiame veikale, ypač kai pagrindiniai herojai ilgais monologais iškelia vienas kito tobulybės. Iš kitos pusės sunku vėl

reikalauti, kad tokie išsireiškimai kaip "pasibaisėjimo klyksmą išspiauna prasižiojusios burnos" arba "aa, koks skausmas iškreipia jo rudą snuklį..." sukeltų mummyse gilesnį estetinį pasigėrėjimą. Panašių šiurkščių priemonių įspūdiui sukelti dažnai griebiasi įsikarščiaję agitatoriai, tačiau iš tikro kūrėjo pagėdautume šiek tiek daugiau rimties ir objektyvumo. Kai kur skėma jį puikiai išlaiko: "Iš tolimų kraštų raiteliai atjoja. Ugnies juostos paskui driekiasi. Suanglėjusios moterys guli prie išdegusių sodybų ir kūdikiai juoda krūtį čiulpia." Efektas čia neabejotinai didesnis, nes meniškias.

Šioje vietoje derėtų paliesti ir Ašauto personažą. Visas jo asmuo mums atrodo nepakankamai sumenintas ir perdaug vulgarus. Gi kai jis savo sugedimą išgrazina estetiškais žodžiais, gaunasi itin nemalonūs įspūdis. Mat, jis nėra kaip Don Žuanas, Pliuskinas, Othello ar, pagaliau, Karijotas, kurie yra žmonės, nors ir apsėsti vienos aistros. Jis yra rafinuotas. Jis reflektuoja save, tačiau ta refleksija neiššaukia jame jokio konflikto ar bent dvasinės diskusijos su savim. Priešingai, jis mėgaujasi savo ydom. Tai ypač ryšku jo kalbose apie živilę. Didžiausio neskonio ta refleksija pasiekia trečiame veiksmo, dėl to jos mes čia, turbūt ir neminėsim. Užtat, stebėdamas Ašautą scenoje, nebematai gyvo žmogaus, bet, rodos, visokių blogybių įsikūnijimą ar veikėją iš tokių gąsdinančių filmų kaip "Daktaras Zambis" arba "Drakula Vampyras". Negana to — Ašautas visai neužtarnautai brukasi į pirmąją rolę. Jo vaidmuo, atrodo, būtų likti daugiau užnugaryje ir tarnauti kaip tamsiam fonui, išryškinant pagrindinius veikėjus. Jis tuo tarpu ten likti visai nemanoma. Per visus veiksmus jis nuodugnai ir su didžiulių pasimėgavimų dėsto mums savo liguistą ir gana neigiamą pasaulėžiūrą, o nieko pozityvaus prieš jį nepastatoma. Tuo būdu žiūrovuose po spektaklio lieka vien neskanus Ašauto filosofijos prisiminimas, ko mes, suprantama, visai negalėtume priskirti prie veikalo teigiamybių.

Viską pervertinęs, gale vis dėlto norėčiau pažymėti, kad skėma neabejotinai yra pajėgus kūrėjas su daugeliu sceninių sugebėjimų. Nors jo "Živilė" ir pasižymi idėjinio silpnumu, nors Ašautas perdaug jau ten akcentuoja savo nekokią pasaulėžiūrą, vis dėlto veiklas yra savotiškai įdomus ir pilnai užsitarnauja nors ir šitokio pasisakymo.

Coppelius

K N Y G O S ir Ž U R N A L A I

NAUJO VEIKALO APIE AISCIUS PROGA

Etudes sur la Nationalité des Aestii, I, par Raymond Schmittlein. 320 psl., 25 žemėlapių, 4 pav., 1 facsimilė. 1948, Editions Art et Science, Bade.

Tokia antrašte pasirodė I-asis tomas didelės Raymond Schmittlein studijos, kuri drauge yra ir jo daktaratas. Autorius yra gerai pažįstamas lietuvių bičiulis, prancūzų generolas, kurį laiką prieš II pasaulinį karą dėstęs Kauno Vytauto D. Universitete prancūzų kalbą ir ten gerai susipažinęs su lietuvių kalba. Šiandien jis, kaip specialistas kalbininkas, debiutuoja solidžiai išleistu veikalu, savo apimtimi žymia dalimi užpildžiusiu spragą, kurios neužpildė patys Pabaltijo kalbininkai.

"Etudes sur la Nationalité des Aestii" žada apimti net keturius tomus: I. Lietuviškasis vardynas, II. Lietuvių ir prūsų asmenvardžiai, III. Germaniškieji skoliniai baltų kalbose, IV. Baltų tautos senosios istorijos šaltiniuose. 1948 metais išleistas pirmasis tomas "Lietuviškasis vardynas" drauge su įžanga bei plačia ir sistemingai susikirstyta bibliografija visiems keturiems toms.

Mūsų protėvių kilmės, gyvenamosios vietos bei vardo klausimas specialistų judintas, galėtume sakyti, jau daugiau kaip pusšimtį metų. Per pastaruosius dešimtmečius prie šių problemų sprendimo greta istorikų, kalbininkų prisidėjus archeologams ir kt., buvo pasiekti rezultatai, kurie jau sudaro tam tikrą nekontingentą bazę, reikalaujančią tik gero šlifto — atskirų detalių sistemingo išstudijavimo bei gilesnio ir platesnio piūvio sintetinių veikalų pavidale. Aisčių-baltų kilmės problema nebediskutuojama neaiškiais geografiniais terminais ar apytikrėmis datomis. Proistorikų ir kalbininkų bendromis išvadomis pasiekta tai, jog žinome, kad baltų arba aisčių tautos iš ankstyvesnių etninių junginių (proindoeuropiečių, pro-suomių-ugrų bei vadinaujamųjų indoeuropiečių) pradėjo kristalizuoti beveik prieš 4000 metų daugmaž tose vietose, kur ir dabar gyvena, tik apimdamos žymiai didesnius

plotus į vakarus ir į rytus (Rytprūsiai vakaruose, Maskvos-Riazanės sritį rytuose).

Kalbos paminklai, ypatingai vietovardžiai, gali turėti tūkstančius metų amžiaus. Tik reikia kalbininkų istorikų, kurie būtų gerai susipažinę ne tik su istorijos šaltiniais, bet ir su visa plačia proistorės medžiaga, kad galėtų kalbine medžiaga naudotis taip, kaip archeologas naudoja žemės iškasenomis, jas rūšiuodamas į atskirus periodus. Panašiai kaip archeologai įvairiais metodais suseka ankstyvesnius ar vėlyvesnius kultūrinius sluoksnius, taip kalbininkai giliomis studijomis žemės vadyne randa ir nustato įvairius periodus. Daugeliu atvejų kalbininkas gali atpažinti susiraižiusius klausukus tik su proistoriko kastuvo pagalba, kaip lygiai proistorikas savo išvadas gali pagrįsti kalbininkų išvadomis.

Minima studija yra kalbininko-istoriko studija, kurioje liečiamos ne atskiros lietuvių kalbos problemos, bet kaip iš antraštės galime spėti, — etninis klausimas Lietuvos ir kaimyninėje teritorijoje per ištisus priešistorinius amžius.

Senosios istorinės žinios apie aisčius, ypatingai I a. po Kr. romėnų rašytojo Tacito "Aestiorum Gentes" paminėjimas, nėra pakankamos ir tikslios, kad jos galėtų sudaryti aiškia ir nediskutuojamą mūsų gilios senovės iškarpa. Pats Tacitas prieš tūkstantį ir beveik devynis šimtus metų tikrai nenumanė, kad jo tarp kitko paminėtos "aisčių giminės" kada nors sudarys tokį rebusą mokslininkų galvoms. "Aestii" vieny skiriami germanams, kitų keltams, trečių — finams ir ketvirtų — baltams. Pagaliau ir tiems, kurie neabejoja, kad "Aestii" yra buvę baltų tautų protėviai, dar vis neaišku, ar mūsų visi protėviai vadinosi "aisčiais", ar tik vakariniai prūsai, ar germanai taip vadino į rytus nuo jų gyvenusias kiltis. R. Schmittlein dar kartą paminėdamas daug kartų cituojamą Tacitą, pasisako, kad jis savo studiją tikisi paaiškinti, kas gi yra buvę "Aestii" — germanai, finai, baltai ar prabaltai.

R. Schmittleino knyga yra tarytum tolimesnis tęsinys mūsų didžiojo kalbininko Kazimiero Būgos darbų, naudojusių žodį, kaip istorinį paminklą, liečiantį gilios senovės laikotarpius. K. Būga prieš 30–40 metų buvo tikras pionierius mūsų protėvių istorinės geografijos srityje. Ankstyva mirtis neleido jam sulaukti daugiau paremiamosios kitų sričių (ypač archeologijos) medžiagos. R. Schmittlein, galėdamas pasiremti Būgos studijomis, o taip pat surašytais bei iš-tirtais Rytprūsių, Lietuvos ir Latvijos vietų vardais (Gerulio, Trautmanno, Salio, Endzelyno, Blesse's ir kt. studijomis), naujaisiais proistorinių tyrinėjimų duomenimis, savo darbu yra pasiekęs gan plačios apimties studijos pavidalą.

Nagrinėdamas lietuviškąjį vardyną, autorius neaprašinėja tų tūkstančių neginčijamų lietuviškų vietovardžių, nusėjusių visą Lietuvos plotą, sudarytą pvz. pagal asmenvardžius, kaip Gedminai, Petreliai, ar su galūne -iškis, ar tokių, kaip Šiluva, Laukuva, bet ieško tokių, kurie savo ypatingai senomis šaknimis bei etimologija rodo esant kilus dar iš prabaltišųjų laikų, arba tokių, kurie nurodo kitokių — ne baltišųjų kilmę. Autorius šioje vardyno studijoje iškelia upėvardžius ir vietovardžius: 1) europinės ar indoeuropinės kilmės, 2) suomių-ugrų kilmės ir 3) germaniškosios kilmės.

Daugelis Lietuvos upėvardžių bei vietovardžių, kaip pvz. Nemunas, Neris, Dubysa, Kaunas, Klaipėda, Nida, R. Schmittleino studijos duomenimis turi būti kilę dar iš prabaltišųjų laikų — iš tų laikų, kai Lietuvos žemėje kalba ir kultūra dar nebuvo susiformavusi į baltišąjį vienetą. Panašios darybos ir reikšmės upėvardžių aptinkama plačiai Europoje, ypač keltų srityse. Autoriaus nuomone, vietovardžiai su galūne -ala, kaip Betygala, Ramygala, Vendžiogala ir t. t. taip pat sietini su prabaltiškais laikais. Duodamas daug palyginamosios medžiagos iš įvairių Europos kalbų (vietovardžius su galūnėmis kal, kol, kul, kel, kil, gal, gol, gul, kar, gar et.) -gala autorius sieja su akmeninga vieta, tvirtove, piliakalniu. Tokia galūnė galinti būti paveldėta ne tik iš indoeuropiečių prokalbės laikų, bet greičiausia yra priešindoeuropietiška.

Suomių-ugrų kilmės vietovardžiais autorius laiko tuos, kurie turi galūnes -kule, kulis, -kile, kaip Priekulė, Kuliai, Maišiokulis (greta Maišiogala), Latvijoje Ikšķile ir kt. jau anksčiau kitų kalbininkų kildinti iš suomių-ugrų. Suomių-ugrų kalboje kula, kyla reiškia kaimą, sodybą. Suomių-ugrų kilmės upėvardžiais laikomi: Mastupis (ties Telšiais), Žižma (iš viso

net keturios), šušvė, šešuvis, šešupė ir kt. Kartu paliesti Latvijoje ir Rytprūsiose suomiškais įrodomi vietovardžiai ir upėvardžiai.

Greta vietovardžių nagrinėjimo, knygoje vaizdingai duoti tų vietovardžių išsidėstymo žemėlapiai, o jų parėnimui ir chronologijos nustatymui yra pateikti proistorikų pagal archeologinius duomenis sudaryti žemėlapiai.

Proistoriko akimis žiūrint, autorius prieitos išvados apie priešindoeuropietiškus ir prasuomiu-ugriškus vietovardžius yra įtikimos, nes jos sutampa su priešistorinių kultūrų paplitimu Pabaltijy bei ankstyvąja baltų tautų kūrimesi pradžia. Prasuomiu-ugrų kultūra (archeologinėje literatūroje vadinama "šukinės keramikos" kultūra) buvo paplitusi visame Pabaltijy prieš vakarinės ir vidurinės Europos kultūrinių bangų įsigalėjimą Rytprūsiose ir Lietuvoje. Po prasuomiu-ugrų gan primityvios kultūros periodo mūsų žemėje sekė vadinamasis priešindoeuropinis, bet jau žemdirbių kultūros periodas. Tad, galima būtų spėti, kad iš šito periodo ir galėtų būti likę tokie seni prabaltiški vietovardžiai, kuriems daug paralelių randama visoje vakarinėje Europoje. Be to, tokių senų liekanų, siekiančių daugiau kaip 4000 metų atgal, yra ir visoje dvasinėje mūsų protėvių kultūroje, ypač religijoje ir mene. Žemdirbio religijos pagrindai, žemės dievybės pagrmuo, ožio, jaučio, šliužų rolė religijoje, dangaus dievybės įsivaizdavimo bruožai, matriarchato pėdsakai — vis tai yra substratas, likęs dar iš priešindoeuropiečių laikų, jungiantis mūsų protėvių kultūrą su vakarine bei pietine Europa (dėl to nenuostabu, kad mūsų religijai ar menui artimų paralelių randame pvz. Kretos kultūroje ar graikų kultūroje, kuri irgi yra susidėjusi iš priešindoeuropinių ir indoeuropinių elementų). Šitokios kalbininkų išvados, jeigu jos yra pakankamai stiprios, patvirtina, kad indoeuropiečių tautų išsivystymui didelės reikšmės yra turėjęs senosios kultūros pagrindas iš 3-jo tūkstantmečio pr. Kr.

Trečiaji pirmo tomo skyrių sudaro germaniškosios kilmės vietovardžiai. Autorius skiria trejopą germaniškųjų vietovardžių kilmę: 1) vokiškąją (kryžiuočių laikų), 2) skandinaviskąją (vikingų laikų palikimą) ir 3) gotiškąją — seniausiąją (turėtų priklausyti laikui pr. Kr.). Dauguma germaniškais bandomų įrodyti vietovardžių Lietuvoje ir Latvijoje yra vienaskaitinės lyties. Vokiečių kilmės vietovardžiais laikomi Jurbarkas iš Georgenburg, Skirsnemunė iš Christmemel. Skandinaviską kilmę

skiria pvz. Kretingą, Godingą, autorius laikomais sudarytais iš germaniškų asmenvardžių Hroti ir Gundo ir kt.; Latvijoje randa žymiai daugiau vietovardžių, pvz. Sigulda, Turmants, Valmiera, taip pat iš skandinaviskų vardu sudarytų. 9—11 amžiuje ir istoriniai šaltiniai ir iškasenos kalba apie intensyvius tiek karinius, tiek prekybinius ryšius su Skandinavais; dėl to autorius laikantie skandinaviskais laikomi vietovardžiai visai galimi.

Gotiškosios kilmės vietovardžiai Lietuvoje, kurių autorius nurodo išties eilę, sukelia žymiai daugiau klausimų. Visų pirma Lietuvos teritorijoje gatai neįrodomi nei istoriniais šaltiniais nei archeologine medžiaga. Jų įtaka tik labiau jaučiama Rytprūsiose ir apčiuopiama medžiaginėje kultūroje. Nei žodžių skoliniai labai gvyvų santykių su gotais neįrodo. R. Schmittlein gotiškios kilmės vietovardžiais daugiausia laiko vienaskaitinės lyties vietovardžius, kaip Alytus, Varėna, Simnas, Skuodas, Skaudvilė, Sudargas ir kt., paremdamas juos germaniškais asmenvardžiais. Žodžių kilmės ieškojime — toje vienoje iš jautriausių kalbos mokslo sričių — kartais nepilnai pasiteisina laikymasis tam tikrų dėsnių ar analogijos. Ar sutiksime su autoriumi, jog Vilnius, ant Vilnios upelio kranto, yra germaniškosios kilmės dėl to, kad yra toks germaniškas asmenvardis, kaip Willin, o Uptytė germaniškos kilmės dėl to, kad turime germanišką asmenvardį Uffed. Greta Utena turime vietinį asmenvardį Utenis, ir dėl to lyg ir nebūtinai tektų jungti vien tik su germaniškais vardais Udin ar Utina. Ar širvinto kilmė, nors ir turime upę širvintą, galėtų sieti su asmenvardžiais Gyroind, Hairoida? Ar yra galima germaniškais įrodyti tokius vietovardžius, kurių daryboje randame šaknis švent-, rag-, susijusių su senosios religijos šventomis vietomis ir kurių yra didelis skaičius baltų kraštuose, būtų sunku teigiamai pasisakyti. Vis dėlto šventonys (šventėnai), šventaragis, Tauragė verti didelio abejojimo, ar jie galėtų būti laikomi germaniškais. Jei ir yra tokie germaniški asmenvardžiai kaip Swindin, Suint, Suintericus, Theuderacius, Thiorich, tai dar nėra reikalo juos vienus su kitais sieti. Dėl šios "gotiškiosios" problemos tenka laukti platesnio lietuvių ar latvių kalbininkų pasisakymo.

I-asis tomas baigiamas skyreliu apie vietovardžių nutautinimą mūsų dienų akivaizdoje. Autorius duoda gvyvų pavyzdžių, kaip iš lietuviškojo vietovardžio naciai sukuria vokišką, o dar vėliau bolševikai nukala

vietovardį pagal savo "skoni". Čia surašyta eilė tokių pavyzdžių, kaip Stalupėnai išvirsto į Ebenrode, o ši į Nestorov; ar kaip Donelaičio gimtinė Lazdėnai buvo paversti į Haselberg, o paskutiniaiiais metais buvo pakrikštyti Krasnonomansk, Ragainė-Ragnit į Sverdlovsk, Tilžė-Tilsit į Sovietsk, Eiluva-Eylau į Bagrationovsk.

Raymond Schmittlein studija yra davusi gily piūvį per lietuviškąjį vardyną, tuo būdu suteikdama galimybę "stratigrafiškai" įžvelgti var-dyne sluogsnius, pasilikusius iš labai senų ar ne taip senų proistorės laikų. Tai pirmoji studija, kuri nagrinėdama lietuvių vardyną, yra apėmusi tokį didelį laiko tarpą ir vokusiai pasinaudojusi archeologine medžiaga. Jei ir galima ginčytis dėl atskirų detalių, ypač dėl "gotiškiosios teorijos", knygos pasirodymas yra tikrai nemažas įvykis liuanistinių mokslų istorijoje. Prancūzų kalba ją daro daug kam prieinamą, o gražus išleidimas patrauks net nebūtinai specialistą. Savo išvadas autorius baigs kituose trijuose tomuose.

Marija Alseikaitė-Gimbutienė

ATSIŲSTA PAMINĖTI

K. V. Banaitis: LIAUDIES DAİNOS III. Išleido Dr. S. Biežis. 1950. 17 p.

Kolumbijos Lietuvis. Nr. 1, 1950. Česlovas Sasnauskas: LIETUVIŠKA MUZIKA. Redagavo J. Žilevičius. Išleido kun. L. Voisiekauskas. 1950. 133 p. Kaina \$3.50.

A. Tyruolis: KELIONĖ. Eilėraščiai. Chicago, 1950. 126 p.

Henrikas Radauskas: STRĖLĖ DANGUJE. Eilėraščiai. Išleido Vytautas Saulius, Chicago, 1950. 110 p.

Claudius K. Cirtautas: PORTRAET DES HEIMATLOSEN. Veste Verlag, Coburg. 134 p.

SALEZIEČIŲ BALSAS. 1950 m. Nr. 1. Red. kun. dr. J. Zeliauskas, S.D.B. Torino. 96 p.

Kazys Viktoras Banaitis: LIAUDIES DAINOS IV. Išleido kun. P. M. Juras. 1951. 19 p.

SKAUTU AIDAS. 1951 m. Nr. 1. Red. St. Kairys. Toronto. 20 p.

Petras Pilka: ŽVAIGŽDŽIŲ IESKOJIMAS. Lyrika, 100 p.

Simas Sužiedėlis: JEŽAUS NUKRYŽIUOTOJO SESERŲ KONGREGACIJA. Brockton, 1950 m. 303 p.

ATITAIŠYMAS

Pirmame š. m. numeryje įsibrovė korektūros klaidos: 7 puslapyje, 1 skiltyje, 20 eilutėje sakiny s turi skambėti: Gi pats gyvenimas negali (išspausdinta: negalima) nušviesti, kas gera ir kas bloga. 11 pusl., 2 skiltyje, 32 eilutėje reikia skaityti socialinės, o ne socialistinės pagalbos fenomenas.

RĒLIGINIS GYVENIMAS

ANTIKRISTINIS SVENTŲJŲ PAGERBIMAS

Savo "Pasakojime apie antikristą" Solovjovas mini, kad antikristas būvęs ne tik žmonių draugas, "bet ir gyvulių. Jis buvo vegetaras. Todėl uždraudė visisekiją ir palenkė skerdyklas griežtai priežiūrai. Gyvulių globos draugijos buvo jo remiamos kiekvieno atžvilgiu". Iš sykiu šis antikristo bruožas mūsų ne kiek nenustebina. Mes jį kildiname iš švelnios jo sielos, iš visos estetiškos jo povyzo, nes Solovjovo antikristas buvo ne tik išmintingas, bet ir gražus. Tačiau atsiminė, kad šis žmogus, tapęs pasaulio imperatoriumi, leido burtininkais savo tarno Apolonijaus žaibais užmušti popiežių Petrą II ir ortodoksų vyskupą senelį Joną; kad jis įsakė išžudyti dešimtis tūkstančių jam nepaklusnių žydų ir krikščionių; kad jis Kristui ištikimus žmones ištrėmė į dykumas, uždraudamas jiems apsisistoti miestuose ir apskritai gyvenamose vietose; visa tai atsiminė, mes pajuntame stovį prieš kažkokią mįslę. Tuomet antikristinis gyvulių globojimas pasidaro mums prasmingas ir net nuostabus. Antikristui yra gaila skerdžiamo gyvulėlio, bet jam negaila tūkstančių jo paliepiamų žuodum žmonių. Antikristas globoja gyvulius ir lesina pastogės neturinčius paukštėlius, bet tremia į negyvenamas dykumas Kristaus šalininkus. Antikristas nevalgo mėsos, bet gardžiuojasi šiltu kankinių krauju. Šitos lygiagretės kelia mums kažkokią "niekšybės paslaptį", apie kurią kalba šv. Povilas ir kuri veikia pasaulyje (2 Tesl. 2, 7).

Krašteliu šios paslapties atsiskleidžia, paskaičius Walter Nissen straipsnį šv. Pranciškaus Asyžiečio šventės proga (4 spalio), pavadintą "Mėilė kiekvienam gyvam padarui yra tikroji religija" (Die neue Zeitung, 1950 m. spalio 5 d.). Iš šio straipsnio patiriame, kad tarptautinė gyvulių globos draugija yra pasirinkusi šv. Pranciškaus dieną savo diena, o ji patį savo globėju. Ir čia mums staiga nušvinta ryšys tarp Solovjovo antikristo nusistatymo ir šių dienų gyvulių globojimo, jungiant jį su šv. Pranciškumi. Kad šv. Pranciškus buvo didelis gamtos draugas, kad jis nuoširdžiai vadino gamtos padarus savo broliais ir sseerimis, to niekas

paneigti negali. Priešingai, ši visuotinė — kosminė simpatija pasauliui padaro šv. Pranciškų nuostabiu šventuoju, nuostabiu ne ta prasme, kad jis būtų kažkoks originalas tarp visų kitų altorius garbe apvainikuotų asmenų, bet ta, kad jis kaip tik iškelia aikštėn aną gilų jausmą, kurį krikščionybė turi gamtai ir kuris yra visuotinio Kristaus atpirkimo dalis. šv. Pranciškus buvo gamtos išganymo šauklys.

Tačiau šis jo bruožas kilo jam ne iš jo asmeninio pergyvenimo, ne iš jam bendro nusistatymo su egiptiečiais ir indais, kaip nori W. Nissen, bet iš pačios krikščionybės, kuri yra viso kosmo atpirkėja. Jau pas šv. Povilą skaitome šiuo atžvilgiu labai prasmingus žodžius: "Sutvėrimas su išsilingimu laukia Dievo vaikų garbės apreiškimo. Sutvėrimas juk buvo pavergtas tuštybei ne savo valia, bet to, kuris jį pavėgė su viltimi, kad ir pats sutvėrimas bus išlaisvintas iš sugedimo vergijos į Dievo vaikų garbės laisvę" (Rom. 8, 19—21). Romano Guardini, aiškindamas šiuos žodžius, pastebi, kad visa kūrinija yra nukreipta į žmogų. "Jos būseną yra laukti, ir jos dėmesys krypta ne tiesiog į Dievą, bet į žmogų, nes daiktų kelias į Dievą eina per jį. Jame jie turi rasti savo širdį ir savo protą; jis turi juos atvesti prie Dievo; jame turi būti palaiminta visa kūrinija. Tačiau jis nusigrįžo nuo Dievo ir patraukė daiktus su savimi. Tuo būdu jį ištikęs praeiksmas palietė ir daiktus, nustumė juos nuo Dievo, palenkė juos praeinamumui bei niekingumui ir padarė, kad į klausimus: iš kur, į kur, kodėl, kam — nebėra jokio atsakymo. Gamta nebuvo kalta pati, nes ji negali būti kalta. Ji yra žmogui ir todėl iš jo semia savo prasmę. Todėl iš jo atėjo ir jai negandas. Dabar jį laukia, kad jame įvyktų išganymas ir kad per jį ir jį atpirkime dalyvautų. Todėl iš visų pusių krypta į jį nebylūs, baimingi gamtos lūkesčiai" (Drei Schriftauslegungen, 38 p. Wuerzburg 1949).

Kitaip sakant, žmogaus atpirkimas turi virsti ir gamtos atpirkimu. Vykdydamas išganyką sąvyje, žmogus tuo pačiu vykdo ir gamtos viltis. Todėl mėilė gamtai giliausia savo esme

yra mėilė atpirkėjai, Kristaus krauju išvaduotajai būčiai. Gamtos globojimas, jos saugojimas, jai simpatija turi religinės prasmės, kaip visuotinio išganyimo išraiška. Nuosekliai tad ir šv. Pranciškus, būdamas ankštai susijęs su Kristumi ir net jo žaizdų ženklus nešiodamas savo kūne, jautė išganyimo visuotinumą, jautė savo atsakingumą už gamtos pavergimą ir todėl mylėjo gyvulius, mylėjo paukščius ir akmenis, nes šita savo meile jis kaip tik norėjo išvaduoti kūriniją iš pavergimo tuštybei ne jos pačios, bet žmogaus valia. Brolis vilkas, sesuo ugnis ir saulė šiam Asyžiaus Pavargėliui iš tikro buvo brolis ir sesuo, nes juos laikė jis ne tik to paties dangiškojo Tėvo padarais, kaip ir jis pats, bet ir dalyviais savoje nuodėmėje ir sykiu savame išganyme.

Ar šitokią prasmę teikia tarptautinė gyvulių globos draugija, pasirinkdama šv. Pranciškų savo globėju ir savo švente padarydama jo šventę? Anaip! Antgamtinis, iš Kristaus kilęs šio šventojo gamtos meilės pobūdis čia yra visiškai užtrintas. Dar daugiau, jis yra iškreiptas ir apvers-tas kojomis aukštyn. Minėtojo straipsnio autorius W. Nissen rašo, kad "Pranciškus Asyžietis parodė, kaip galima nuo gyvulio meilės prieiti prie žmogaus meilės". Tuo tarpu Asyžiaus šventojo kelias kaip tik buvo atvirkščias: nuo Dievo meilės jis priejo prie žmogaus meilės ir nuo žmogaus meilės prie gamtos meilės. Žodelytis "nuo" čia reiškia, be abejo, ne laiko eigą, bet pagrindą. Dievo meilė yra pagrindas ir žmogaus ir gamtos meilė. Ne atvirkščiai! šv. Pranciškus nebuvo sentimentalus natūralistas, kuris verktų dėl sužeisto paukščiuo, o užtrenktų duris alkanam vaikui, kaip tai daro šimtai gyvulių globos narių, besimokydami "nuo gyvulio meilės prieiti prie žmogaus meilės". šv. Pranciškus buvo krikščionis giliausia šio žodžio prasme. Todėl jis visą pirmą mylėjo žmogų, kaip Viešpaties paveikslą ir panašumą, o tik dėl ankštų puolimo ir atpirkimo ryšių su kūrinija jis išplėtė savo meilę ir gamtai. Gyvulio meilė šv. Pranciškui buvo ne kas kita, kaip žmogaus meilės projekcija į kūriniją. Ji nebuvo jam laiptas, ant kurio pasistiebęs jis mokytųsi ir išmokyti mylėti žmogų. Gyvulys jam nebuvo rodyklė į žmogų, bet nekal-tas dalyvis žmogaus likime. Todėl laikyti šv. Pranciškų pirmuoju dabartinės gyvulių globos skelbėju, išsirikti jį šios globos patronu ir bažnytinę jo šventę padaryti gyvulių globos diena reiškia nutraukti šio šventojo krikščioniškąjį gamtos pergyvenimą į grynai profanines sritis ir tuo būdu jį pažeminti. Tai reiškia

VISUOMENINIS GYVENIMAS

VLIK'O KRITIKOS KLAUSIMU

Nebe nuo šiandien, bet ligi šiandien VLIK'o kritika tam tikruose sluoksniuose pasidariusi tarsi gero tono reikalavimu. Įvairiu tonu ir iš įvairių lūpų ši kritika reiškiamą. Vieną kartą nusmerkiamas VLIKas tokiu rūščiu pasipiktinimu, lyg klausimas eitų apie kokius tautos išdavikus. Antrą kartą pasitenkinama lengva pašaipa,

antgamiškumą išskirti iš šv. Pranciškaus būties ir padaryti ją grynai prigimtosios tvarkos dalyku. Būdinga tad, kad W. Nissen niekur Pranciškaus Asyžiečio savo straipsnyje nevadina šventuoju: jis jam yra tik "vienuolis, gyvenęs 12 šimtmečiuje". Taip pat būdingas yra ir pats straipsnio pavadinimas: "Meilė kiekvienam gyvam padarui yra tikroji religija". Autoriui, o su juo ir visai tarptautinei gyvulių globos draugijai, atrodo, kad gyvulio — ne Dievo ir ne žmogaus — meilė yra religijos pagrindas ir kad šv. Pranciškus kaip tik yra šitokios meilės didvyris. Jam atrodo, kad jeigu šv. Pranciškus yra laikomas šventuoju, tai kaip tik todėl, kad jį pašventė gyvulio meilė. Todėl šią meilę jis ir laiko tikrąja religija.

Tačiau ar nejauciame čia glūdinčio gilaus krikščionybės išjuokimo? Kristus yra pasakęs: "Mylėsi Viešpatį, savo Dievą, visa savo širdimi, visa savo siela ir visa savo mintimi. Tai didžiausias ir pirmasis įsakymas. Antras gi į jį panašus: Mylėsi savo artimą, kaip pats save. Šitais dviem įsakymais remiasi visas įstatymas ir pranašai" (Mat. 22, 37—40). Tuo tarpu ateina naujieji pranašai ir paskelbia, kad gyvulio meilė yra tikrosios religijos įstatymas. Dar daugiau, jie pradeda krikščionybės šventuosius taip interpretuoti, tarsi šie būtų šios gyvulio meilės, ne Dievo ir ne artimo, šventieji. Jie pasirenka juos savo globėjais, jie kelia aikštėn prigimtąją jų pusę, bet ne tam, kad parodytu, kaip dieviškoji malonė joje brodo ir ją keičė, o tam, kad Dievo malonės veikimą užtemdintų, paslėptų ir neleistų jos žmonėms paregėti.

Kuo šv. Pranciškus darosi būdingas pasaulio akims, pastatytas tarpautinės gyvulių globos draugijos patronu? Ar tuo, kad jis nepaprastai giliai pergyveno Kristų kaip kenčiantį

lyg tekalbant apie vaikišką suaugusių žmonių žaisimą. Vieną kartą šios kritikos imasi tie, kurių demokratiškumo metrikai terodo penkerius metus. Antrą kartą jiems pritaria ir tie, kurie įpratę vieni patys savintis demokratijos monopolį. Suveda krūvon VLIK'o kritika ir tuos, kurie anksčiau nesibroliaavo.

bei vargantį, kaip prisiėmusį ant savęs ne tik pasaulio nuodėmes, bet ir žemiškojo buvimo netikrumą bei vargą? Ar tuo, kad savu gyvenimu jis kaip tik išreiškė šį Kristaus brovą? Ar tuo, kad jis atsisakė turto ne tik jo turėjimo, bet ir jo naudojimo atžvilgiu? Ar tuo, kad lauko lelijų palyginimą jis laikė ne poetine figūra, bet tikru krikščioniškojo buvimo matu? — Viso to pasaulis neregė šv. Pranciškuje, jeigu jis yra padaromas gyvulių meilės šaukliu. Gyvulių meilė buvo tik mažytis skyrelis didžioje Asyžiečio dramoje. Tačiau šis skyrelis šiandien mėginamas taip išryškinti, kad jis pridengia visa kita, paslėpdamas tuo būdu nuo žmonių akių šv. Pranciškų, kaip šventąjį, kaip Kristaus mažiausiąjį brolių, o iškeldamas jį kaip gamtos bičiulį, gyvulių draugą ir jų globos pirmataką.

Tai yra antikristinės pastangos iš esmės. Antikristas niekada neneigia krikščionybės, kiek ji yra gamtinės tvarkos dalykas. Priešingai, šia prasme jis ją kelia aikštėn, pabrėžia, paremia, ją žavi ir šioje šviesoje ją pasauliui rodo. Tačiau visa tai jis daro tam, kad paslėptų ir užtrintų antgamtinį jos pobūdį, kad išskirtų iš jos Kristų, kaip tikrąjį jos turinį bei pagrindą. Naivūs krikščionys dažnai nepastebi šių antikristinių užmačių ir todėl lengvai duodasi suviliojami bei apgaunami. Jie sulipa ant paaukštinimo, kaip ir anie Solovjovo minimi visų trijų konfesijų atstovai, ir susėda antikristo sosto pavėsyje. Jie susižavi tuo, kad antikristas garbina krikščioniškąsias vertybes, nepastebėdami, kad šis garbinimas savo gelmėse yra tiksliai šių vertybių išjuokimas. Į šią tad antikristinių išniekinimų eilę yra patekęs mūsų dienomis ir šv. Pranciškus. Ir tai yra ženklas, kad niekšybės paslaptis iš tikro pasaulyje veikia.

A. Mc.

Tiesa, ši kritika nėra paprastai pavėriama principine VLIK'o kritika. Džiaugiamės tuo. Būtų skaudu, jei tautos rezistencinėse kovose sukurtas vyriausias mūsų valstybinio suverenumo reikšėjas būtų sunaikintas partinių aistrų rietenose. Išardyti viskas lengva. Bet sukurti daug sunkiau. Patys tai matome iš savo kaimynų pavyzdžio. Todėl ir neturime žaisti VLIK'o likimu. O tokiu žaidimu tenka laikyti ir tam tikrą nuolatinę VLIK'o kritiką. Nors kritikai paprastai ir pasiaiškina nenorį griauti paties VLIK'o, tačiau nuolatinis VLIK'o spardinėjimas nejučiomis nu-teikia paprastą skaitytoją apskritai prieš pačią VLIK'o instituciją. Negalima ginčyti, kad yra pasisekę susilpninti VLIK'o autoritetą plačioje mūsų visuomenėje. Bet ar tik to tenorėjo visi profesionaliniai VLIK'o kritikai?

Dievaži, nenoriu principiškai pasisakyti prieš atvirą kritiką. Ne kam kitam naudosis ir šiuos visuomeninės apžvalgos puslapius, kaip atviram žodžiui pasakyti, ar jis tektų vieną kartą taikyti iš dešinės, ar antrą kartą iš kairės. Niekas nėra neklaidingas, ar užtat niekas negali principiškai paneigti teisę jį kritikuoti. Galioja tai kiekvieno atskiro žmogaus, bet lygiai ir kiekvienos institucijos atveju. Jokia išimtis nėra nė VLIK'as. Jei kartais ir būtų buvę galima pajusti iš VLIK'ui vadovaujančių žmonių reikalavimą spaudai atsisakyti kritikos, besąlygiškai būčiau drauge su tais, kurie teigtų: kaip VLIK'o pareiga yra tasai darbas, kuriam jis skirtas, taip lietuviškosios spaudos pareiga atvirai vertinti visus lietuviškojo gyvenimo klausimus.

Būtų sofizmas norėti užgniaužti kritikos laisvę autoriteto išsaugojimo vardu. Menkas būtų tas autoritetas, kuriam išsaugoti reiktų spaudos cenzūros. Gera gi prisimename anuos laikus, kaip cenzūra neišsaugojo jokių policinių autoritetų. Bet kritikos laisvę įpareigoja ir pačius kritikus. Laisvė be atsakomybės pati save sunaikina. Paneigti cenzūrą nereiškia jau ir sąžinės atsisakyti. Ir jeigu demokratiją gresia iš šalies diktatūrinis pavojus, iš vidaus ją graužia demagogijos vėžys.

Vienu žodžiu, noriu kalbėti ne prieš kritiką apskritai, bet prieš tam tikrą kritiką, kuri ne tarpininkauja tarp VLIK'o ir visuomenės, bet tik sėja nepasitikėjimą pačiai VLIK'o institucijai. Kuria kritika turiu mintyti? Visų pirma tą, kuri ir yra dažniausia. Tai bendras nepasitenkinimo reiškinys, svaigantis didelėmis frazėmis, bet neliečiant konkrečių klausimų. Kai liečiamas konkretus klausimas, skaitytojas pats gali įvertinti, ar jis labiau sutinka su kritiko atsto-

vaujama ar su jo kritikuojama nuomone. Gi kada svaiddomasi tik bendromis frazėmis ar miglotomis užuominomis, skaitytojui sugestionuojamas tik nepasitenkinimo kompleksas, kuris ėda ir patį kritiką. Tai pati nelemčiausia kritika, nes už jos slypi ne kūrybinis sprendimas, o tik impotentiškas niurnėjimas.

Panašiai neigiamai vertinu ir tą kritiką, kuri painioja principinius klausimus su partiniais. Principinis VLIKo uždavinys — tai vadovavimas politinei kovai už Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Bet kaip mažai šiuo klausimu buvo kalbama! Atvirkščiai, visų kritikų užkulisuose slypėjo ne šis pagrindinis klausimas, o tik reprezentacijos aistra. Suprantama, galima ir partinė kritika. Bet nereikia jos maišyti su bendrai tautiniais VLIKo uždaviniais. Konkretiškai kalbant, daugeliui VLIKo kritikų vis knieti, kam jame laicistinis blokas teturi lygiai tiek pat atstovų, kiek tie, kurie neriša savęs laicistine dogma. Bet jei abu blokai lygiai atstovaujami, tai abu ir turi lygiai teisės šaukti apie kito "diktatūrą". Iš tiesų gi, visokios isteriškos kalbos apie diktatūras yra be pagrindo paprasčiausiai dėl to, kad dirbama koalicinio susitarimo pagrindu ir dirbama tik tasai darbas, kuriame visi lygiai sutaria. O visos dažnos VLIKo "krizės" kyla ne iš principinių nesutarimų, o tik dėl reprezentacinių ginčelių. Gal jų, ir man regis, buvo per daug, bet nėra vaistas prieš juos tas rietenėles padaryti visos visuomenės reikalui.

Čia ir yra ta sėkla, iš kurios kyla bergždžia kritika. Užuoat kalbėjus apie patį VLIKą, tėsisielojama, kam "saviškių" jame per maža. O kada tas "saviškių" daugumos ilgesys užklostomas isteriniais šauksmais apie kitų "diktatūrą", iš kritikos pereinama į paprastą demagogiją. Ir dar blogiau, kai ši siaurai srovinė demagogijėlė persunkiam patriotiniu patosu, lyg nuo tos ar tos partijėlės Lietuvos likimas priklausytų. Būtų galima to viso ir neliesti, bet, deja, šis partinis erzelis mažiau, gal būt, pasitarnauja partijų reikalams, kiek pakenkia bendram reikalui.

Kadangi visa VLIKo kritika ypačiai varoma per partinių centrų žurnalistus, tenka perspėti: gerbiame visus politikus, kiek jie imasi tautinės politikos darbo, bet, ponuliai, ar neregite, kad visų pirma turite savo kritiką nukreipti į savo pačių partinius centrus. VLIKas nėra juk kažkoks antgamtinis padaras, kurį būtų galima padaryti kaltu už visa, patiems nesijaučiant kaltiems už nieką. VLIKas yra visų mūsų politinių partijų junginys, ir užtat kiekviena kritika kreipiasi lygiai į visas parti-

jas. Galimas dalykas, kad ne visus savo uždavinius jis atlieka taip, kaip visi norėtume. Bet sprendimas glūdi ne kritikoje, o žmonėse. Visos partijos koaliaciškai dalyvauja VLIKo organuose, ir visos kolektyviškai neša atsakomybę. Visuotiniu požiūriu mums yra svarbu visų pirma, kad kiekviena partija duotų šiam didžiam tautiniam darbui pačius pajėgiausius savo žmones. O čia ir tenka pasakyti skaudų žodį: kiek kai kurios partijos uoliai grumiasi dėl savo reprezentavimo, tiek begi nepasirūpina duoti darbui tinkamus žmones. VLIKas nėra tik kažkoks garbės prezidiumas, o darbo ir kovos organas. Ir reikia jam užtat ne partinių reprezentantų, o pozityvių darbui pajėgių žmonių. Kaipgi gali būti darbas atliekamas be darbininkų? O vis dėlto kai kurios partijos nenešė pilnos atsakomybės šiuo atžvilgiu. Kita prasme tas pats klausimas daug aštriau atsistoja šiandien. Ne viena partija bepalikusias savo atstovais žmones, kurie priversti rūpintis daugiau savo sveikata, negu darbu. Reikėjo sprendimo, gal būt, ieškoti savo laiku. Dabar jis daug sunkesnis. Bet niekuo nebus padėtis pataisyta, jei bus norima VLIKo nedarbingumą uždengti puolimu tų, kurie kaip tik dar ir padaro tai, kas padaroma.

Pagaliau tenka pasakyti, kad visa panaši VLIKo kritika, apie kurią kalbėjome, galų gale atsikreipia prieš tai, kas norima ją pasiekti. Nemanau, kad liberalinės demokratijos atstovai norėtų pagilinti tas nuotaikas, kurios buvo norimos sukurti anais metais, kai partijos buvo paverstos tautiniu nusikaltimu. Praėjo anie metai, bet visuomenėje sudaryta nepalanki nuotaika demokratijai tebėra galutinai neišsklaidyta. Iš vienos pusės ją palaiko tie patys, kurie ir tada ją atstovavo. Bet, iš antros pusės, šiai nuotakai talkininkauja kaip tik ir pačios partijos, veldamos partinius reikalus su tautiniais. Manoma įsiviesti akmenį į VLIKe esančias kitas grupes, bet faktiškai pataikomas pats demokratinis bendradarbiavimas. Tenka užmiršti rungtynes dėl reprezentacijos, o duoti darbui žmones. Visos "aritmetikos" čia yra beprasmiškos. Nulems jas pati tauta, kai bus jai laisvė iškovota. Per anksti dar rinkimams ruoštis!

Lygiai tenka pasakyti dėl tos VLIKo kritikos, kuri vedama tariamo pasiuntinių gynimo vardu. Ne-reikalingas šis gynimas, nes niekas ir nesima neigti tų teisių, kurias mūsų Respublikos pasiuntiniai turi. Bet nereikia užmiršti, kad pasiuntiniai yra valstybės valdininkai, o ne pats suvereninis organas. Šiuo dabar tėra VLIK-as kaip tautos rezistencinės kovos sukurta organas. Ir už-

tat gynimas Lietuvos pasiuntinių nuo nesamo priešo tik gresia iškasti nesusipratimus ten, kur jų neturi būti. Tas pats pasakytina ir dėl min. Lozoričiaus vaidmens. Darbo pakanka visiems. Pakakti gali ir jam. Bet daryti iš jo nesutarimų objektą mūsų bendroje tautinėje kovoje yra lygu atlikti pačiam ginamajam meškos patarnavimą.

Trumpai tarant, reikalingas yra VLIKas, kaip reikalingas jo atliekamas darbas. Turime sielotis, kad jis atliktų savo darbus, ir teikti jam visą savo paramą. Tuo pačiu turime teisę į jo kritiką, kad darbas būtų dirbamas ir būtų gerai dirbamas. Bet nėra teisės VLIKo kritikos vardan varyti partines agitacijėles, pamirštant, kad visų pirma reikia pasirūpinti duoti darbui tokius savuosius, kad būtų galima "partinius kapitalus" krauti savo nuopelnais, o ne kitų nuodėmėmis. Reikalingas sutartinis darbas VLIKe, bet nereikalingas partinis erzelis. Postų pakanka visiems. Bet reikia juose dirbančių žmonių.

A. Z.

* Lietuvoje praėjusiais metais gegužės mėn. mirė prof. Augustinas Janulaitis. Jis gimė 1878. III. 19. Malavėnuose Šiaulių val. Aktyviai bendradarbiavo "Ūkininke", "Varpe", "Kovose", "Visuomenėje", "Vilniaus Žiniuose", "Lietuvos Žiniuose", "Vienybėje Lietuvininkų"; redagavo: "Darbininkų Balsą", "Zarijas", "Praeitį", parašė visą eilę politinių brošiūrų ir monografijų apie senuosius mūsų rašytojus (L. A. Jucevičių, S. Daukantas, J. Rūpeiką, M. Akelaitį, Zubavičius ir kit.). Didžiausi jo darbai yra iš Lietuvos teisės istorijos: "Vyriausias Lietuvos Tribunolas", "I. Danielavičius", "Bajorai."

* Austrijoje gruodžio 1 d. mirė prel. Pranciškus Penkauskas, buvęs tuoj po Maironio Kauno Kunigų Seminarijos rektorius, Vytauto D. Universiteto profesorius istorikas. Jis gimė 1889. II. 24. Daujočiuose Gruzdžių val. Bendradarbiavo "Draugijoje", "Vienybėje", "Ganytojuje" ir kitose spaudoje; parašė keletą studijų iš Lietuvos istorijos.

* "Darbininkas", kurį redaguoja istorikas S. Suziedėlis, išvedė literatūros skyrių.

* "Tėviškės Žiburiai", leidžiami Toronte ir redaguojami Dr. A. Šapokos, minėjo vienų metų sukaktį. Per tuos metus laikraštis sutvirtėjo savo turiniu ir aplink save sutelkė nemažą bendradarbių būrį.

POLITIKA

PERSILAUŽIMO METAI

Kiniškieji Metai

Užvožiant 1950 metų kronikos lapus ir mintimi dar kartą perbėgus svarbesnius įvykius, atrodo, kad joks kitas vardas tiems metams taip netinka, kaip kiniškieji metai. Kinija išėjo į sceną kurti pasaulio istorijos. Niekam nėra paslaptis, kad ji tėra tik Kremliaus įrankis, bet vis tik tas įrankis yra toks didelis ir svarus, kad negalima su juo nesiskaityti.

Azijos žemėlapyje atsiradus raudonajai Kinijai, pasaulio sostinėse kilo rimto susirūpinimo, o Jungtinėse Amerikos Valstybėse išaugo tikra ginčų audra. Indija ir kelios mažesnės Azijos valstybės tuojuo pripažino raudonąją Kiniją ir nutraukė ryšius su Chiang Kai-sheku. Prie jų bematant prisijungė Didžioji Britanija, skubėdama gelbėti savo koncesijas ir keletą šimtų milijonų dolerių. Bet Anglijai nepasisekė, nes raudonieji kinai neįsileido anglių atstovo nė patys savo į Angliją nesuntė. Valstybės Departamentas rimtai svarstė raudonosios Kinijos pripažinimą, ir gal būtų tai įvykdęs, jei ne aštri visuomenės kritika ir Amerikos konsulato turtų konfiskavimas Kinijoje.

Komunistinės Kinijos atsiradimas, tur būt, niekam nebuvo staigmena, nes keletą paskutinių metų visi Kinijos įvykiai prie to riedėjo. Tačiau to pasėkos kai kam pasirodė tikra naujiena. Pirmoje eilėje tai buvo Valstybės Dep-tui, kuris tautinę Kiniją buvo nurašęs į menkaverčių nuostolių knygą, gliai tikėdamas, kad Kinijos komunistai siekia tik žemės reformos ir jie visai kitoki, negu rusiškėji. Ir kiniškas Tito atrodė būsiąs visai realus artimiausios ateities dalykas.

Tokia šleiva pažiūra į Kinijos reikalus susidarė pagal bendrą JAV politikos šablono, tvarkant pokarinius valstybių reikalus. Lenkiją, Rumuniją, Bulgariją bei kitas po rusų okupacija esančias valstybes JAV vertė sudaryti komunistų vadovaujamas vyriausybes, kurių likimą visi gerai žinojo. To paties reikalavo iš Chiang Kai-sheko specialus Amerikos prezidento atstovas generolas George C. Marshall, vėliau tapęs

Valstybės Sekretorium, o dabar Gynimo Sekretorium. Kai Chiang Kai-shekas to pasiūlymo nepriėmė, tai jis buvo apšauktas supuvusio režimo atstovu (lygiai tokios pačios nuomonės buvo ir Maskva!) ir Marshallo plane, kuris turėjo būti užtvara prieš komunizmą, Chiang Kai-sheko Kinijai teko tuščia skyle.

Tos pačios linijos kinų atžvilgiu laikėsi ir Dean Acheson, nuo 1949 m. pradžios tapęs Valstybės Sekretorium ir Kinijos reikaluose savo dvasios vadu turėjęs prof. Lattimore, kurio įtartinumą paskelbė Wisconsin senatorius McCarthy.

Tuo tarpu kai geriau bolševikišką sistemą pažįstantieji šaukė, kad su Kinija praradome ne tik draugą, bet įsigijome priešą, valdžios žmonės raminosi, kad iš Mao tuojuo pasidarysias Tito ir su Kremlium greičiau susipyksias. Tai patvirtinas ilgas jo užtrukimas (penkios savaitės) Maskvoje, tai esąs jo atsparumo ženklas. Tačiau atmosferos išaiškėjimo ilgai laukti neteko. Maskva pareikalavo iš Jungtinių Tautų pašalinti tautinės Kinijos atstovą, o jo vieton pasodinti raudonąjį. Kai įvairios institucijos nubalsavo prieš Maskvos pasiūlymą, Sovietų Sąjunga pradėjo sausio 13 d. ilgą boikotą, nedalyvaudama posėdžiuose ir visus Jungtinių Tautų organų nutarimus, jai nedalyvaujant, laikė neteisėtais. Vasario 14 d. raudonoji Kinija pasirašė su Sovietų Sąjunga "draugiškumo ir savitarpinės pagalbos" sutartį ir tuo aiškiai parodė, kad kiniško Tito dar nėra. Tos sutarties vaisius yra Korėjos karas ir atviras raudonosios Kinijos įsikišimas metų gale.

Komunistinės Kinijos rolė nesibaigia Korėjoje. Gal geriau tiktu pasakyti, kad ji čia tik prasideda. Grasinamas pulti Formozą, ginkluotas rėmimas komunistų Indokinijoje, Tibeto okupavimas (pradėtas spalio 24 d., Jungtinėms Tautoms posėdžiaujant ir niekam net neprasižiojant bent moraliai užtarti mažą kraštą) ir Tailando bei Burmos komunistų ginklavimas rodo plačius Kinijos užsimojimus Azijai užvaldyti. Ir negalima būtų pasakyti, kad pačios aplinkybės būtų tam nepalankios: antroji didžiausioji Azijos galybė — Indija,

kurios autoritetas galėtų daug reikšti, vaidina čekų Benešo rolę. Jaunoji Indonezijos respublika, Malaja, Filipinai, Japonija, tur būt, nelenkiant Indijos, Afganistano bei Irano, taip pat įtraukti į Kremliaus planus, kurių didelę dalį atliks neseniai įgytas kinų bernas.

Po Jungtinių Tautų skraiste

Metų pradžioje, užimta Kinijos reikalais, Maskva ėmė skleisti taikos kvapą. Švelnus spaudos tonas apie galimą komunistinės ir kapitalistinės sistemos sugyvenimą, taikos kongresai, Stockholmo peticija, smerkianti karą ir reikalaujanti sunaikinti atomines bombas, — tai vis buvo taikos dūmai naivoms akims apdumti. Tuo tarpu raudonieji kinai garsiai kalbėjo apie Formozos atsiėmimą, o Maskvos paraginti rytų vokiečiai organizavo didžiulį apie pusės milijono komunistinio jaunimo sąskrydį, kuris Sekminių dieną, gegužės 28, savo eisenoje turėjo užimti vakarinį Berlyną. Komunistų partijos Italijoje ir Prancūzijoje liovėsi kelti bet kokį balsą, tik grasino neleisti iškrauti uostuose laivus, kurie iš Amerikos kovo pradžioje gabeno ginklus.

Trys vakarų didieji susitiko Londone gegužės 11 d. svarstyti gynimosi problemų, ypač daug dėmesio kreipė į "jaunimo" grasinimus Berlynui. Nedviprasmiškai vakariečiai pareiškė, kad bet koks mėginimas žygiuoti iš rytų į vakarus Berlyną bus sulaukytas jėga. Tuojuo buvo padidintos vakariečių įgulos, ir komunistinio jaunimo sąskrydis praėjo ramiai. Prancūzijos užsienio min. Schumanas prieš pat trijų didžiųjų konferenciją paskelbė planą sujungti vakarų Europos anglies ir pieno pramonę (geg. 9 d.). Žodžiu, pirmasis pusmetis praslinko ramiai, nors vis šaltojo karo šešėly, ties kuriuo Amerika pakabinę sumanymą gaminti hydrogeninę bombą (sausio 31).

Politikai jau planavo pradėti vasaros atostogas, kai visai netikėtai birželio 25 d. sekmadienio rytą, juos pabudino karo trenksmai Korėjoje. Rusų globojama šiaurinė Korėja perėjo 38 lygiagrete, kuri skyrė juos nuo Jungtinių Tautų globojamos pietinės Korėjos. Pietiečiai kreipėsi į Jungtines Tautas, kurių Saugumo Taryba tuojuo pareikalavo komunistus atitraukti atgal už 38 lygiagretės. Šiauriečiai nepaklausė, ir Saugumo Taryba juos paskelbė užpuolikais ir pavėdė JAV organizuoti pagalbą pietiečiams. Taip po Jungtinių Tautų skraiste prasidėjo Korėjos karas, kurio siūly galai vedė į Maskvą. Siųsdamas JAV ginkluotas pajėgas Korėjon, prezidentas laivynui paliepė saugoti Formozą.

Laimė, rusai bei jų satelitai dar vis tebeboikotavo Jungt. Tautas, to-

dėl lengva buvo padaryti visus reikiamus nutarimus bei įgaliojimus karui vesti. Saugumo Tarybos nutarimas sulaukė 54 narių paramos iš 59, tačiau ta parama buvo daugiau moralinė, negu karinė. Dėl to Korėjos karas gulė bemaž ant vieno JAV pečių, kuriuos gan vykusiai rėmė generolas MacArthur.

Sūviai Korėjoje sujaudino visą pasaulį. Ir net aklieji jau pastebėjo, kad besirengiąs pasaulį užkariauti komunizmas atvirai pavartojo ginklą. Kur to karo pradžią nuves, niekas nežinojo, bet lengviau atsiduso, kai JAV stojo užpultojo pusėn. Tai buvo ženklas, kad nuolaidų gadinė praėjo. Tai įkvėpė daugiau pasitikėjimo vakarų Europai, kuri dėjos į Atlanto sąjungą gan baugiai, vis dvejodama, ar JAV suspės ją apginti, jei pasijudintų rytų raudonoji mėska.

Karo pradžioje beveik visų buvo tikėta, kad Korėjoje tvarkai atstatyti pakaks dviejų-trijų Jungtinių Tautų divizijų. Tačiau šiauriečiai gan smarkiai stūmėsi į pietus ir prireikė daugiau jėgų. Rugsėčio pradžioje Jungtinės Tautos Korėjoje beliko tik nedidelis prietiltis Pusano uosto srityje. Kaip tik tą mėnesį į Saugumo Tarybą grįžo rusų atstovas Malikas, kuriam tada buvo eilė pirminkauti. Jis per visą mėnesį sėkmingai trūkdė bet kokį nutarimą, kuris galėtų padėti JT pajėgoms. Be to, sovietų ir kinų vardu jis pasmerkė JT kaip užpuolikus, pradėjusius karą su šiauriečiais.

Korėjos karas jau buvo patekęs į gan kritišką padėtį, kai rugsėjo 15 pasaulis patyrė apie drąsų MacArthuro žygį, — išsikėlimą vakarinėje Korėjoje Inchono uoste netoli Seulo. Per trumpą laiką buvo suskaldytos šiauriečių jėgos ir kilo klausimas, ar stumtis į šiaurę už 38 lygiagretės. Jungtinių Tautų visuotinė sesija, susirinkusi Flushinge, pritarė tolimesniam žygiavimui ir spalio 7 d. nutarė peržengti 38 lygiagretę.

Žengdamos į šiaurę, JT pajėgos ne daug sutiko stipresnio pasipriešinimo. Tuo momentu prezidentas Trumanas nuskrido į Pacífico salą Wake pasimatyti su gen. MacArthuru, spalio 14. Ką juodu aptarė, buvo pasakyta tik bendrais žodžiais. Spalio 20 d. JT kariuomenė užėmė šiauriečių sostinę Pyongyangą. Po kelių dienų, spalio 26, šiaurės Korėjoje raudonosios Kinijos armija užpuolė prysakinę JT kariuomenės dalis. Tai priverė kai kur atitraukti JT pajėgas. Paskui sekė tylos laikotarpis, kinai nesirodė, ir kai kurios JT armijos dalys pasiekė Yelu upę, kuri yra skiriamoji riba tarp Korėjos ir Mandžiūrijos.

Gen. MacArthur pranešė, kad už tos upės, Mandžiūrijoje, telkiamos

didelės raud. Kinijos armijos ir reikalaujo JT posėdžiuose svarstyti galimą Kinijos įsikišimą į karą. JT pažadėjo Kinijos Korėjos sienos neliečiamumą ir pakvietė raud. Kinijos atstovus atvykti paaiškinti, ko jie nori. Kinija atsisakė tuo reikalu kalbėtis, bet atsiuntė savo delegaciją tartis dėl Formozos. Peipingo delegacija lapkr. 28 iškoliojo JT susirinkime Korėjos užpuolikus ir pareikalavo, kad amerikiečiai tuojau paliktų Korėją.

Lapkričio 24 gen. MacArthur paskelbė generalinę ofensyvą Korėjos karui baigti, bet JT pajėgos užsuko ant daug stipresnių Kinijos jėgų, kurios dėl šalto ir nepalankaus žiemos oro buvo sutelktos labai slapčiai, ir JT žvalgyba apsiskaičiavo. Kinai tuoj smogė atgal ir giliai perkirto JT frontą. Vis naujos kinų divizijos slinko per Yelu upę, bet JT karinė vadovybė negalėjo jų bombarduoti, nes politikai nenorėjo įsivelti į karą su Kinija.

Susidarė gana keista situacija, kurioje veikė ne kariuomenė, bet diplomatai, ir JT frontas greitai pairo ir traukėsi į pietus. Pastangos tvarkyti reikalą per Jungtines Tautas nepasisekė, nes kinų delegacija net paliaubų nesutiko daryti, jei nebus jiems leista užimti Formozą, jei jų delegatas nebus priimtas vieton tautinės Kinijos atstovo ir jei amerikiečių ir JT karinės pajėgos tuojau nebus atitrauktos iš Korėjos. Joki tarpininkavimai nieko nepadėjo, ir kinų delegacija dar prieš Kalėdas grįžo atgal. JT išrinktoji gruodžio 16 d. trijų komisija, ėmėsi tirti paliaubų sąlygas, bet ir ji gavo iš Kinijos tą patį atsakymą. Taigi, nepasiekiant karas su raudonąja Kinija tęsėsi Korėjos laukuose ligi pat metų pabaigos ir toliau, gana greitai stumdamas JT jėgas į pietus.

Kinijai įsikišus ir JT frontui lūžtant, JAV prezidentas prasitarė apie galimumą panaudoti atominę bombą. Tai sukrėtė ypatingai vakarų Europos tautas, kurios mano, kad tai būtų tikra trečiojo pasaulinio karo pradžia ir beveik buvo tikros, kad rusiškos atominės kris pirmiausia ant jų galvų. Dėl to į Washingtoną gruodžio 4 d. atsiskubino Anglijos premjeras Attlee, kuris kalbėjosi su prezidentu ištisą savaitę. Jis pritarė, kad Korėjos karas būtų tęsiamas, ir buvo besilūgas padaryti kokią nors neutralią zoną tarp šiaurės Korėjos ir Mandžiūrijos, kad tuo būdu kinus sulaukytų nuo karo. Bet karo lauko dundisiai užslopino jo balsą.

Jungtinių Tautų organizacija, kuri Korėjos karo pradžioje pasirodė gana ryžtinga ir vieninga, dabar pasidarė visai bejėgė. Susidaręs Azijos ir arabiškų valstybių blokas, daugiau

sia Indijos vadovaujamas, lipino naivias rezolucijas, kad tik nustumtų nuo savęs atsakomybę ir neužrūstintų Kremliaus. Taigi, JT skraistė daros skylėta ir nesaugi. Ši krizė ar tik nebus JT organizacijai greitosios džiuvos pradžia...

JAV vengimas įsivelti į karą su Kinija ir nepajėgimas atlaikyti nei diplomatinio nei karinio fronto gal kuriam momentui atidėjo platesnio karo įsiliepsnojamą. Dėl to paskutinėmis 1950 metų dienomis JAV yra padariusios eilę milžiniškos reikšmės sprendimų, kurie gal nesustiprins taikos vilčių, bet kiekvienai atveju paskatins norą gintis.

Europa būkštauja

Saltasis karas per penkerius metus Europą gerokai įvargino. Nors ir Marshallo plano lėšomis stiprinama bei Atlanto pakto padrąšinama, ji vis nesijaučia saugi. Komunistiškieji ryšiai per daug stiprūs, per daug ginkluoti ir savo užmačiomis per daug aiškūs, kad laisvoji vakarų Europa galėtų pilna krūtine ramiai alsuoti. Tą netikrumą nuolatos primena visur su lygiu įsitikinimu kartojama nuomonė, kad pasijudinę rusai gali lengvai užimti viską ligi Atlanto. Atsidurti komunistiškojo teroro viesule visai nėra žavinti perspektyva. Dėl to ir trečiojo pasaulinio karo čia labai bijoma ir daroma viskas jam išvengti.

Vakarų Europa supranta reikalą vienyti, bet kai reikia konkrečių žygių, kiekvienas laukia nuolaidų iš kito. Ilgos JAV pastangos tą vienybę pagreitinti duoda labai menkus rezultatus. Prancūzija su Anglija jaučiamai varžosi dėl pirmenybės, nors to viešai nenori pasakyti. Abi po karo gerokai susilpnėjusios, abi nagus sukišusios į Aziją, jos norėtų Europoje dar vaidinti prieškarinę rolę, kurios Prancūzija dėl menko karinio laikymosi jau seniai neteko, o Anglija ją susilpnino, prarasdama dominijas Azijoje.

Visokiems šių kraštų, ypač Prancūzijos, išsisukinėjimams patarnauja Vokietijos klausimas. Karui pasibaigus, sąjungininkai sutarė Vokietiją suvienyti, bet "bevienydami" ją neatšaukiamai suskaldė į dvi dalis, kurių viena komunistinė, o kita naudojasi vakarų demokratinėmis laisvėmis. Rusai Vokietijos vienijimą įsivaizduoja tik pavertus ją savo satelitu, ir rytinių vokiečių lūpmis ne kartą pasako, kad reikėtų pasekti Korėjos pavyzdžiu.

Kadangi Europos pokariniai reikalai taikos keliu jau nebeišsprendžiami, tad reikiai ruošti karui. Visame Vakarų Europos pasirengime iškilo vokiečių klausimas. JAV ir britai sutarė, kad reikia kurti ginkluotas vakarų Vokietijos pajėgas. Prancūzai

tuojau pasipriešino, esą, jie bijosi vokiečių atsiginklavimo ir keršto. Tačiau už to slepiasi dar ir kita mintis: jei Vokietija nebus ginkluojama, tai gal Rusija neužsimanys slinkti ir vakarus. Tai garantuotų Prancūzijai visapusišką saugumą. Vokietijos ginklavimo klausimas ir yra tas svarbiausias kyla, kuris skaldo Atlanto pakto tvirtybę.

Korėjos karo pradžia ir JAV laikysena įkvėpė europiečiams pasitikėjimo, kad pavojaus metu jie nebus vieni. Tačiau lėtokas amerikiečių tempas pradžioje jiems kuždėjo, kad JAV pagalba užpultai Europai gali būti pavėluota. Dėl to vis dar svyravo. O kai amerikiečiams Korėjoje ėmė sektis ir kai Jungtinių Tautų pilnatos pradžioje bolševikų Višinskis ir Malikas lankstėsi visiems su plačia šypsena, vakariečiai pamanė, kad jau taikos balandis sukinėjasi kažkur visai arti. Maskva, mat, tada buvo prakišusi Korėjoje ir dėl to pasidarė „sukalbama“... Kai JT visuotinis susirinkimas net su rusų pritarimu priėmė Achesono planą dėl kolektyvinio saugumo prieš užpuoliką, tai ne vienas ėmė dairytis, ar balandis nėra betupis ant stogo.

Tačiau tai būta lietuviško (pirmos) balandžio. Maskoliai lankstėsi ir šypojo, kol kinei sukraustė reikiama karinių pajėgų kiekį į šiaurės Korėją. Tada drauge su kineis bolševikai pragydo ne balandžio, bet gaidžio balsais. Ir Korėjoje taip trinkelėjo, kad išlankstė visi balandžiai. Korėjos karo galas jau aiškus: JT pajėgos iš ten išsikraustys. Bet tai dar nereiškia karo galo nė jo apimties.

JAV ryžtingumas

Atviras raudonosios Kinijos išėjimas į karą su Jungtinėmis Tautomis, geriau pasakius su Jungtinėmis Amerikos Valstybėmis, yra Maskvos surežisuotas ir patvirtintas bei apginkluotas. Tai sąmoningas JAV jėgų čiulpimas su viltimi, kad Maskvai bus lengviau sutvarkyti Europą. Dėl to netenka abejoti, kad trečiasis pasaulinis karas jau prasidėjo. Jis, aišku, turės dar pertraukų, mėgins silpnės vietas, bet nesustos. Alea jacta est.

Atrodo, kad JAV jau prarado visas taikos iliuzijas ir joms nebėliko nieko kito kaip ginkluotis. Ir dėl to dar liepos 19 d. pradėtoji dalinė mobilizacija bus plečiama. Rugsėjo 8 d. priimtas Gynimo Pramonės aktas bus sparčiau gyvendinamas gruodžio mėnesio aktais JAV sutampa su gamtos veiksmiais — daug ką užšaldyti, visas pramonės ir darbo jėgas pakreipiant gynimosi reikalingiems. Amerikiečiai sulauks didesnių mokesčių, suvaržymų, mobilizacijos ir gal kordelių. Gruodžio 18 Briusely susirinko

posėdžiui Atlanto pakto kraštų užsienių ministeriai, kur per pora dienų priimti labai svarbūs nutarimai, — jų tarpe ir Vokietijos ginklavimas. Tačiau po lapkričio balsavimų ir Vak. Vokietija turi šį tą pasakyti apie jos ginklavimą — ji nori lygių teisių su kitomis pakto šalimis... Pakto jėgoms suglausti išrinktas vyriausias visų pakto kraštų ginkluotųjų pajėgų vadas — generolas Dwight D. Eisenhoweris, kurį JAV prezidentas tuojau į tą postą paskyrė. Gruodžio 21 Charles E. Wilson paskirtas vyriausio mobilizacijos direktorium, kuris priklausys tiesiogiai nuo prezidento.

Visi šie aktai bei paskyrimai rodo, kad JAV padėtį įvertino visu rimtumu, nežiūrint į pavienius balsus, kaip buv. prez. Hooverio, Kennedy ir iš dalies senatoriaus Tafto, kurie siūlė aplėisti Europą ir tolimus horizontus, o koncentruotis tik pačios Amerikos gynybai. Nors tie balsai rado atgarsio mažiau pasaulio padėtį pažįstančių tarpe, tačiau vada pasiliko tvirti ir vieningi. Tai rodo ir gan karinigi respublikonų partijos vado gubernatoriaus Dewey pareiškimai, nors respublikonai ir reikalauja pašalinti Achesoną iš Valstybės Sekretoriaus pareigų, versdami jam kaltę už daugelį pralaimėjimų, ypač Kinijos reikaluose.

* * *

1950 metai baigti ryžtingai. Jie pasaulio istorijoje atnešė tikrą persilaužimą. Ilgai trukęs svyravimas ir šaltas karas įkaito, ir vakarai parodė, kad nuolaidų gadyne pasibaigė. Svyruojantieji nebegalės ilgiau pasilikti politinius skersvėjus ir turės pasirinkti vieną ar kitą pusę, nors tas pasirinkimas pareikalaus ir aukų.

1951-ji metai pasitinkami susirūpinusiu veidu ir neaiškiais spėjimais. Vakarai skelbiasi, kad jie karo nepraadės, rytai sakosi, kad jie nori taikos, o Korėjoje ir Indokinijoje karas ryja jaunas gyvybes. Kremlui niežti delnai išmėginti jėgas, kol vakarai derasi...

JAV sakosi pirmoji atominės bombos nemesianti, — lauksianti antrojo Pearl Harbour. Kyla klausimas, ar tada nebus per vėlu?

KRONIKA

* „Draugo“ dienraštis įsivedė mėnesinį priedą — Architektūra, Technika ir Ūkis. Redaguoja architektas T. J. Vizgirda.

* Dail. K. Žeromskis, surengęs Kolumbijoje, Bagotoje, savo kūrinių parodą, atvyko į Chicago. Anksčiau, nuo 1946 metų, jis gyveno Ispanijoje ir Madride surengė 3 savo darbų parodas.

* Muzikas (čelistas) Alg. Motiekaitis groja Buffalo Filharmonijos orkestre.

* Vytautą Marijošių, kuris dabar profesorijauja Hartfordo, Conn., Konservatorijoje, kviečia „Orkestra Simfónica Brasileira“ 1951 m. sezonui į Rio de Janeiro. Šitame orkestre dirba Lietuvos operos muzikas J. Malaiška ir klarnetistas A. Ambrozaitis.

* New Yorke veikia V. Bacevičiaus muzikos klubas sausio 7 d. turėjo 26 koncertą, kuriame dalyvavo kol. sopr. V. Kalma, baritonas F. Stanko, smulk. S. Vanitelli ir pats Vyt. Bacevičius.

* M. Saulius groja garsaus dirigento Stakowskio orkestre.

* Kanadoje Hamiltono lietuvių kolonija įsteigė savo orkestrą.

* Chicagoje iškyla pianistė Silvija Sabonytė.

* Muzikas Iz. Vasiliūnas Kolumbijoje profesorijauja vienoje konservatorijoje ir kartas nuo karto koncertuoja.

* „Čiurlionio“ ansamblis Clevelande gruodžio 31 d. paminėjo savo 10 metų darbo sukaktį. Ansamblis įsikūrė 1940 m. Vilniuje. Karo audros jį atbloškė į Vieną. Ten 1944. VIII. 28 persiorganizavo ir pradėjo koncertus. Ypatingai savo veiklą išvystė, kapitulavus Vokietijai. Čiurlioniečiai plačiai išgarsino Lietuvos vardą alijantų tarpe. 1944-49 metų laikotarpyje atliko 297 koncertus ir apie 120 religinių koncertų. Daugiausia iš jų, 123 koncertai, įvyko prancūzų zonoje. Juos girdėjo apie 30,000 prancūzų. Apskritai koncertus Vokietijoje aplankė apie 119,000 užsieniečių. Ansamblio repertuare buvo apie 80 dainų, 30 religinių giesmių, vienos pilnos mišios ir 18 tautinių šokių. Liaudies instrumentų orkestras sudaro 10 kanklių, 2 Sekminių rageliai, 2 birbynės, 2 lūmzdėliai, 2 triūbos ir 8 komplektai skudučių. 1949 metais birželio 18 d. ansamblis atvyko į Clevelandą. JAV ir Kanadoje ansamblis atliko 7 didelius koncertus, iš jų pažymėtini New Yorke, Chicagoje ir Toronte (du kartus). Ansambliui vadovauja visą laiką A. Mikulskis. Žengdamas į antrą dešimtmetį, jis ryžtasi su dar didesniu darbštumu skleisti lietuvišką dainą savųjų ir svetimausių tarpe.

* Dail. Vytautas Kasiulis Paryžiuje, Barreir Stiebel galerijoje nuo gruodžio 9 iki sausio 9 surengė savo kūrinių parodą (antrąją, būdamas Paryžiuje). Be to, iliustravo Henriko Radausko eilėraščių rinkinį — „Strėlė danguje“ ir latvių poetės rašytojos Ilono Leimanes ketvirtą eilių knygą — Ugunspūtns — Ugnies paukštis. Paryžiaus meno sluogsnuose jis labiau įsitvirtina ir verčiasi tik iš savo tapybos.

* Dail. J. Mackevičius, gyvenęs Hechingene, Vokietijoje, neseniai atšvietė 80 metų sukaktį. Jis yra baigęs Petrapilio meno akademiją, ilgą laiką gyvenęs Capri saloje, vėliau profesoriavęs Kauno Meno mokykloje. Dabar dailininkas yra visai apakęs.

* "Čiurlionio" ansamblis, bendradarbiaujant "Draugo" dienraščiui, skiria 1000 dolerių premiją už 1951 metų geriausią romaną.

* Rašytojo Pulgio Andriešio kelionės įspūdžius į Australiją išspausdino Vokietijos "Frankfurter Illustrierte". Redakcija, žinodama, kad autorius yra užsienietis, gyvenęs Vokietijoje, niekur nepaskelbė jo pavadė. Prieš šitokį laikraščio elgesį lietuvių visuomenė Vokietijoje pareiškė protestą.

* Po pasisekusių literatūros vakarų Chicagoje ir Clevelande, rengiami panašūs vakarai ir Kanadoje: Montrealyje ir Toronte; dalyvauja Ant. Gustaitis, Bern. Brazdžionis ir Henrikas Kačinskas.

* Kolumbijoje pasirodė naujas žurnalas — "Kolumbijos lietuvis", leidžiamas T. Saležiečių.

* A. Maceinos "Didysis Inkvizitorius" išverstas vokiškai. Leidžia dominikonų leidykla Heidelberge.

* Lietuvių Rašytojų Draugija Amerikoje, tęsdama Nepriklausomos Lietuvos ir tremties tradicijas, atgaivino literatūros premiją. Kadangi 1949 metais premijų nebuvo, tai dabar bus skiriama kartu už 1949 ir 1950 metus. Per tą laiką yra pasirodę apie pora dešimtų grožinės literatūros knygų. Liet. Rašytojų Draugijos premija — 500 dol. — bus įteikta Chicagoje balandžio mėn. Dar vieną premiją skiria New Yorko Lietuvių Spaudos Klubas.

* Lietuviai dailininkai, įsikūrę Australijoje, susiorganizavo į "Aitvaro" draugiją.

* Dainavos ansamblis, vedamas muziko Step. Sodeikos, sausio 27 d. Chicagoje surengė koncertą. Programoje lietuvių kompozitorių harmonizuotos liaudies dainos ir St. Šimkaus kantata — "Atsisveikinimas su Tėvyne".

* Dail. Jonas Aleksandravičius primintas į Washingtono Dailininkų Sąjungą.

* "Draugo" redakcija paskelbė naują konkursą tema "Aiškiausioji lietuvių asmenybė". Šia proga bus stengiamasi iškelti nuopelnus tų lietuvių mokslininkų, rašytojų, menininkų, pedagogų, politikų, visuomenininkų ir kitų, kurie daugiausia nusipelnė 1900—1950 metų laikotarpyje. Tai jau trečias "Draugo" konkursas pastaruoju metu: pirmasis konkursas buvo skirtas novelei, antrasis — poezijai. Šie konkursai įneša daug gy-

vumo į laikraštį, ypač į jo savaitinį kultūros ir meno priedą, aplink kurį spiečiasi visa eilė žymių bendradarbių.

Šioj trečiojo premijų skiriami trys laimėjimai: 50 dol., 30 dol. ir 20 dolerių. Straipsnius, neilgesnius kaip 4 puslapių mašinėlė, reikia įteikti ligi gegužės 1 d.

Mikalojus Losskij

Pernai gruodžio 6 dieną šventė savo 80 metų jubiliejų žymiausias po Solovjovo (1853—1900) ir Lopatino (1855—1920) rusų filosofas Mikalojus Losskij. Jubilatas parašė ilgą eilę darbų, liečiančių beveik visus pagrindinius filosofinės pasaulėžiūros klausimus. Pažinimo teorijoje jis yra intuityvizmo žymus atstovas. Metafizikoje jis išvystė krikščioniško personalizmo sistemą, kurios svarbią dalį sudaro organišką gamtos filosofiją. Etikoje jis yra nepermaldujamas utilitarizmo, eudemonizmo ir Kanto formalizmo priešininkas. Greita Maxo Schelerio jis yra žymiausias materijalės dorybės teorijos (materiale Wertethik) gynėjas. Savo etiką jis išdėstė veikalė "Absoliučio gėrio sąlygos", kuris 1948 ir 1949 m. išėjo rusų originale ir prancūziškai vertime. Tai bene geriausias jo veikalas. Sunku tiesiog patikėti, kad tokį šedevrą galėjo parašyti senis, pasiekęs beveik 80 metų amžiaus.

NEW YORKO METROPOLITAN MUZIEJAUS PREMIJOS

Nuo seno New Yorko Metropolitan muziejus yra didžiausias meno kolekcijonierius JAV. Į jį patekti ir laimėti jo skiriamą premiją Amerikos dailininkams yra didelis dykšalas. Muziejus pastaruoju metu neatkreipdavo tinkamo dėmesio į modernųjį meną, jo kūrinių beveik neįsileisdavo.

Kada gruodžio gale ir sausio pradžioje muziejus surengė 1950 metų dekadą, modernistuose dailininkuose kilo bruzdėjimas. Žinodami muziejaus didelį konservatizmą, 18 dailininkų per spaudą ir radiją puolė tokį nusistatymą.

Dekadon buvo prisiūsta 6248 paveikslai iš įvairių Amerikos vietovių. Šitie kūriniai atstovavo visokias kryptis, nuo konservatyvaus akademizmo iki kraštutinio modernizmo. Jury komisija iš jų atrinko 307 kūrinius, kuriuos ir išstatė muziejaus parodoje. Jų tarpe buvo 70 moderniosios mokyklos darbų.

Siemet muziejus premijoms skyrė 8,500 dolerių. Buvo duotos keturios premijos, iš jų, didžiam visų nuste- bimui, trys atiteko modernistams.

Pirmąją premiją — 3,500 dol. laimėjo Karl Knats už "Gėlių krepšį" (Basket Bouquet); II-ją premiją —

2,500 dol. Rico Lebrun iš Los Angeles už "Šimtininko arklių" (Centurion's Horse); III-ją — 1,500 dol. japoniškos kilmės Yasuo Kuniyoshi už "Žuvis aitvarą" (Fish Kite); IV-ją — 1000 dol. Joseph Hirsch (vienintelis ne modernistas) už "Devynius žmones".

Laimėjęs pirmą premiją Karl Knats nūnai yra 59 metų, imigranto vokiečio kėpėjo sūnus. Studijas baigė Chicagos Meno Institute. Savo karjerą pradėjo grynai akademine tapyba. Dar Pirmojo D. karo metu atvyko į Provincetown, Mass., kur susipažino su dviem seserim menininkėm: Agnes ir Helene Weinrich. Viena buvo pijanistė (vėliau tapusi jo žmona), o antroji — kraštutinė modernistė, abstraktaus meno šalininkė. Iš jos jis susipažino su moderniuoju menu ir vėliau pasidarė vienas iš svarbiausių jo atstovų. Meno kritikai jo kūrybą apibūdino kaip pusiau abstrakčią su didele impresionizmo priemaiša. P. J.

GUILLAUME APOLLINAIRE KILMĖ

"Figaro Litteraire" neseniai paskelbė italų rašytojo Vittorio Orazi tyrinėjimų rezultatus, liečiančius Guillaume Apollinaire kilmę.

Pasirodo, šis garsus poetas, kuris dar gyvas būdamas nukariavo sau vieną iš garbingiausių vietų naujosios prancūzų poezijos Parnase, yra vilnietis.

Kostrovickių (tokia yra tikroji poeto pavardė, gauta iš motinos linijos) giminė buvo plačiai žinoma Vilniaus krašte — Lydos, o taip pat — Slonimo, apskrityse. Po 1863 m. sukilimo vienas iš Kostrovickių — Mykolas — emigravęs užsienin, Juozas ir Adomas — buvę ištremti į Sibirą. Iš tos giminės kilusi Anelė Kostrovickaitė, Apolinaro Kostrovickio duktė, gimusi Sveaborge (Suomijoje), vėliau apsigyvenusi Romoje. Jai 1880 m. gimė sūnus — Vilhelmas Apolinaras. Pradžioje jam buvo suteikta Dulcigni pavardė, o vėliau, motinos (Anelės Kostrovickaitės) valia, pripažinta Kostrovickio pavardė.

Prancūzų literatūron Vilhelmas Apolinaras Kostrovickis įėjo Guillaume Apollinaire vardu. Kaip žinoma, Guillaume Apollinaire, šalia O. V. Milašiaus ir dar kelių poetų modernistų, turėjo lemiamos reikšmės naujosios prancūzų poezijos sukleitimui, davęs pradžią išsiai poetinei mokyklai, kurios įtaka pasklido toli už Prancūzijos ribų.

Pr. B.

"AIDAI" SKIRIA LITERATŪROS PREMIJĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas T.T. Pranciškonų, pamečiui skirs po vieną \$500.00 premiją už premijos komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiue skelbiamos jos taisyklės pirmiesiems metams:

1. 1951 metais pirmą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, novelę, apysaką, romaną ar dramą.
2. Už premijos komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1950—1951 m. pasirodžiusius viešumon grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais kūrinius tų autorių, kurie juos prisiųs komisijai.
4. Ellėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32—48 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžiu spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti 1951 metų gruodžio 1 d. Siųsti šiuo adresu: Ant. Vaičiulaitis, 2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
6. Premijuotą kūrinių, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištiesai spausdinti per "Aidus".
7. Premijos sprendėjų komisiją sudaro: Bern. Brazdžionis, J. Gėrnias, V. Maciūnas, Pr. Naujokaitis, A. Nykū-Niliūnas, Ant. Vaičiulaitis ir leidėjų atstovas T. Dr. L. Andriekus, O.F.M.

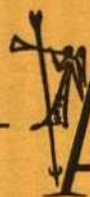
PLATINTOJAMS IR SKAITYTOJAMS KANADOJE

Amerikos pašto tarifas žurnalams nėra taikomas Kanadai. Aidų siuntinėjimas į Kanadą yra brangesnis, negu JAV. Be to, žemesnis yra ir Kanados dolerio kursas. Dėl šių priežasčių ir Aidų prenumerata Kanadai yra brangesnė, negu JAV, būtent, — \$5.50 (amerikoniškai) ir atskiras numeris — 55c. (amerikoniškai).

ADMINISTRACIJA

Vyriausias Redaktorius — Antanas Vaičiulaitis
Redakcinis Kolektyvas: Dr. J. Alstis-Alekšandravičius, T. Dr. L. Andriekus, O.F.M., Bern. Brazdžionis, J. Gėrnias, Dr. J. Grinius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. K. Pakštas, Dr. A. Kučas, J. Pažemėkas, Dr. A. Šapoka, Br. Stočkus, T. J. Vaškys, O.F.M.

Meninė Priežiūra — Telesforas Vallus
Leidžia — Tėvai Pranciškonai
Redakcijos Adresas: Ant. Vaičiulaitis,
2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
Administracijos Adresas:
AIDAI, Kennebunk Port, Maine

AIDAI

**MOKSLO, LITERATŪROS, MENO IR VISUOMENINIO
GYVENIMO MĖNESINIS ILIUSTRUOTAS**

ŽURNALAS

Mūsų platinimo vajas tegu nesibaigia. Tegu mūsų žurnalas pasiekia kiekvieną lietuvių inteligentą, kuris sielojasi tautinės gyvybės išlaikymu, lietuviškąją kultūrą kūrė, Lietuvos Nepriklausomybės atgavimu.

AIDAI

Pasaulio lietuvių mokslo, literatūros, meno ir visuomeninio gyvenimo mėnesinis žurnalas iš visų pasaulio kraštų buria aplink save mūsų mokslininkus, rašytojus, menininkus ir savo puslapiuose talpina naujausius jų kūrybos darbus. Atkeliavę iš tremties ir Amerikoje įžengę į antruosius metus, jie yra pilni vilčių dar uoliau puoselėti lietuviškąją kultūrą, bendromis jėgomis skleisti mūsų kūrybą.

PRENUMERATA

JAV ir Pietų Amerikoje — \$5.00; Kanadoje—\$5.50 (kanadiški—\$6.00); kituose kraštuose — \$6.00. Atskiras numeris JAV — 50 c.; kitur — 55 c.

VISUS SKAITYTOJUS KVIETIAME Į PLATINIMO VAJŲ

ADMINISTRACIJOS ADRESAS:

AIDAI, Kennebunk Port, Maine